

ZIN IN ZORGLANDBOUW:

HOE WAARDEN EN DIEPERE DRIJFVEREN ZICH
VERTALEN IN DE PRAKTIJK

STUDENT: NAOMI SLIKBOER
REGISTRATIENUMMER: 931010767050

MSC: LEISURE, TOURISM & ENVIRONMENT
LEERSTOELGROEP: CULTURAL GEOGRAPHY
STAGEBEGELEIDSTER: JUDITH WESTERINK
SUPERVISORS UNIVERSITEIT: PAULINA SCHMITZ EN RENÉ VAN DER DUIM

Inhoud

Inleiding	3
Theoretisch kader.....	4
Methodologie	7
1. Waarden en drijfveren in de praktijk	9
1.1 De ander/de omgeving.....	9
1.2 Levensstijl	15
1.3 Uitdaging	16
1.4 Essentie.....	18
2. Moeilijkheid van verbanden leggen	20
2.1 Moeite met verwoorden	20
2.2 Praktijk zonder verklaring in de genoemde waarden en drijfveren.....	21
2.3 Waarden en drijfveren zonder uiting in de praktijk.....	21
3. Invloed van de essentie	22
3.1 Verbanden tussen de categorieën	22
3.2 Drijfveren in de essentie.....	24
Conclusie	26
Discussie	27
Literatuur.....	29
Bijlagen	31
1. Vooraf opgesteld codeboek	31
2. Aangepast codeboek	33
3. Waarden en drijfveren en de praktijk per boer	35

Inleiding

Vanuit Stichting Omslag en zorgboerderij 't Paradijs is de vraag ontstaan wat de diepere drijfveren van zorgboeren zijn en hoe deze tot uiting komen in het vormgeven van hun bedrijf en de omgang met zorgcliënten. Aan de hand van deze inzichten kan een gesprek op gang gebracht worden om zorgboeren bewust te laten worden van hun drijfveren. De opdrachtgevers verwachten dat dit meerwaarde heeft voor de zorgboeren zelf, hun cliënten en de maatschappelijke omgeving. De herkenning van de eigen waarden en drijfveren biedt hen mogelijkheden om deze in te zetten in het bedrijf. Bovendien kan het expliciet maken van waarden en drijfveren de verwoording naar buiten vergemakkelijken, zoals naar gemeenten en toekomstige cliënten. Maar hoe is deze onderzoeksvraag ontstaan?

Zorgboerderijen brengen landbouw en zorg op een unieke manier samen. Deze multifunctionele boerderijen bieden voornamelijk dagbesteding aan ouderen, jongeren en mensen met een verstandelijke beperking of psychische achtergrond. Sommige boerderijen bieden een begeleide werkplek, behandeling of woonplek (Hassink, 2009). Binnen deze sterk groeiende sector is het aantal zorgboerderijen in Nederland gestegen van 75 zorgboerderijen in 1998 (Elings and Hassink, 2008) naar circa 1100 in 2011 (Ernst & Young Advisory, 2012). Gezondheidsvoordelen worden zowel op sociaal als fysiek en geestelijk vlak gevonden (Hassink & Grin, 2012).

In de zorglandbouw is er de laatste tijd veel aandacht gevestigd op veranderde regel- en wetgeving. De vervanging van de Algemene Wet Bijzondere Zorg (AWBZ) door de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) heeft er voor gezorgd dat er meer verantwoordelijkheid is gekomen bij de gemeenten. Zorgboeren hebben te maken met toenemende eisen en verminderde financiering, onder andere in de vorm van toename in administratieve lasten en gemeenten die stoppen met PGB's (Buil & Hurk, 2014; Hassink, De Bruin & Verbeek, 2016). Aangezien gemeenten zich veelal onvoldoende bewust zijn van de voordelen van zorgboerderijen, kan het van belang zijn om duidelijk de visie en toegevoegde waarden te weten communiceren als zorgboer (Hassink et al., 2007; Nowak et al., 2015; Hassink et al., 2018). De diversiteit in de zorglandbouw wordt ook als iets positiefs gezien door Hassink et al. (2011) indien de visies uitgedragen worden en zo de verschillende kwaliteiten zichtbaar gemaakt worden.

Hoewel er menig onderzoek gedaan is op het gebied van zorgboerderijen, bleef het onderzoek naar de diepere drijfveren van zorgboeren uit. Mertens & Blommestijn (2005) maakten de slag naar het onderzoek van diepere drijfveren van agrariërs, maar zij focusten zich op boeren die zich niet in de sector zorglandbouw bevinden. Mertens & Blommestijn leggen uit dat de aandacht toentertijd veel gevestigd was op het boven water houden van het bedrijf: "Door de aandacht voor efficiency en rendement zijn zij vervreemd van waarvoor ze eigenlijk leven, van waarover het eigenlijk gaat" (Mertens & Blommestijn, 2005, p. 12). De boeren in het onderzoek van Mertens en Blommestijn zagen het inzicht verkrijgen in hun eigen drijfveren door middel van het gesprek als iets verrijkends. Het leren kennen van de drijfveren zou de motivatie kunnen vergroten en het gesprek erover starten zou de onderlinge verbondenheid kunnen versterken. Ook is inzicht krijgen in de niet-economische waarden volgens Mertens & Blommestijn relevant voor een wederzijds begrip tussen burger en boer. Breder kijken dan de eenzijdige invalshoek van de economische meerwaarde kan van belang zijn voor de boer zelf, en voor beleidsmakers, politici en journalisten in hun werk. Zo kan inzicht in drijfveren de effectiviteit van een beleid verbeteren door een vergroot inzicht in een leef- en werkwereeld (Hoefnagel et al., 2004).

Simon & Steenbekkers (2006) onderzochten de redenen om te blijven boeren en om voor de maatschappelijke verbreding te kiezen in onder andere de vorm van zorglandbouw, maar ook andere vormen van multifunctionele landbouw. Een reden voor het maatschappelijk ondernemen is voor een deel van de boeren vanwege het aanvullen van het inkomen. Andere niet-financiële motieven waren zoal het verbreken van het sociale isolement van de boer, persoonlijke ontwikkeling en het stimuleren van waardering voor de landbouwsector. De diepere drijfveren van zorgboeren worden echter niet bereikt en er wordt dan ook niet in gegaan op de link met de praktijk.

Horlings (2015) biedt inzichten in waarden in relatie tot plek en duurzaamheid. Het bewust worden van onder andere waarden zou kunnen bijdragen aan een verbeterde omgang met de omgeving. Waar zij echter op wijst, is dat mensen zich niet altijd bewust zijn van hun waarden en bovendien waarden en handelen in de praktijk niet altijd in overeenstemming met elkaar zijn. In een workshop georganiseerd door Van Alebeek et al. (2014) werden boeren uit de multifunctionele landbouw ondersteund om hun kernwaarden te herkennen en te ontdekken hoe ze deze toe kunnen passen in hun dienstverlening. Hier kwam naar voren dat waarden inderdaad niet altijd vanzelf vertaald worden naar de praktijk, aldus een van de boeren: "Ik heb 'Openheid' als waarde gekozen. Ons bedrijf is nu nog vrij gesloten. Ik wil graag meer open zijn, het verhaal vertellen bij wat we doen." (Van Alebeek et al., 2014, p. 5).

Wouter Joop van Stichting Omslag en zorgboerderij De Marsen en IJsbrand Snoeij van zorgboerderij 't Paradijs worden in hun werk gedreven door een bepaald idealisme. Naar eigen zeggen zitten er ontzettend veel drijfveren achter hun werk, die ze op verschillende manieren proberen te uiten. De opdrachtgevers herkennen regelmatig drijfveren bij andere zorgboeren. Zij zien echter dat er vaak een probleem lijkt te zijn met het vertalen van drijfveren naar de bedrijfsvoering. Soms wordt er hier heel bewust vorm aan gegeven, maar in andere gevallen geven boeren zelf ook aan er moeite mee te hebben en dit wel anders te willen doen. Anderzijds is er door de opdrachtgevers uitgelegd dat ze ook niet altijd herkennen wat de waarden en drijfveren van zorgboeren zijn. Zodoende is de vraag ontstaan wat de waarden en drijfveren van zorgboeren zijn en hoe deze vertaald worden naar de praktijk.

Hoogendam (2017) startte na een stage bij 't Paradijs het onderzoek naar de waarden en drijfveren van zorgboeren. Vervolgens is op verzoek van de opdrachtgevers het project 'Zin in Zorglandbouw' gestart, waarbij De Kloe – Bouwman (2018) de eerste stappen maakte in het onderzoek. Hoogendam en De Kloe-Bouwman onderzochten de waarden en diepere drijfveren van meerdere zorgboeren, maar werkten de link met de praktijk beperkt uit. Hoewel er meer inzicht is verkregen in de waarden en drijfveren van zorgboeren, is er weinig ingegaan op hoe dit wel of niet vertaald wordt in het bedrijf. Vandaar dat de opdrachtgevers nog steeds de vraag hebben hoe waarden en drijfveren van zorgboeren tot uiting worden gebracht in de praktijk.

Theoretisch kader

De daadwerkelijke betekenissen en de verschillen tussen drijfveren en motivatie zijn lastig te vinden. In diverse gevallen worden drijfveren en motieven als synoniemen gebruikt (Raijmakers, 2015; Vermeulen & Tiemens, 2012), maar ook lijkt er onderscheid gemaakt te worden, waarbij er echter niet duidelijk ingegaan wordt op de wezenlijke verschillen (Loyens, 2013; Overbeeke, 2012). In dit onderzoek wordt uitgegaan van de definitie van het project waarbij drijfveren als iets diepers gezien worden dan motivatie; drijfveren zijn iets waar de grondslag voor de motivatie ligt. De diepere drijfveren worden gezien als datgene wat de boer ten diepste drijft (Roothaan, 2005). Waarden

worden benaderd als principes die de boer belangrijk vindt en wil nastreven; idealen en opvattingen over wat wenselijk is. Drijfveren liggen dieper dan waarden, waarden zijn idealen die in dit werk belangrijk gevonden worden, maar niet de diepste redenen zijn dat het werk gedaan wordt.

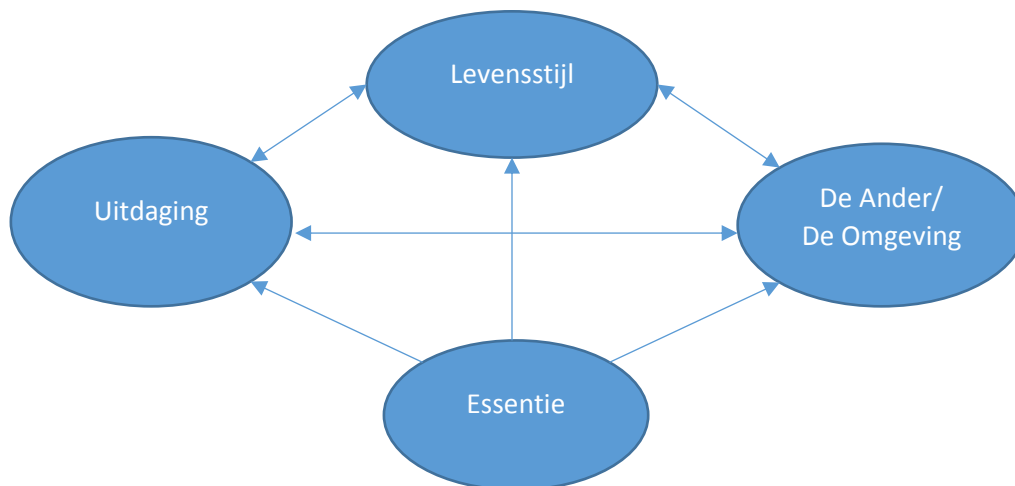
Om de onderzoeksvraag te beantwoorden kijk ik hoe de waarden en drijfveren van de zorgboer tot uiting komen in de omgang met deelnemers en in de bedrijfsvoering, hoe de waarden en drijfveren dus in de praktijk wordt gebracht. Lamers, Van der Duim & Spaargaren (2017) beschreven meerdere theorieën van social practices, maar legden uit dat praktijken in het algemeen begrepen worden als “routinised ‘doings and sayings’ performed by knowledgeable and capable human actors, also referred to as carriers of the practice, involving material objects and infrastructures” (Lamers, Van der Duim & Spaargaren, 2017, p. 56). In het zoeken van verbanden tussen de waarden en diepere drijfveren en de praktijk, zie ik de praktijk als uiting van de waarden en drijfveren in zowel acties als communicatie, ‘doings and sayings’. Ik zie de praktijken als geroutineerde acties en de keuzes die hiervoor gemaakt worden; acties die als voorbeeld gegeven worden in de omgang met de deelnemer en keuzes die gemaakt worden in de bedrijfsvoering. Of het specifiek ‘geroutineerde’ acties zijn, wordt in de interviews niet per se vastgesteld omdat er niet besproken wordt hoe regelmatig iets in de praktijk terugkeert, maar het bespreken van een praktijkvoorbeeld wordt geïnterpreteerd als iets dat blijkbaar een kenmerkende uiting is van een waarde of drijfveer en kan daarom een verwijzing zijn naar een geroutineerde actie. Ook keuzes in de bedrijfsvoering worden benaderd als onderdeel van de praktijk, omdat bijvoorbeeld de specifieke keuze voor een productiebedrijf geroutineerde acties met zich mee brengt: er is gekozen voor een productiebedrijf zodat er met regelmaat voedsel geproduceerd wordt door de boer en/of deelnemer.

In het onderzoek van Mertens & Blommestijn (2005) werden aan de hand van interviews de waarden en drijfveren van agrariërs onderverdeeld in vier categorieën. Deze categorieën laten een samenhang zien tussen overeenkomsten en verschillen van de waarden en drijfveren. Er werden vier hoofdcategorieën vastgesteld, waaronder verschillende subcategorieën vallen: de uitdaging, de ander, de levensstijl en de essentie. In het onderzoek van Mertens & Blommestijn lagen de waarden en drijfveren bij de ene boer hoofdzakelijk in een van de categorieën en bij andere boeren was het gelijkmatiger verdeeld. De uitdaging gaat om het streven van de boer om een goed product te willen leveren. Subcategorieën die hier onder vallen zijn onder andere het voorkomen van slechte groei, het gebruiken van eigen kennis en vaardigheden en innovatie binnen het bedrijf. Het verantwoordelijkheidsgevoel voor de ander uit zich in verantwoordelijkheid voor het productieproces, de samenleving en de harmonie tussen de mens en de wereld. De levensstijl wordt uitgelegd als de aantrekkingskracht van het boerenleven. Als laatste gaat de essentie erom dat het werken met natuur kan bijdragen aan het dichterbij komen bij de essentie van het leven.

Al deze categorieën zijn vanuit het oogpunt van spiritualiteit benaderd door Mertens & Blommestijn. De essentie heeft een expliciete verbinding met het spirituele, waarbij onder andere gesproken wordt over het onderdeel zijn van iets groters, de verbondenheid met God en de omgang met leven en dood. Mertens & Blommestijn benaderen de uitdaging, de ander en de levensstijl vanuit de aanname dat daar impliciete spiritualiteit inbegrepen is. De Kloe-Bouwman (2018) past in haar onderzoek naar de diepere drijfveren van zorgboeren de vier categorieën van Mertens & Blommestijn toe, maar neemt de benadering vanuit impliciete spiritualiteit niet mee in het onderzoek.

Op basis van de onderzoeken van Mertens & Blommestijn en De Kloe-Bouwman is er een raamwerk opgesteld door Judith Westerink en Marjolein Elings, waarin verondersteld wordt dat de essentie ten grondslag ligt van de andere drie categorieën. Spiritualiteit wordt als onderdeel van de essentie gezien en verwacht wordt dat de diepere drijfveren binnen de essentie gevonden kunnen worden.

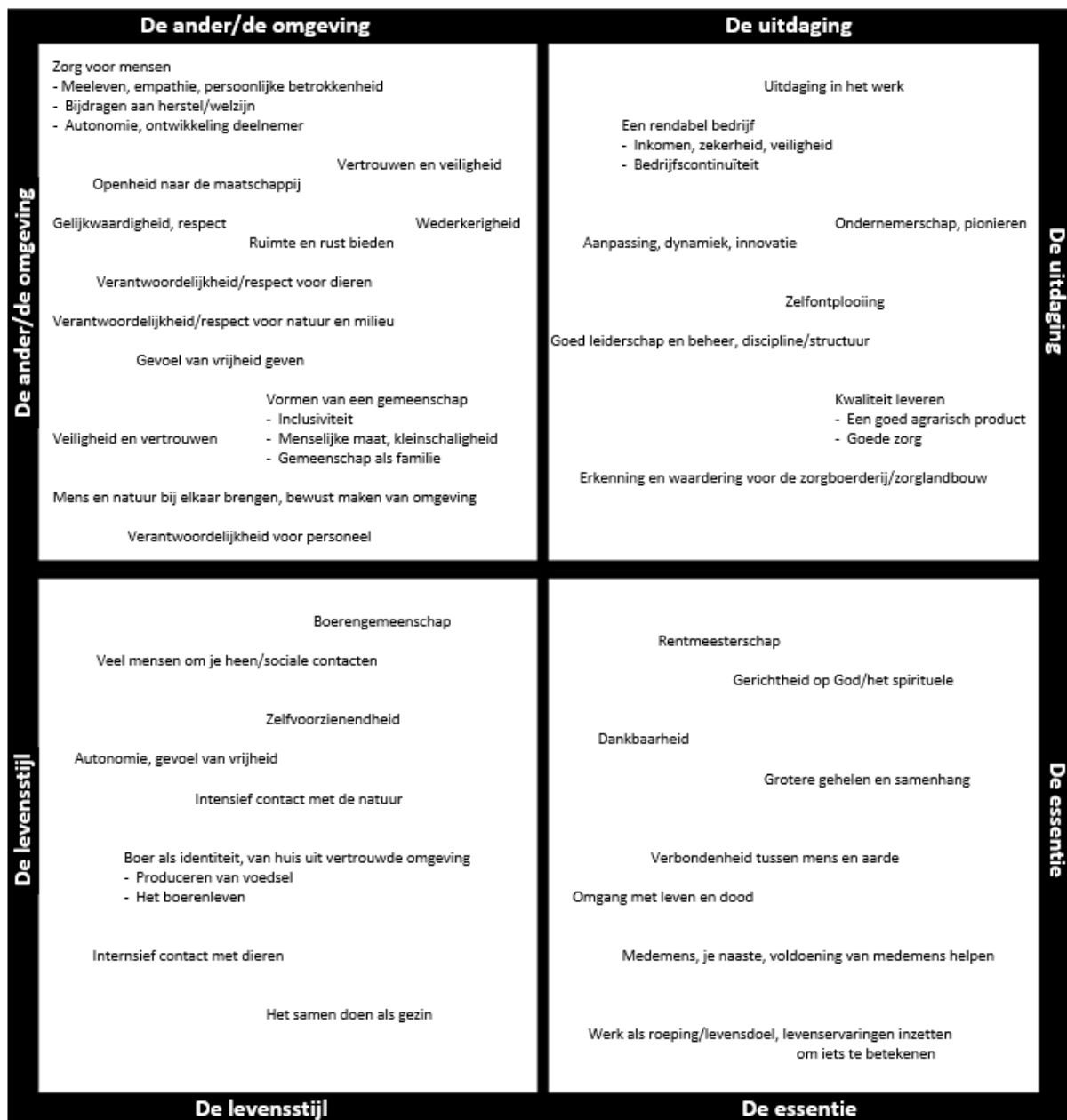
Ook wordt verondersteld dat de overige categorieën onderling relaties kunnen hebben. Figuur 1 laat de veronderstelling zien van hoe deze categorieën met elkaar verbonden kunnen zijn. In het onderzoek is gekeken naar wat de waarden van zorgboeren zijn en wat de diepere drijfveren van zorgboeren zijn, hoe deze met elkaar in verbinding staan en hoe deze zich wel of niet uiten in de praktijk op de zorgboerderij.

Figuur 1. Veronderstelde relaties tussen hoofdcategorieën gebaseerd op Mertens & Blommestijn (2005)

Het onderscheiden in deze categorieën draagt bij aan het inzicht verkrijgen in de overeenkomsten en verschillen van de waarden en drijfveren. Is het bijvoorbeeld vooral belangrijk om voor de ander en omgeving te zorgen of spelen er juist andere dingen een rol? Worden de drijfveren in de essentie gevonden of is toch de uitdaging van het ondernemen in de zorglandbouw het belangrijkste? De categorisering maakt het inzichtelijker en makkelijker om te onderscheiden wat de belangrijkste waarden en drijfveren zijn.

In dit onderzoek wordt net als door De Kloe-Bouwman (2018) alleen uitgegaan van de expliciete spiritualiteit van de essentie. Dit standpunt wordt aangenomen omdat het lastig is om te onderbouwen of er impliciete spiritualiteit aanwezig is, waardoor dit buitenwege gelaten wordt in het onderzoek. Omdat Mertens & Blommestijn zich richten op agrariërs en niet op zorgboeren, komen de categorieën op een aangepaste wijze aan bod in dit onderzoek. In figuur 2 wordt weergegeven welke subcategorieën (de waarden en drijfveren) onder de hoofdcategorieën vallen, wat gebaseerd is op de uitkomsten van dit onderzoek. De ander/de omgeving omvatten de waarden of drijfveren van de zorgboeren die gericht zijn op het gevoel van verantwoordelijkheid voor het helpen van anderen en de omgeving. Voorbeelden zijn het verantwoordelijkheidsgevoel voor de natuur, het belang van gelijkwaardigheid en respect en het willen bieden van een gevoel van vrijheid en een veilige en vertrouwde omgeving aan deelnemers. De uitdaging gaat om wat de zorgboer uitdagend vindt in het werk, zoals het zorgen voor een rendabel bedrijf en goede zorg en de aantrekkingskracht van het ondernemen. In de levensstijl wordt door zorgboeren besproken wat het leven op de zorgboerderij aantrekkelijk maakt voor henzelf, zoals het intensieve contact met natuur en dieren en de aanwezigheid van veel mensen om hen heen. De essentie is benaderd als de essentie van het leven, ofwel het nut of doel van het leven of dingen die bijdragen aan zingeving in het leven. Hieronder vallen subcategorieën zoals de verbondenheid tussen mens en aarde, dankbaarheid, voldoening van de medemens helpen en het gevoel van groepen zijn voor het werk.

Figuur 2. Waarden en drijfveren van geïnterviewde zorgboeren

Methodologie

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag zijn in overleg de eerder uitgevoerde interviews van Hoogendam opnieuw geanalyseerd. Het gaat hier om twaalf zorgboeren van zes verschillende zorgboerderijen. Van iedere zorgboerderij zijn er twee zorgboeren geïnterviewd. Er wordt naar deze boeren verwezen met codes om de anonimiteit te waarborgen. Zo betekent B1R2 dat deze boer van boerderij één is en de tweede respondent is.

Om de interviews te kunnen analyseren is er vooraf een codeboek opgesteld door Judith Westerink en Marjolein Elings op basis van de vier hoofdcategorieën en de subcategorieën van Mertens & Blommestijn en het codeboek van De Kloe-Bouwman. In bijlage 1 is het vooraf opgestelde codeboek van Judith Westerink en Marjolein Elings te vinden. Tijdens het coderen van de interviews in Atlas.ti

is het codeboek op enkele punten aangepast vanwege nieuwe informatie uit de interviews die nog niet in het code framework opgenomen was en codes uit het vooraf opgestelde codeboek die juist niet terugkwamen in de interviews. Ook zijn er algemene termen voor verschillende praktijken toegevoegd om het voor het analyseren overzichtelijk te maken. Het aangepaste code framework is in bijlage 2 te vinden. Uiteindelijk zijn de gecodeerde data geanalyseerd aan de hand van de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat zijn de waarden en drijfveren van de zorgboeren?
2. Welke positieve relaties zijn er tussen de waarden en drijfveren onderling?
3. Welke botsingen zijn er tussen de waarden en drijfveren onderling?
4. Hoe uiten de waarden en drijfveren zich in de praktijk?
5. Voor welke praktijken kan er geen verklaring gevonden worden in de waarden en drijfveren?
6. Welke waarden en drijfveren uiten zich niet of minder in de praktijk?
7. Welke verschillen zijn er tussen zorgboeren in het vertalen van waarden en drijfveren naar de praktijk?

Het onderscheiden van de belangrijkste waarden en diepere drijfveren was niet altijd even makkelijk voor de onderzoeker. Enkele boeren maken een duidelijk onderscheid tussen hun diepste drijfveren en wat ze daarbij verder belangrijk vinden op de zorgboerderij, de waarden. Andere boeren zijn hier minder expliciet over, en hebben ook moeite om bij de vragen over hun drijfveren een direct antwoord te geven. Later in de interviews komt er dan alsnog iets naar boven wat als drijfveer of mogelijke drijfveer wordt aangegeven. Wat meegenomen is in de interpretatie van het onderscheiden van waarden en drijfveren, zijn onderwerpen waar de zorgboer continu over praat of als heel belangrijk zijn bestempeld. De positieve relaties en botsingen tussen waarden en drijfveren onderling zijn gebaseerd op verbanden die de respondenten zelf hebben gegeven. Zo is bijvoorbeeld verteld dat een gevoel van vrijheid voor de deelnemer samenhangt met het bieden van een veilige omgeving.

Het verband tussen de waarden en drijfveren en de praktijk is door de onderzoeker gezocht door vanuit de genoemde praktijkvoorbeelden inhoudelijk te kijken naar wat er gezegd wordt, om te zien aan welke waarde of drijfveer dit gekoppeld kan worden. Zo is bijvoorbeeld door B6R2 uitgelegd hoe er in de praktijk een keuze is gemaakt om privé en werk niet te scheiden: *“We zijn ook heel open daarin, kinders die lopen ook toch hier naar binnen. Ja en de kinders die logeren ook binnen ons gezin hè, die slapen niet apart. Dat gebeurt dan hier, we hebben twee logeerkamers boven, daar logeren de kinders.”* Dit praktijkvoorbeeld is door de respondent niet direct gekoppeld aan een bepaalde waarde. Als hier inhoudelijk naar gekeken wordt door de onderzoeker, wordt verwacht dat dit zoal te maken kan hebben met de waarde van sociale contacten, het samen doen met het gezin, een veilige en vertrouwde omgeving bieden, het vormen van een familie of gemeenschap of inclusiviteit. Vervolgens is bekeken of deze waarden besproken zijn door de boer en wat hier inhoudelijk over gezegd wordt. De verklaring van dit praktijkvoorbeeld wordt gevonden in de waarde van het betrekken van het gezin: *“We zijn natuurlijk echt een gezinsbedrijf, onze kinderen zijn hier natuurlijk ook helemaal mee opgegroeid en dat vind ik ook heel waardevol. En ik merk dat dus aan weerskanten, dat heel veel cliënten ook wel genieten om hier die aspecten van een gezin mee te maken. Dat is ook wel heel waardevol, zowel voor onze kinders als voor de cliënten.”* Ook lijkt er een reden in te zitten van het geven van een familiegevoel voor de deelnemers, waarover de boer vaker spreekt: *“De boer heeft een ouderrol, dat geeft een gevoel van familie. Ja, dat hebben wij wel heel sterk met de kinders.”* Op deze manier heeft de onderzoeker de waarden en drijfveren in verband gebracht met de genoemde praktijken. Op vergelijkbare wijze is ook gekeken naar waarden en drijfveren waarvan geen praktijkvoorbeeld is gegeven, en zo geïnterpreteerd is door de onderzoeker

als waarden en drijfveren zonder vertaling naar de praktijk. Andersom komen er ook praktijken naar voren waarvoor het niet lukt om een verklaring te vinden in de genoemde waarden en drijfveren.

1. Waarden en drijfveren in de praktijk

In bijlage 3 is per boer te vinden wat de waarden en drijfveren zijn, hoe de waarden en drijfveren zich onderling verhouden en wat de link is met de praktijk. Hierbij komen ook de wezenlijke verschillen tussen boeren van één boerderij naar boven. Er zijn verschillen maar ook veel overeenkomsten in de manier waarop waarden en drijfveren in de praktijk gebracht worden door zorgboeren. Hieronder volgt een overzicht van de boeren in het algemeen om inzicht te krijgen in deze overeenkomsten en verschillen. Deze samenvatting wordt weergegeven per subcategorie binnen de vier hoofdcategorieën, waarin de verschillende waarden en drijfveren besproken worden en direct het verband met de praktijk wordt uitgelegd.

Opvallend is dat een groot deel van de praktijkvoorbeelden met de ander/de omgeving te maken heeft. De ander/de omgeving is ook de enige van de vier categorieën waaraan zonder uitzondering alle geïnterviewde boeren veel waarde hechten. Voor de essentie worden bijzonder weinig praktijkvoorbeelden gegeven.

1.1 De ander/de omgeving

Verantwoordingsgevoel voor de omgeving

Het verantwoordingsgevoel voor natuur en milieu en dieren wordt door B1R2 in de praktijk gebracht door goed in de gaten te houden of deelnemers hun werk doen en er worden regelmatig aanwijzingen gegeven zodat alles op de boerderij goed verzorgd wordt. Meerdere boeren hebben deze waarden hoog staan. Er wordt niet altijd expliciet een verband gelegd, maar sommige boeren geven aan biologisch te boeren wat wellicht de link is met de praktijk. Wat wel opvallend is dat niet alle boeren die biologisch boeren deze waarden benoemen en andersom niet alle boeren die deze waarden hebben aangeven biologisch te boeren. Wellicht wordt het vanzelfsprekend gezien op de redelijk kleinschalige boerderijen dat er een verantwoording voor natuur en dieren is en dat hier naar gehandeld wordt.

Vier boeren vinden de link met de maatschappij en de openheid naar de samenleving van belang. Door alle vier wordt duidelijk benoemd hoe dit terugkomt in de bedrijfsvoering. Zo is er op de ene boerderij een winkel waar er een praatje met mensen ontstaat, op andere boerderijen is er een brasserie, worden er klusjes gedaan voor de samenleving bij bijvoorbeeld een sportpark of is er ruimte op de boerderij voor een ponyclub en carnavalsvereniging. Voor B3R2 wordt de wisselwerking met de samenleving voor beide kanten van waarde geschat: *“Wij zitten hier natuurlijk in een relatief klein dorp hè. Een goeie 1100 inwoners. Het mooie daarvan is ook dat er heel veel sociale controle is, als er bijvoorbeeld een cliënt eens links of rechts... Want er zijn voldoende cliënten die mogen fietsen. Ja, die kijken dan mee, dat is wel een groot voordeel denk ik, omdat iedereen iedereen kent. Belangrijk met een groep. Het is natuurlijk ook inherent aan het gebeuren denk ik met de groep in het sportpark, 's maandags en vrijdags kledlokalen plus kantines schoonmaken. Wij houden de sportvelden bij, dus er zit ook duidelijk wel een link naar de samenleving toe hè.”*

Zorg voor mensen

Door bijna alle boeren is het zorgen voor mensen in het algemeen als belangrijk genoemd. Zo wordt er bijvoorbeeld aangegeven als er naar persoonlijke waarden wordt gevraagd: *“Ik vind het gewoon heerlijk om te zorgen”*. Hoe er voor de mensen wordt gezorgd, wordt verschillend gedaan. De ene boer vult dit in door persoonlijke aandacht te geven, anderen willen graag bijdragen aan het herstel en welzijn of de autonomie en ontwikkeling of bieden graag de mogelijkheid om zinvol werk te doen.

Meeleven, empathie en persoonlijke betrokkenheid

Bij negen van de twaalf boeren worden persoonlijke betrokkenheid, meeleven en empathie meerdere keren als belangrijk benoemd, waarbij de nadruk veel ligt op de persoonlijke aandacht. Dit wordt op verschillende manieren tot uiting gebracht. B1R2 belt om te vragen hoe het gaat als deelnemers ziek zijn of stuurt een kaartje bij ziekte en verjaardagen. Ook geeft B1R2 ruimte om persoonlijke problemen kwijt te kunnen door te luisteren naar problemen van de deelnemers zelf en van hun kinderen. Het bereikbaar zijn en een luisterend oor bieden komt bij meerdere boeren terug, net als het persoonlijke aspect van bijvoorbeeld vragen hoe het weekend thuis was. B5R1 vindt persoonlijke aandacht juist belangrijk om de deelnemer weer te helpen ontdekken wat hij of zij leuk vindt en om te laten weten dat ze gezien worden en B4R2 vindt altijd dezelfde begeleiding in het weekend belangrijk voor een persoonlijke band. B6R2 legt uit dat persoonlijke aandacht in de praktijk gebracht wordt door aan te passen aan wat de deelnemer nodig lijkt te hebben: *“Nou cliënt B6R3 bijvoorbeeld, die kan ik niet zomaar eventjes opdrachten geven, zo 's ochtends zeggen van dit is een werkbepreking, dit moet er allemaal gebeuren, kom we gaan aan de slag. Dan moet ik heel voorzichtig van goh cliënt B6R3, wat heb jij op het programma? Kijk, dit heb ik op mijn programma, daar moet je heel erg in gaan sjoemelen en ook hem eventjes zijn dingen laten doen, bijvoorbeeld het konijn, het is zijn konijn hè, dat is belangrijk. Dan heb ik ook nog vaste klusjes voor hem, de schapen, maar cliënt B6R3 is soms heel druk in zijn hoofd en dan lukt het helemaal niet en dat voel ik meestal wel aankomen. Dan zeg ik van goh ga toch maar eventjes naar de schapen toe, dus toch maar eventjes eerst... En daarnaast probeer ik dan toch nog eventjes wat uitdagingen, dat hij toch nog eventjes wat andere dingetjes doet dan alleen maar wat hij wil doen.”*

Bijdragen aan herstel/welzijn

Voor B1R1 is het bijdragen aan het herstel van de deelnemers ontzettend belangrijk, B1R1 wil dit enorm graag doen vanwege de eigen negatieve ervaringen. Omdat B1R1 zichzelf heel slecht heeft gevoeld, weet B1R1 hoe anderen geholpen kunnen worden: *“Ik heb geen papier of een richtlijn, niks, maar als die persoon gaat praten weet ik precies wat ik moet doen. Maar dat is je ervaring, dat is ook wat je zelf hebt ervaren natuurlijk indertijd.”* Er wordt ook benoemd dat er met regels niks bereikt kan worden, het gaat allemaal om het zorgen voor de deelnemer door het aanbieden van de juiste handvaten om hun problemen te verwerken: *“En ik reik ze precies aan: wat moet ik nu doen. Nu gebeurt dit met mij, wat moet ik nu doen? Dan weet ik precies, dit moet je doen, dan moet je dat doen, ik geef ze huiswerk. En niet een klein beetje, serieus hè, want er is heel veel aan te doen.”* Door B6R2 wordt er aan het welzijn gedacht door aandacht te geven aan de fysieke gezondheid. B6R2 geeft deelnemers regelmatig een opdracht waarbij ze wat meer moeten lopen om hen in beweging te brengen. Andere boeren bespreken deze waarde niet of nauwelijks.

Autonomie en ontwikkeling deelnemer

B2R1 vindt autonomie en ontwikkeling belangrijk en wil dit stimuleren door deelnemers niet te helpen bij dingen die ze zelf kunnen. B2R1, B3R1 en B4R1 passen zich aan de deelnemer aan om bij de ontwikkeling aan te kunnen sluiten en om keuzevrijheid te kunnen geven. Als iemand cavia's wil

dan komen er cavia's, er worden gepaste klussen voor elke deelnemer gezocht, doelen worden in kleine stapjes opgedeeld zodat er snel iets gevierd kan worden en er wordt niet benadrukt wat de deelnemer niet kan, maar er wordt gekeken naar de mogelijkheden. Voor B5R2 staat mediërend leren centraal, een theorie die uitgaat van de mogelijkheden van de deelnemer, waarbij in dit geval de zorgboer als mediator ofwel tussenpersoon functioneert die aan probeert te sluiten bij deze mogelijkheden. B5R2 benoemt dan ook dat er aangepast wordt aan de wensen en behoeften van de deelnemer en bespreekt het belang van evaluatiegesprekken met de deelnemers. Iedereen wordt een spiegel voorgehouden om te reflecteren. B4R2 benoemt dat er weinig vaste krachten in dienst zijn, zodat er ruimte is om een vroegere deelnemer eventueel een baantje aan te bieden. Verder is het gevoel geven dat deelnemers nodig zijn voor de productie voorwaardelijk om mensen tot hun recht te kunnen laten komen, wat nauw samenhangt met het bieden van zingeving. B5R1 noemt een voorbeeld dat het rapen van eieren een middel kan zijn om angsten te overwinnen: *“Daar lopen in twee lagen daar al die kippen rond en daar moet ook handmatig eieren geraapt worden. Nou, dan kom je heel veel mensen tegen die daar gigantische angst voor hebben. En dan gaat het niet om het rapen van de eieren, maar dan gaat het om hoe ga ik hier met mijn angst om, en daar zijn de kippen een geweldig middel voor.”* B5R1 geeft verder aan dat de brasserie gestart is omdat daar veel competenties ontwikkeld kunnen worden. Ook zijn er wel eens dingen die officieel niet mogen, zoals op een tractor zitten, maar toch worden gedaan omdat de boer die onderdeel zo belangrijk voor het leerproces vindt.

Zingeving bieden

Zingeving bieden wordt als onderdeel van ontwikkeling gezien door B3R2 en B4R2: *“Het gevoel hebben dat ze iets nuttigs doen hè, dat geeft sowieso al een boost aan elke mens. Dus ja, ik denk dat dat bij dat ontplooiën hoort.”* B3R2 geeft hier vorm aan door deelnemers de verantwoording te geven voor het voeren van dieren en het schoonmaken van hokken en door de resultaten te laten zien die met dieren bereikt worden: *“Ze maken mee dat wij van jonge paarden, die gaan we in spannen, die gaan we aanrijden. Kijk, dat zien cliënten ook hè, en dat is natuurlijk prachtig, dat dat van nature een wild paardje is. En ja, wat voor resultaten hier dan uitkomen, ja dat geeft dan een enorme voldoening.”* Ook B4R2 wil het verantwoordingsgevoel stimuleren en probeert de deelnemers het gevoel te geven dat ze een middel zijn op de boerderij en niet het doel, door te focussen op het resultaat van de productie. Zo kan de deelnemer het gevoel van nodig zijn krijgen. B4R1 benoemt het belang van zingeving bieden omdat deelnemers in de samenleving geen baan kunnen krijgen en probeert het werken te stimuleren door te vragen wie er mee gaat wandelen, wie er mee gaat de dieren voeren et cetera. B6R1 probeert een kick te realiseren door te zeggen *‘hé, kijk eens wat we hebben gedaan’* en soms een duwtje te geven van *‘hé, we zouden toch samen wat gaan doen’*. Andere boeren (B3R1, B1R2, B5R2) noemen het belang van dagbesteding en de mogelijkheden.

Wederkerigheid

Twee boeren vinden wederkerigheid belangrijk. B5R1 geeft aan dat meewerken belangrijk is, anders houdt het op. B1R1 geeft aan dat er gevraagd wordt of de deelnemer geholpen wil worden, want het moet wel zin hebben: *“Ik wil er heel veel eigen energie in steken, maar dan moet het wel nut hebben. Het kan natuurlijk best eens gebeuren dat mensen weleens een keer steigeren, of springen, of weet ik wat doen. Dat kan, dat geeft ook helemaal niet, dat snap ik ook, dat weet ik ook. Maar het gaat er om hoe gaan mensen om met de dingen die je aanreikt, dat is natuurlijk wel heel belangrijk. En als ze dat niet doen, dan stop ik gewoon, dan zeg ik stop.”*

Gelijkwaardigheid en respect

B1R1, B2R1 en B6R2 geven vorm aan respect door er voor te zorgen dat er naar elkaar geluisterd wordt en er begrip getoond wordt. Ook als er nare dingen zijn gebeurd moet er naar beide kanten van het verhaal geluisterd worden. B5R1 laat deelnemers en stagiaires, ouderen en jongeren met elkaar samenwerken zodat er begrip voor elkaars situatie ontstaat. B3R1 wil dat iedereen zichzelf moet kunnen uiten en er wordt daarom niet op een bepaalde geloofsovertuiging aangestuurd, maar er wordt wel begrip getoond als iemand een bepaalde geloofsovertuiging heeft. B2R2 wil respect tonen aanleren door het goede voorbeeld te geven. B3R2 vindt gelijkwaardigheid belangrijk en zorgt ervoor dat iedereen tijdens de maaltijd hetzelfde mag eten, zodat er geen onderscheid tussen deelnemers en de familie van de boer ontstaat: *“Het is een keuze die je maakt, en ik denk dat die keuze ook voor de mensen hier toch een bepaald gevoel geeft. Kijk, als wij ander eten pakken dan onze cliënten of onze medewerkers, ja dan hoeft er niks verkeerd achter zitten hè, maar ik denk dat er dan toch een bepaald verschil ontstaat. Nee, we doen alles samen. We eten gewoon mee hier 's avonds. Ook 's middags met brood, dan zitten ze allemaal hier aan de tafel. Dus we zijn echt een groot gezin, zo vertaal ik het altijd maar.”* B1R2 lijkt er op een hele andere manier mee om te gaan, persoonlijke ruimte geven wordt juist aan respect gerelateerd. Er wordt niet geroddeld en de neus wordt niet in andermans zaken gestoken.

Vormen van een gemeenschap

Het creëren van het gevoel van een gemeenschap komt tot uiting in het bieden van inclusiviteit, een familiegevoel en kleinschaligheid.

Inclusiviteit

Op de boerderij van B3R1 komt inclusiviteit tot uiting doordat het gevoel gecreëerd wordt van ‘ons bedrijf’ voor de deelnemers. De excursies op het bedrijf worden ondersteund door deelnemers. Ook B4R1 geeft het belang van ergens bij horen aan. Het wordt niet duidelijk vermeld of activiteiten bewust worden georganiseerd met als doel het opdoen van sociale contacten en het vormen van een groep, maar er wordt verteld dat bijvoorbeeld het oogstfeest hier mogelijkheden voor biedt doordat deelnemers elkaar ophalen, en verder bezoeken ze elkaar als er iemand in het ziekenhuis ligt.

Familiegevoel

B3R2 checkt of de deelnemer op de boerderij past, omdat wel het gevoel van familie gehouden moet worden en B1R1 geeft aan dat als anderen op de tenen moeten gaan lopen er niet doorgegaan wordt met diegene. B4R1 legt uit dat het familiegevoel betekent dat de boerderij laagdrempelig is voor iedereen, niet alleen voor de deelnemer, maar ook open is voor partners, kinderen en ouders en B4R1 probeert hen dan ook persoonlijk te kennen. B3R1 legt uit hoe de maaltijd bijdraagt aan het familiegevoel, wat ook een verband lijkt te hebben met de levensstijl: *“Weet je wat het is, het is eigenlijk een soort levenswijze zeg ik altijd. We zitten hier met 30 man aan tafel en ik zit met mijn dochter en mijn man er gewoon bij, en mijn schoonouders ook, en na het eten is iedereen weer lekker aan de beurt om af te wassen, om lekker zijn ding te doen. En 's morgens ben ik er ook altijd, elke morgen, of het nou weekend is of doordeweeks, of ik nou in mijn pyjama rondloop of in een galajurk, dat maakt eigenlijk niet uit. Dus het is weer echt een familie-idee.”* Net als B3R1 vinden B6R2 en B4R2 de maaltijd een belangrijke manier om samen te komen. Bij B6R2 zijn de logeerkamers van de deelnemers in het eigen huis om hen mee te laten leven in de familie. Ook bij B6R2 en B4R2 lijkt het familiegevoel met de levensstijl samen te hangen, waarbij de waarden van mensen om je heen en

samen doen met het gezin belangrijk lijken. Een enkele boer vindt privacy en enige afstand juist belangrijk, welke ook niet de waarde van het familiegevoel heeft aangegeven.

Kleinschaligheid, menselijke maat

B2R1 houdt de boerderij kleinschalig door een klein team te houden, omdat er bij grotere teams meer kans is op een slechte overdracht. B4R1 geeft aan dat er besloten is om de logeeropvang niet uit te breiden en het bij maximaal tien kinderen te houden om ze niet te overprikkelken. B6R1 legt de keuze voor kleinschaligheid uit vanwege het belang van dicht bij de aarde blijven. Er wordt niet met machines gewerkt maar gewoon op het land gewerkt: *“Om ook dicht bij de aarde te blijven hè, vooral voor de zorgaanvragers ook. Je kunt allerlei machines instellen, maar zo gauw een benzinemotor of een elektromotor begint te ronken, dan ontstaat er al een ander niveau van beleving, hè. Je hoort de vogels niet meer, die rijdt alle wormen plat, ja, je bent met iets heel anders bezig.”*

Ruimte en rust bieden

B3R2 geeft specifiek aan hoe het bieden van rust in de bedrijfsvoering tot uiting is gebracht. Eerder waren er problemen waren met taxi's die te laat kwamen of niet op kwamen dagen. De zorgen van de deelnemers zijn weggenomen door woonmogelijkheden te bieden. B2R1 vertelt over een lastkorf die is opgehangen voor de rust, zodat deelnemers daar symbolisch hun problemen in kunnen achter laten en ze andere deelnemers niet lastig vallen met hun problemen. Ruimte en rust komt nog bij meer boeren terug in de waarden, maar wordt verder niet specifiek besproken in verband met de praktijk. Ruimte en rust is door B5R1 wel als voorwaarde omschreven om er voor te kunnen zorgen dat deelnemers zich kunnen ontwikkelen. B5R2 benoemt het verband met een veilige plek, omdat het bieden van ruimte kan bijdragen aan een gevoel van veiligheid gezien de ruimte die deelnemers hebben om zich te verspreiden.

Veiligheid, vertrouwen

B2R2 zorgt voor een veilige relatie met de boer of begeleiding door de juiste klik te zoeken door bijvoorbeeld een oudere deelnemer bij een ouder iemand in te delen. B5R2 let op de groepsprocessen en hamert er bij de begeleiding op om te observeren hoe het gaat en of mensen zich veilig voelen. Ook wordt er in kleine groepen met veel begeleiding gewerkt voor een veilige omgeving. B3R1 en B5R1 geven het belang van het niet schaden van vertrouwen aan. Vaak is dat bij de doelgroepen al te veel gebeurd. Zo legt B3R1 uit dat er toch met een deelnemer doorgegaan werd, ook al waren er problemen met de vergoeding, en B5R1 vertelt dat de combinatie zorg en landbouw officieel niet mag en dat ze hard hun best hebben gedaan om dit toch te kunnen blijven aanbieden: *“Wij zeggen van jongens we gaan voor jullie, die boodschap geef je mee. We laten je niet vallen, dat is ook onderdeel van onze visie. Als je voor de ander gaat, dan ga je alle bochten kijken wat je kunt doen, want die jongeren kunnen vaak niemand meer vertrouwen door alles wat ze hebben meegemaakt, of durven niemand meer te vertrouwen, en dan laten wij ze hier ook keihard vallen.”* B1R2 legt uit dat de begeleiding van B1R1 een gevoel van veiligheid geeft. De persoonlijke relatie met de boer en het verband met vertrouwen en veiligheid wordt vaker door boeren genoemd. B4R2 benoemt het gevoel geven dat je de deelnemer begrijpt en B5R2 relateert het gevoel van veiligheid en vertrouwen aan de begeleiding die altijd overal aanwezig is.

Gevoel van vrijheid

B1R1 wil dat mensen zich vrij voelen om zichzelf te kunnen zijn. Er wordt de deelnemers geen druk opgelegd en als er iemand in de groep komt die er voor zorgt dat anderen op hun tenen moeten gaan lopen, wordt er niet doorgedaan met diegene omdat iedereen zichzelf moet kunnen zijn. B2R2 en B3R1 koppelen vrijheid aan het gevoel van veiligheid: *“De boerderij biedt een plek van vrijheid, voor sommigen is het zowel letterlijk als figuurlijk. Hè, wat ik bedoel over die verkeersveiligheid, ik ben hier vrij, ik kan nu op mijn skelter stappen en ik kan gewoon fietsen. En ik kan hier een keer hard schreeuwen en niemand die naar me kijkt”*. B4R2 legt uit dat door de deelnemers het gevoel te geven het middel te zijn op de boerderij in plaats van het doel, er een vrijheid gecreëerd wordt in het doen en laten en functioneren van de deelnemers.

Mens en natuur bij elkaar brengen, bewust maken van omgeving

B1R2 probeert zowel deelnemers als bezoekers dichterbij de natuur te brengen. Voor bezoekers zijn er speurtochten en rondleidingen door de vlindertuin en rupsenkwekerij ter educatie. Voor deelnemers wordt de natuur als een hulpmiddel gezien. Wanneer er bijvoorbeeld samen planten verpot worden of de rupsen er afgehaald worden, komen de verhalen vanzelf. Ook B6R1 focust op zowel bezoekers als deelnemers. Deelnemers worden gestimuleerd door bijvoorbeeld te zeggen dat ze lekker samen gaan wieden, maar verder wordt er niet echt op ingegaan door B6R1. Wel wordt heel duidelijk uitgelegd dat er samengewerkt wordt met de vrije school voor het beleven van de natuur. De klas komt een week om buiten te spelen, een kampvuur te maken, met dieren te zijn en het functioneren van een boerderij mee te maken. B2R1 benadrukt alleen de natuur als hulpmiddel voor deelnemers, deelnemers worden bewust gemaakt van de voordelen van de natuur. B5R1 vindt de bewustwording van levensprocessen belangrijk en haalt dit terug in de ontwikkelingsgesprekken.

B3R1 en B3R2 geven beiden de waarde aan van de mogelijkheid die de boerderij biedt om in de natuur te zijn, maar sturen hier volgens B3R1 niet heel specifiek op aan, het is iets wat vanzelf gebeurt op boerderij: *“Dan ervaar je andere dingen en dan kom je de stal op en nou als je goed luistert, dan hoor je overal vogeltjes fluiten. In de stad heb je dat minder, dus ga je je automatisch richten op andere dingen. Het is niet dat we daar heel erg op aansturen, maar het wordt wel gezegd, het wordt wel meegenomen, mensen ervaren dat ook wel zo. Elke keer als er een nieuw veulentje geboren wordt, dat is ook de kracht van de natuur zeg ik altijd, hè. Dus dat zijn ook dingen die veel voorkomen op boerderijen, maar ook als er in de tuin een plantje groeit. We hebben nu weer die plantjes van de Albert Heijn zal ik maar zeggen, die groenteplantjes. Dat doet wel wat met ze, want ja, als je het niet genoeg water geeft dan gaan ze dood, dus het is zinvol om ze water te geven. Dus vandaar dat die zorgboerderij, en dan maakt het eigenlijk niet uit wat voor activiteiten, of je nou met schapen werkt of... Die activiteiten zijn gewoon vaak zinvol, en die natuur die komt er altijd bij kijken.”*

Verantwoordelijkheid voor personeel

Meerdere boeren spreken hun verantwoordelijkheidsgevoel voor het personeel uit. Zo wil B4R1 hen graag ondersteunen in hun werk. Er is dan ook regelmatig even contact om te vragen hoe het gaat, hoe alles loopt en tegen welke moeilijke dingen ze aan lopen. B3R2 ziet het personeel als een verlengstuk van B3R2 en B3R1, en andersom. Het vormen van een team is belangrijk. Het personeel moet vertalen wat de zorgboeren denken, zodat er geen verschillende dingen geroepen worden. B5R2 geeft veel om het bieden van een werkplek waar iedereen zich kan ontwikkelen en persoonlijke leerdoelen kan behalen. Reflecteren staat centraal op de boerderij, ook voor het personeel, en er wordt dan ook zo veel mogelijk in de ontwikkeling voorzien.

1.2 Levensstijl

Het leven als boer

Het produceren van voedsel, zelfvoorzienendheid, autonomie als ondernemer, het boerenleven en de van huis uit vertrouwde leefomgeving zijn door enkele boeren genoemd als redenen voor de aantrekkingskracht van de levensstijl op de zorgboerderij. Dit zijn redenen geweest om een boerderij te starten, te kiezen voor een bepaalde boerderij en de manier van voedsel produceren op de boerderij.

Keuze voor de boerderij

Niet alle zorgboeren vinden het produceren van voedsel belangrijk. Zorgboeren die dit wel belangrijk vonden hebben bewust gekozen voor een productiebedrijf, zoals B4R2. Een andere boer gaf aan voor een bepaalde boerderij gekozen te hebben vanwege de gelijkenis met de boerderij waar de boer opgegroeid is.

Autonomie als ondernemer

Ook autonomie wordt door vijf boeren benoemd als de aantrekkingskracht van het leven op een boerderij. Twee boeren bespreken expliciet hoe autonomie in de huidige bedrijfsvoering naar voren komt. Bij B1R2 hangt het nauw samen met de wil om genoeg inkomen te hebben om onafhankelijk te blijven en met niemand in zee te hoeven gaan: *“Je kunt wel met allemaal mensen in zee gaan, maar waar het om gaat is dat hun straks de macht hebben en wij staan aan de kant. Ik heb gezegd dat doen we niet, we hebben het hier samen opgebouwd, we blijven samen de baas.”* Hierdoor zijn er bepaalde bedrijfskeuzes gemaakt zoals het niet werken met personeel om kosten te besparen. B1R1 legt een verband tussen autonomie en de manier van omgaan met regels, wat niet strikt wordt gedaan omdat er zelf keuzes gemaakt worden in de zorg.

Intensief contact met natuur en dieren

Vijf boeren benoemen nadrukkelijk het intensieve contact met dieren en/of natuur op de boerderij als belangrijk. B6R2 vertelt duidelijk dat er gekozen is voor een diversiteit aan dieren op de boerderij voor het leerproces van de deelnemers maar ook omdat B6R2 er zelf van geniet. Andere boeren noemen wel eens voorbeelden van hoe het beleefd wordt en er van genoten wordt, maar er wordt door hen geen verband met bedrijfskeuzes gegeven in de beschrijvingen: *“Zoals zondagmiddag ook ja, toen waren we hier met z’n tweeën. Onze jongste zoon die was dan bij zijn meisje, die hoopt in september te trouwen. En toen om een uur of half vijf gingen we hier even kijken, even naar de vlinders geweest, even achter wezen kijken, en hier ook eens even wezen kijken en alles bezichtigen. Dan zie je die kleine rupsjes en zo, dat is gewoon heel mooi, een stukje waardevol.”*

Boerengemeenschap

Meerdere boeren benoemen het belang van de boerengemeenschap en leggen een verband met de ontwikkeling van het bedrijf. Ontmoetingen met andere zorgboeren werken inspirerend en worden gezien als iets waar je wat van kunt leren. Zo is B2R1 bij een pioniersnetwerk aangesloten en noemt de oprichting van een stichting, wat als een soort studieclubje wordt omschreven om de ervaringen uit te wisselen. Helaas is de stichting zo groot geworden dat opzegging van het lidmaatschap overwogen wordt.

Samen doen met gezin/familie

Het samen doen met het gezin is voor B2R1 van belang, en dat iedereen zijn eigen ding kan doen staat voorop. Net als bij het personeel wordt er gezocht naar een klik tussen deelnemers en gezinsleden zodat iedereen zich goed voelt en er wordt veel overlegd wat iedereen in het gezin wil: *“Die werken ook in het bedrijf, en omdat wij natuurlijk op een gegeven moment een stapje terug zullen doen, is het ook belangrijk dat wij ook samen overleggen welke kant wij uit zullen gaan, wat ieders sterke punten zijn, wat ieders dromen en verlangen zijn. En dan proberen we gewoon te kijken of dat mogelijk is, dingen te realiseren die mensen graag willen. (...) Ook hun eigen ding kunnen doen, dan kom je in je kracht te staan. Dan voel je jezelf het beste, maar dan kun je ook het meeste betekenen voor je omgeving.”* Voor B1R2 is het een voorwaarde voor het werken op de boerderij om het samen met B1R1 te doen en er wordt dan ook veel overlegd. B4R2 legt uit dat de kinderen ook jarenlang meegeholpen hebben. B6R1 geeft aan zonder personeel te werken omdat het echt een gezinsbedrijf moet blijven en B6R2 voegt daar aan toe dat het privéleven en het werk volledig door elkaar lopen.

Sociale contacten/veel mensen om je heen

De zorgboerderij brengt veel sociale contacten met zich mee. Zeker op de boerderijen waar deelnemers kunnen wonen, zijn er altijd mensen om de boeren heen. Sommige boeren proberen een balans te zoeken tussen privé en werk en noemen het belang van tijd voor zichzelf nemen. Andere boeren vinden de levensstijl erg prettig. Zo vindt B3R2 de vele mensen om zich heen op de zorgboerderij heerlijk: *“Wij zijn nooit alleen. Sommige mensen vinden dat een nadeel, wij vinden het een geweldig voorrecht, hier is het nooit stil.”*

1.3 Uitdaging

Een rendabel bedrijf

Enkele boeren geven aan dat inkomen niet belangrijk is, maar de meesten geven aan dat inkomen in zekere zin wel van belang is om het bedrijf draaiende te houden, hoewel inkomen zeker niet is waar het om draait. B4R2 lijkt als enige veel meer waarde te hechten aan de financiële kant van de boerderij. B4R2 is naar eigen zeggen echt iemand van geld verdienen. Een rendabel bedrijf is dan ook heel belangrijk, maar er wordt wel gezocht naar een balans tussen ecologische, sociale en financiële waarden. *“Ik ben ook echt iemand van geld verdienen, dus dat vind ik wel absoluut belangrijk, maar dan in goede balans met andere waarden.”* In de bedrijfsvoering wordt er gezorgd voor risicospreiding en B4R2 ontvangt voor sommige kinderen geen financiering maar zorgt toch voor hen, waarin inderdaad die balans van waarden terug te vinden is.

Kwaliteit leveren

Goed agrarisch product

Om een goed agrarisch product te leveren blijft B6R1 continu opletten hoe het gaat met de producten, omdat de deelnemers dit zelf niet zien: *“Nah, dan denk je gewoon de eerste mooie prei hangt helemaal slap en ja, dat is dan jammer. En dan weet ik ook van, die mensen om mij heen die zien dat niet, die zien eigenlijk niet dat die prei daarzo... Je ziet het in één oogopslag, dat ie op half zeven ligt. Je zou wensen dat iedereen dat meteen ziet.”* B6R2 geeft aan dat er een inhaalslag met de

kinderen en buurjongens gemaakt wordt als het niet gehaald is. Als dat echt niet lukt, *“dan gaat er echt gewoon een stuk percelen om, dat vinden we natuurlijk wel altijd jammer”*.

Goede zorg

B2R1, B3R1 en B5R1 vinden het van belang om zorg van kwaliteit te leveren. Alle drie geven aan dat om goede zorg te kunnen geven, er niet teveel op regels gehamerd wordt. B2R1 benoemt het belang van gezond verstand en intuïtie voor het bieden van goede zorg: *“Als je terugvalt op de regels en protocollen, dan hoef je niet bij jezelf te rade te gaan van hoe voelt het voor mij, hoe moet ik hier mee omgaan. Dan ga je kijken naar wat er in het protocol staat, maar dan denk ik dat je een heleboel dingen kan missen.”* Er wordt op de boerderij gewerkt met een presentiebenadering, wat inhoudt dat je op het moment dat er iets gebeurd kijkt hoe er precies gehandeld moet worden. B5R1 heeft een combinatie van zorg en onderwijs op de boerderij wat officieel niet mag, maar toch is er een mogelijkheid voor gezocht omwille van de deelnemers. Wel is er een kwaliteitskeurmerk om de professionaliteit te laten zien.

Erkenning en waardering voor de zorgboerderij/zorglandbouw

B5R2 gaat specifiek in op de erkenning en waardering voor de zorglandbouw vanuit de samenleving. B5R2 wil graag dat het beeld over zorgboerderijen binnen de maatschappij verbeterd wordt. Toen de boerderij genomineerd werd voor een prijs, werd er eerst getwijfeld of het wel een goed idee was om naar buiten te treden, maar omdat de boerderij graag een bijdrage wilde leveren aan het verbeteren van het imago van de zorglandbouw is hier wel voor gekozen.

Bij andere boeren komt het minder naar voren. Het is ook niet altijd even duidelijk hoe belangrijk waardering voor het bedrijf nu echt gevonden wordt wanneer het genoemd wordt, zoals bij B6R2 die spreekt over de waardering van andere boeren: *“Nou, dat we biologisch zijn dat weten de boeren wel, ze hebben echt naar ons gekeken, ze hebben echt naar ons gekeken ja. (...) Daardoor hebben we wel een stukje waardering gekregen, ja, want kijk 25 jaar geleden en biologisch, dat was natuurlijk toen al heel anders als nu, hè. Nu zijn er natuurlijk al meerdere gekomen, maar we waren ook wel de enigste hierin in de omgeving, ook qua zorg ook.”*

Goed leiderschap en beheer, discipline/structuur

B3R1 zorgt voor goed leiderschap en discipline door altijd bereikbaar te zijn, ook 's nachts, en door structuur te bieden. De boer kan iedere morgen gezien worden, het personeel heeft vaste werkdagen en als iemand van de begeleiding niet kan, dan is B3R1 er. Ook wordt er voor structuur in de activiteiten gezorgd. B3R2 vindt discipline belangrijk: *“Die cliënten weten dan ook, en ja, dat klinkt misschien heel autoritair, maar zo ben ik toch echt niet, maar ze weten dan ook dat ik de baas ben. En wij hebben ook wel eens dat er iemand te veel stennis maakt, en dan weet je wat het is, pak je bordje maar en ga daar maar zitten. En zo duidelijk moet het zijn. En als je het dan zegt, dan gebeurt het ook hè. Dan zeg ik niet dat wij streng zijn, maar dan zeg ik dat we duidelijk zijn.”* Verder is er een bel na de pauze zodat iedereen weet dat hij weer aan het werk moet en de sleutel van de kamer wordt overdag ingeleverd om structuur te bieden en overzicht te kunnen houden.

Zelfontplooiing van de boer

B1R1 vindt zelfontplooiing belangrijk en geeft aan dat ontwikkeling altijd plaats blijft vinden, zo blijf je bijvoorbeeld het met mensen omgaan leren. B5R2 noemt specifiek dat reflecteren en persoonlijke leerdoelen centraal staan op de boerderij, en B5R2 reflecteert zelf dan ook regelmatig.

Ondernemerschap, pionieren en innovatie

B5R2 vindt ondernemerschap en innovatie belangrijk en is dan ook continu bezig met professionaliseren en verder kijken om dingen te ontwikkelen, zoals bijvoorbeeld een zelfstandigheidstraining. B3R1 geeft aan dat het bedrijf blijft groeien en dat er risico's genomen worden om te ondernemen. Ondernemerschap moet er zijn om zorg te kunnen leveren, met alles bij elkaar kan het een geheel vormen. B4R2 zorgt voor risicospreiding en blijft continu iets nieuws zoeken, omdat er altijd de prikkel is om verder te kijken: *“En zonder gewoon gezond ondernemerschap, hè, het gevoel dat je ergens geld mee kunt verdienen, ja, betekenen je andere waarden ook niks. Ja, er is altijd, een waarde kun je ook heel makkelijk toch ook in geld uitdrukken, dan kun je het ook makkelijk vergelijken. Maar het is natuurlijk ook een fantastisch ruilmiddel. Ik bedoel, zonder geld kan ik ook niet investeren, dus als ik weer iets nieuws wil... Dus er zit bij mij altijd een prikkel, een doel om daar weer wat aan te verdienen, anders dan... Ik zou niet kunnen leven van donaties en giften enzo.”*

Voor B6R2 vond pionieren belangrijk bij de start van de zorgboerderij. B6R2 vertelt dat 25 jaar geleden biologisch boeren heel bijzonder was, en B6R2 is trots dat dit op de boerderij nog steeds wordt gedaan. Ook B1R1 wilde pionieren omdat er toentertijd nog niet zoiets bestond en B1R1 iets wilde betekenen voor de mensen die het wel nodig hadden.

1.4 Essentie

Gerichtheid op God, het spirituele

Bij meerdere boeren komt er een gerichtheid op God naar boven, zoals B5R2 bijvoorbeeld omschrijft: *“Eigenlijk al ruim 10 jaar dat we hier wonen, elke keer op moeilijke momenten, op momenten dat we dachten van nou hoe komen we hier nou weer uit, voorziet God altijd wel weer. Dus ik verwonder mij nog steeds bijna elke dag over mooie nieuwe dingen hier.”* De gerichtheid op God hangt ook vaak samen met andere subcategorieën uit de essentie. Zo is het gevoel van geroepen worden door God genoemd, het hart dat God aan de boer voor de medemens heeft gegeven en de wens om iets te betekenen voor de medemens omdat dat iets uit de Bijbel is.

Levensdoel, roeping, levenservaringen inzetten

Bij meerdere boeren komt het gevoel van geroepen zijn door God naar boven. Voor B1R1 is het inzetten van levenservaringen het levensdoel om een bijdrage te leveren aan het herstel van de deelnemers. Vanwege de eigen levenservaringen en ook het gevoel van geroepen zijn door God, is het besluit genomen om de zorgboerderij te beginnen. *“Als je dan zelf merkt dat je toch weer licht gaat zien, en dat je beter mag worden. Dat doet je natuurlijk zoveel, mij tenminste, en het is natuurlijk bij al die mensen. Dan ga je al doen wat je kan om ook je medemens te helpen die in de problemen zitten. En steeds, dat is iets dat stopt nooit meer, dat is enorm.”* In de praktijk betekent dit dat er puur geholpen wordt vanuit gevoel en ervaring, niet vanuit protocollen en regels: *“Ik heb geen papier voor me liggen als ik met iemand in gesprek ga die psychisch enorm ziek is. Ik heb geen papier of een richtlijn, niks, maar als die persoon gaat praten dan weet ik precies wat ik moet doen. Maar*

dat is je ervaring, dat is ook wat je zelf hebt ervaren natuurlijk indertijd, dan kun je natuurlijk niet alles aan vergelijken, maar het komt allemaal wel heel veel met elkaar overeen.”

Dankbaarheid

Op boerderij 4 is een bezinningstuin waar B4R2 meerdere keren over spreekt en uitlegt dat het dankbaarheid en de drijfveren symboliseert. *“Voor mij is die tuin ook die dankbaarheid, dat heb ik wel eens een keer uitgelegd geloof ik, hè. Als ik hier zou zijn en ik zou niet meer dankbaar zijn voor alles wat we ontvangen... We ontvangen zulke mooie dingen, elke keer weer, dus eigenlijk al ruim 10 jaar dat we hier wonen is er elke keer op moeilijke momenten, op momenten dat we dachten van nou hoe komen we hier nou weer uit, voorziet God altijd wel weer. Dus ik verwonder mij nog steeds bijna elke dag over mooie nieuwe dingen hier.”* B4R1 haalt de tuin echter niet aan.

De medemens, je naaste, voldoening van mensen helpen

De medemens, je naaste en voldoening van mensen helpen lijkt in eerste instantie wellicht op het bieden van zorg voor de ander, maar wordt gezien als iets spirituelers, gebaseerd op de categorieën van Mertens & Blommestijn (2005). Er wordt onderscheid gemaakt tussen zorgboeren die het belangrijk vinden dat er voor mensen gezorgd wordt die geholpen moeten worden en zorgboeren die het als iets essentieels in hun leven zien om iets voor de ander te betekenen, iets wat hen voldoening geeft in hun bestaan, haast iets spiritueels te noemen. B4R1 noemt het specifiek in relatie tot God: *“Ik zie het zo dat God mij hart heeft gegeven voor kinderen, en ook voor de boerderij, en ook voor alles, want het is soms wel heel zwaar en heel veel, maar ik wil heel graag van betekenis zijn voor mensen, dat is eigenlijk mijn belangrijkste ding hier.”* Andere boeren noemen meer de voldoening van het van betekenis zijn voor de medemens: *“En gewoon het geluk van de cliënt te zien, en dat geeft je toch een enorme kick, een enorme voldoening, ja.”* Er worden veel voorbeelden genoemd waar echt van genoten kan worden, het beleven van andermans blijdschap. Als er echter specifiek praktijkvoorbeelden gezocht worden voor bedrijfskeuzes zijn die moeilijk te vinden en lijkt het vooral een belangrijke drijfveer te zijn die ten grondslag ligt van andere waarden zoals bijdragen aan het herstel of autonomie van deelnemers en de voldoening die er dan gevoeld wordt als deelnemers zich daadwerkelijk ontwikkelen.

Verbondenheid tussen mens en aarde

De diepe verbondenheid die sommige boeren tussen mens en aarde voelen hangt veel samen met de wens van boeren om mensen weer dichterbij de natuur te brengen, zodat ze weer bij zichzelf kunnen komen of vanwege de helende werking van de natuur. *“Dat die beleving, die natuurbeleving, dat mij dat altijd heel erg goed deed in mindere periodes, en dat is eigenlijk een leidraad door heel mijn leven. Ik denk dat de natuur heel helend werkt, als je daar een beetje oog voor hebt, daar ben ik van overtuigd. En dat willen overbrengen naar andere mensen die het ook niet zo makkelijk, of moeilijk of... Ja, dat is voor mij echt wel heel erg, daar ben ik van overtuigd.”* Vier boeren die spreken over het belang van de verbondenheid leggen uit hoe ze dit proberen te stimuleren bij anderen, alleen bij B2R2 blijven de praktijkvoorbeelden uit. De boeren proberen vooral het contact met de natuur en dieren te stimuleren, door ze bijvoorbeeld mee te nemen met het voeren en hun verantwoordingsgevoel aan te spreken: *“Nou nu gaan we de koeien voeren, die willen ook. Dus heel eenvoudig is dat hè, die zijn ook te wachten hè, dus daar gaan we mee aan de slag, daar gaan we mee beginnen. Dus het is wel een motivatie die dieren, dat brengt ze veel dichterbij hun zelf ook.”* B4R1 legt verder uit hoe het omgaan met dieren een rol kan spelen in gesprekken. Voor deelnemers

lijken dieren het beginnen van een gesprek te vergemakkelijken: *“en dan zegt dat kind met wie jij hier aan het voeren bent: dat ben ik, dat varken, want ik word ook gepest”*. Ook gebruikt B4R1 het wel eens als middel in een gesprek: *“En wij die koeien verzorgen en we hadden brokjes en hooi. En toen hadden we een mooi gesprek over rangen en standen, wat je natuurlijk bij dieren hebt: de pikorde, en bij koeien ook, bij paarden heb je eentje die de leider is. En bij koeien, deze koe zal misschien wel een van de laagste in rang zijn, die heeft een stoot gehad en bloed aan de kop. Maar dat betekent niet dat zij minder belangrijk is. Weet je, alle koeien zijn net als mensen, we zijn allemaal even belangrijk”*.

Omgang met leven en dood

B5R1 vindt de bewustwording van levensprocessen op de boerderij van belang, en haalt dit met de deelnemers aan in gesprekken en leerprocessen. Ook B4R2 is zich heel bewust van de afhankelijkheid van leven en dood en alle levensprocessen, wat op een boerderij duidelijk naar voren komt. Het leren accepteren van dingen zoals ze zijn wordt benoemd, maar er wordt niet uitgelegd dat het extra wordt meegenomen in de bedrijfsvoering: *“Ik moet ook mijn vrijheid hebben, dat is zeg maar de onafhankelijkheid hè. Dus je kunt aan knoppen draaien, dat heet het bestieren van een onderneming dus, maar we zijn ook heel erg afhankelijk. Afhankelijk van wat God ons geeft en afhankelijk van het weer. We zijn afhankelijk van dood en leven, dat dieren niet ziek worden. We zijn afhankelijk van uiteindelijk hoe mensen zich gedragen, dus dat vind ik een heel mooi spanningsveld, ja. En dat zit hem in het boerenbedrijf besloten. Er kan een kalfje geboren worden, dood geboren worden. Niemand wil dat, toch hoort de dood ook bij het leven dus, en dat vind ik heel mooi. Dat is zo’n mooi principe.”*

2. Moeilijkheid van verbanden leggen

Gebleken is dat de waarden en drijfveren uiten en voorbeelden geven van de praktijk niet altijd even makkelijk is voor de zorgboeren. De ene keer is er moeite met verwoorden, maar ook zijn er praktijkvoorbeelden genoemd waarmee de onderzoeker moeite heeft om deze te koppelen aan de genoemde waarden en drijfveren. Ook komen er waarden en drijfveren naar voren waarvan het niet duidelijk is of deze in de praktijk geuit worden.

2.1 Moeite met verwoorden

Af en toe wordt er benoemd dat dingen moeilijk uit te leggen zijn. Zo werkte B6R2 al eerder op een zorgboerderij en wilde absoluut in de sector blijven werken, maar geeft aan dat het moeilijk is om te verwoorden wat het zo aantrekkelijk maakt. Verder vindt B6R2 de stelling ‘Landbouw bevordert zingeving en de verbondenheid tussen de aarde en mens’ belangrijk, maar het lukt niet om uit te leggen hoe dit gezien wordt of hoe dit terugkomt.

B5R2 heeft moeite met het familiegevoel omschrijven. Het gevoel lijkt wel belangrijk, maar is moeilijk onder woorden te brengen. Een ander voorbeeld geeft juist het bewustzijn van deze uitdaging aan: B4R2 geeft het belang van familiegevoel aan, en wijst er op dat B4R1 graag onderzoek wil doen naar wat dat familiegevoel veroorzaakt. Hoe er verder vorm gegeven aan wordt, is dan ook niet echt uitgelegd, zelf vindt B4R2 het een leuke vraag wat het nou maakt dat deelnemers hen weekend papa en mama noemen.

Ook lijkt er wel eens ongemakkelijkheid met het benoemen van de eigen positieve prestaties of is het onduidelijk of er een waarde aan gekoppeld wordt: *“We gaan wel eens een weekje weg, soms dan moet ik ook wel eens een weekje uitblazen. We hebben een camper, en dan gaan we soms gewoon een weekje weg, met mijn vrouw samen, maar dan heeft iemand anders hier... Maar dan merk je, naar die persoon wordt eigenlijk amper geluisterd, dan doet ieder gewoon een beetje zijn eigen ding, je weet wel, ieder heeft zo zijn plekjes hier en zijn dingetjes en zijn plekjes weet je, en er wordt niet geluisterd eigenlijk, of tenminste maar zozo. Je merkt gewoon dat, niet om stoer te zijn of zo, dat is ook onzin, dat wil ik helemaal niet, maar je bent toch voor de mensen wel de boer, of de man die het regelt, of de organisator of hoe je het maar zien wil, achter het bedrijf, waar ze naar luisteren en waar ze toch met respect, en waar ze toch ook helemaal gek mee zijn.”*

2.2 Praktijk zonder verklaring in de genoemde waarden en drijfveren

Enkele praktijkvoorbeelden die genoemd zijn kunnen door de onderzoeker niet in verband gebracht worden met de genoemde waarden en drijfveren. Zo is het opvallend dat er slechts bij één boer niet over persoonlijke aandacht gepraat wordt, maar als er gekeken wordt naar de praktijk van deze boer lijkt persoonlijke aandacht wel een rol te spelen. B1R1 is 24/7 bereikbaar voor de deelnemers en luistert en stelt vragen om de deelnemers gerust te stellen. Persoonlijke aandacht lijkt daarom wel een rol te spelen, terwijl dit niet als waarde wordt genoemd.

B1R1 en B6R2 noemen amper of niet het belang van de autonomie en ontwikkeling van de deelnemers. Toch worden er uitdagingen gezocht in de activiteiten, moeten deelnemers dingen doen die ze niet leuk vinden en worden er handvaten aangereikt om zelf problemen te leren oplossen, wat wel op deze waarden lijkt te duiden.

B5R2 doet met de deelnemers wel eens werk in de omgeving. Dit wordt echter niet direct gerelateerd aan zinvol werk bieden, maar aan een ouderrol. De onderzoeker verwacht dat dit ook met zingeving te maken heeft, maar dit wordt niet zo benoemd. Bij B6R2 is het erg onduidelijk hoe de boer kijkt naar zingeving. Er wordt eerst een voorbeeld gegeven van een deelnemer die gemotiveerd wordt in het werk door te benoemen dat het oogsten van komkommers er voor zorgt dat mensen dit in de winkel kunnen kopen. Vervolgens wordt er later in het interview gezegd dat er niet echt aan voldoening en waardering gewerkt wordt. Bij eerdere doelgroepen was dit wel van belang, maar nu niet meer, terwijl het voorbeeld dat gegeven werd wel van de huidige doelgroep was en lijkt te duiden op het bieden van zingeving.

B2R2 geeft aan dat inkomen niet belangrijk is en B2R2 zou niet stoppen met zorg verlenen als er geen inkomen meer is. Dit lijkt heel tegenstrijdig en niet overeen te komen met de praktijk, omdat in de praktijk B2R2 wel eens met een deelnemer doorgaat die eigenlijk niet past op de boerderij, vanwege de inkomsten waar een deelnemer voor zorgt.

B5R2 noemt een voorbeeld dat een stagiaire een streepje krijgt als diegene met een mobiel staat tijdens het werk. Dit wordt als voorbeeld gegeven naar aanleiding een vraag over het groeien van zelfvertrouwen in de praktijk, maar dit lijkt ook te maken te hebben met goed leiderschap en discipline, wat niet terug komt in de genoemde waarden en drijfveren.

2.3 Waarden en drijfveren zonder uiting in de praktijk

Er worden ook waarden en drijfveren genoemd waarvan er door de onderzoeker geen vertaling naar de praktijk gevonden kan worden. Zo relateren meerdere boeren een vertrouwd gevoel aan de relatie met de boer. Er worden voorbeelden gegeven van wat relevant is in vertrouwen scheppen, maar niet alle boeren gaan hier op in. Bij B1R1 en B2R1 wordt er niet duidelijk uitgelegd hoe dit vertrouwen dan precies verkregen wordt.

Een reden voor het niet vertalen van een waarde naar de praktijk wordt door B5R2 bewust uitgelegd door een botsing tussen waarden onderling. B5R2 voelt zich verantwoordelijk voor natuur en milieu en de wens bestaat om over te stappen naar biologisch telen. Aan de andere kant is een goed agrarisch product leveren ook van belang, maar is het voor fruittelers heel lastig om biologisch te telen. De volledige stap is dan ook nog niet gemaakt, maar er wordt wel zoveel mogelijk gedaan om biologisch verantwoord te werken.

Bij bepaalde waarden en drijfveren worden er opvallend weinig verbanden met de praktijk gevonden. Als er gekeken wordt naar de verschillende categorieën, blijkt het lastig te zijn om bij de essentie het verband te vinden met de praktijk. Waarden en drijfveren uit de essentie die sterk terug komen in de interviews zijn gerichtheid op God, het spirituele; dankbaarheid; het werk als roeping of levensdoel, levenservaringen inzetten om iets te betekenen; medemens, je naaste, voldoening van mensen helpen; verbondenheid tussen mens en aarde. Gerichtheid op God en het gevoel van geroepen zijn lijkt bij enkele boeren een belangrijke rol gespeeld te hebben in de keuze om de zorgboerderij te starten, maar er wordt niet uitgelegd of het verder op de boerderij naar voren komt in de omgang met deelnemers. Het gevoel van geroepen zijn en het inzetten van levenservaringen wordt door B1R1 specifiek in verband gebracht met praktijkvoorbeelden, maar verder komt dit alleen naar voren bij boeren in de keuze om de zorgboerderij te starten. Dankbaarheid wordt door B4R2 duidelijk in verband gebracht met de bezinningstuin. B6R1 noemt vooral dankbaarheid in het bewust beleven van prettige momenten en de wens om meer te gaan beleven en niet alleen maar als een speer vooruit te gaan. B2R2 geeft aan dat het niet iets heel bewust is in de dagelijkse praktijk: *“daar ben je niet echt dagelijks mee bezig hoor, dat je dankbaar bent of zo, niet dagelijks, maar ik realiseer me wel, dat je hun wel iets geeft”*. Voor de waarden en drijfveren uit de essentie lijkt het lastiger voor de boeren om een directe link naar de praktijk te geven. De essentie heeft een meer spirituele lading dan de andere categorieën en wellicht heeft het er mee te maken dat het vooral ten grondslag van andere waarden ligt. In het volgende hoofdstuk wordt hier meer op ingegaan.

3. Invloed van de essentie

3.1 Verbanden tussen de categorieën

Er zijn veel positieve relaties naar boven gekomen tussen waarden en drijfveren onderling (zie bijlage 3). Als er gekeken wordt naar hoe de waarden en drijfveren binnen categorieën zich tot elkaar verhouden, wordt duidelijk dat er allerlei kanten op verbanden te vinden zijn tussen de ander/omgeving, de levensstijl en de uitdaging. Ook kunnen er verbanden gevonden worden binnen categorieën zelf. Als er echter gekeken wordt naar de essentie en de verbanden met de andere categorieën, blijkt dat er links vanuit de essentie te vinden zijn, voornamelijk naar de ander/de omgeving, maar niet vanuit de overige drie categorieën naar de essentie.

In figuur 3 worden de positieve relaties tussen de waarden en drijfveren onderling weergegeven. Dit is een algemene weergave van relaties die genoemd zijn. Zo heeft de ene boer binnen de categorie

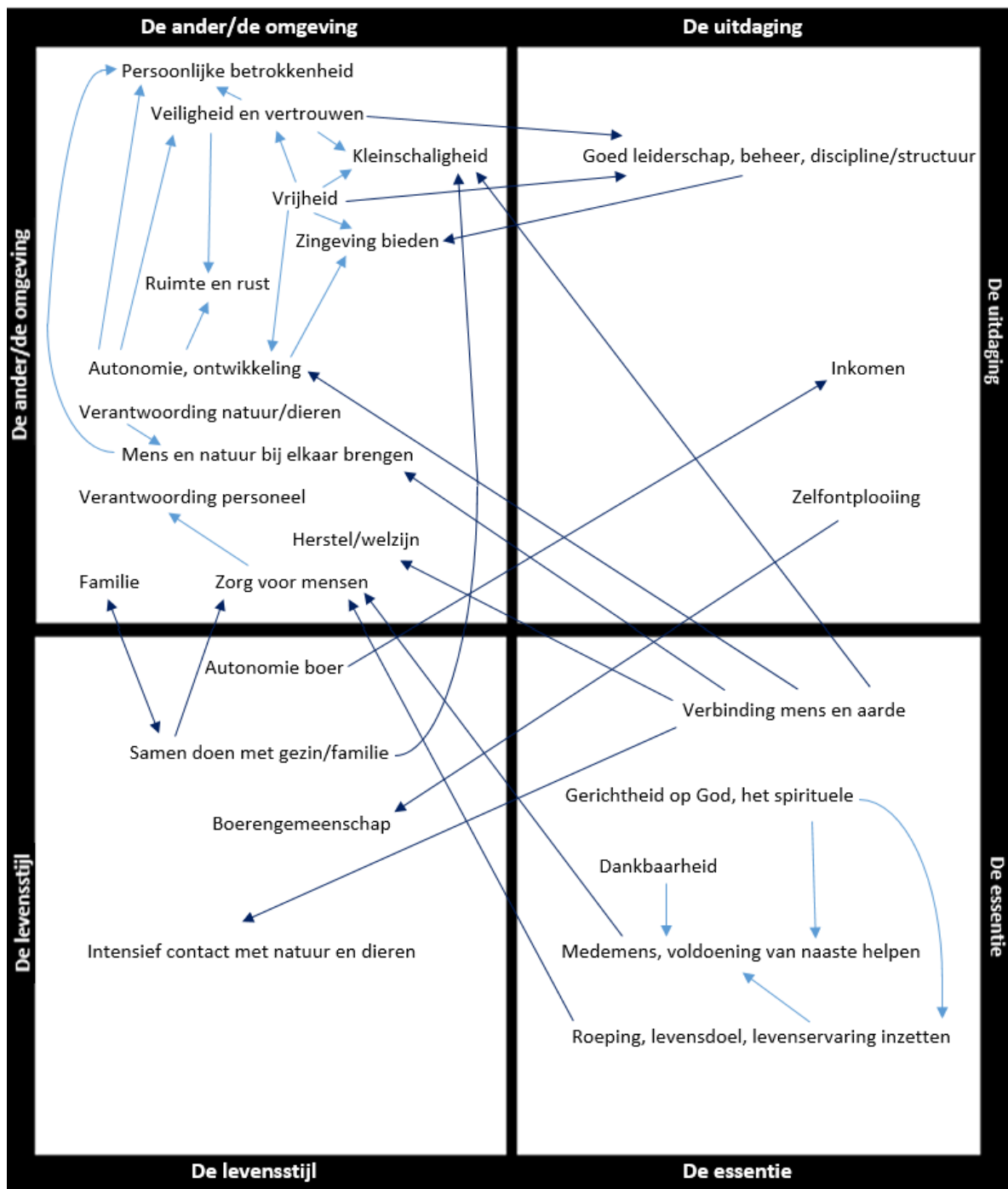
de ander/de omgeving bijvoorbeeld genoemd dat vrijheid heel belangrijk gevonden wordt, en om vrijheid te bieden wordt er gezorgd voor kleinschaligheid. Zodoende gaat de pijn van vrijheid naar kleinschaligheid, omdat vanwege de wens om vrijheid te bieden er gekozen is voor kleinschaligheid. Een andere boer heeft aangegeven dat vrijheid geboden kan worden door zingeving te bieden. Ook is het belang van een veilig en vertrouwd gevoel en ruimte creëren voor autonomie genoemd om bij te kunnen dragen aan een gevoel van vrijheid voor de deelnemer.

Als er gekeken wordt naar de links die beschreven zijn tussen de verschillende hoofdcategorieën, kunnen er veel links tussen de essentie en de ander/de omgeving gevonden worden. Vooral vanuit het idee van de verbintenis tussen mens en aarde zijn er verbanden te vinden met andere waarden. Zo is vanwege het eigen gevoel van de positieve verbinding tussen mens en aarde de wens ontstaan om mens en natuur bij elkaar te brengen en wordt het in relatie gebracht met het herstel en welzijn van de deelnemer en het terugkeren bij de eigen natuur, zodat deelnemers weer tot hun recht komen (autonomie). Het gevoel van de verbinding is ook een reden om kleinschalig te blijven zonder machines, om dicht bij de aarde te zijn, en een reden om te kiezen voor de levensstijl op een boerderij vanwege het intensieve contact met natuur en dieren. Verder hebben meerdere boeren aangegeven dat vanuit een gevoel van geroepen zijn of een diepe drang om iets te betekenen voor de medemens, de wens is ontstaan om voor anderen te gaan zorgen.

Tussen de levensstijl en de uitdaging zijn er twee relaties weergegeven. De wens om autonoom te zijn heeft er bij een boer voor gezorgd dat er een focus is op inkomen, omdat genoeg inkomen er voor kan zorgen dat er onafhankelijkheid is. De boerengemeenschap is door meerdere boeren genoemd als iets dat belangrijk gevonden wordt ter inspiratie en om van elkaar te leren, iets wat bij kan dragen aan zelfontplooiing. Het samen doen met het gezin/familie wordt in verband gebracht met de ander. Het samen doen is als een voorwaarde genoemd om te willen zorgen voor de deelnemers, alleen zou de boer die dit genoemd heeft niet doorgaan met het werk, en het is als reden genoemd om het bedrijf kleinschalig te houden, omdat er alleen met het gezin gewerkt wordt. Ook is er een wisselwerking met het familiegevoel: enerzijds is het belangrijk om het werk met het gezin te doen, waardoor een familiegevoel gecreëerd wordt. Anderzijds lijkt het belang van het familiegevoel voor de deelnemer voor het besluit te zorgen dat de deelnemers bij het gezinsleven worden betrokken.

De uitdaging laat een relatie zien vanuit goed leiderschap, beheer en discipline/structuur naar zingeving bieden. Het bieden van een structuur in het dagelijkse leven wordt als belangrijk benoemd, waardoor er gekozen is dit in te vullen met het bieden van zinvol werk. Anderzijds zijn er links vanuit de ander naar goed leiderschap, beheer en discipline/structuur. Het bieden van een veilig en vertrouwd gevoel is belangrijk, wat geboden kan worden door goed leiderschap en door het bieden van structuur. Vrijheid is ook genoemd in relatie met structuur. Vrijheid is belangrijk, maar er is wel structuur nodig om dat te kunnen bieden.

Er is door de zorgboeren ook gesproken over botsingen tussen waarden en drijfveren onderling, welke niet in het figuur zijn weergegeven. Hierbij gaat het er vooral om dat er balansen tussen waarden gezocht worden en dat er grenzen aan sommige waarden zitten, zoals aan persoonlijke aandacht geven en het klaar staan voor deelnemers. Eén keer komt de essentie naar voren in het beschrijven van een botsing. B1R1 wilde aan de ene kant zijn levenservaringen inzetten om iets te betekenen voor de medemens, maar vond het leveren van goede zorg in eerste instantie een te grote uitdaging omdat het werken met mensen een enorme verantwoordelijkheid is. Uiteindelijk heeft het gevoel van geroepen zijn toch de overhand gekregen en heeft het de doorslag gegeven om de zorgboerderij te beginnen.

Figuur 3. Positieve relaties tussen de waarden en drijfveren onderling

3.2 Drijfveren in de essentie

Voorafgaande aan de analyse werd verondersteld dat de essentie ten grondslag ligt van de andere categorieën en de diepere drijfveren in de essentie gevonden kunnen worden. De hierboven genoemde links tussen de categorieën suggereren inderdaad dat de essentie ten grondslag kan liggen van de andere categorieën en wellicht de drijfveren binnen de essentie gevonden worden, wat het vooraf opgestelde framework zou bevestigen. Om te zien of dit ook overeenkomt met de drijfveren die in de interviews worden genoemd, wordt er daarom samengevat in hoeverre de essentie een rol lijkt te spelen in de drijfveren van de zorgboeren.

B1R1 voelt zich door God geroepen maar benadrukt ook omdat B1R1 zelf zoveel meegemaakt heeft en weet hoe moeilijk het kan zijn, B1R1 zich daardoor geroepen voelt om mensen met gelijksoortige problemen te helpen. De drijfveren lijken hier in de essentie te liggen. De levenservaringen en de roeping zijn de basis geweest voor het starten van het bedrijf en lijken ook centraal te staan op de boerderij. Ook bij B1R2 speelt de essentie een rol. B1R2 ziet de zorgboerderij als levenswerk en wil heel graag iets voor de medemens betekenen, maar het samen doen met B1R1 is wel de absolute voorwaarde om door te gaan. Vooral de ervaringen van B1R1 die zelf heel ziek is geweest en er weer bovenop is gekomen zijn genoemd en het bijzondere wat ze samen op hebben gebouwd staan centraal. Genoemd wordt ook dat B1R1 de wens had om iets op te gaan zetten. De essentie lijkt zeker een rol te spelen, maar wel in relatie met het samen doen met B1R1.

Bij B2R1 is het moeilijk om vast te stellen wat de boer nu echt het belangrijkste vindt. De verbondenheid tussen mens en aarde en het terug komen bij de eigen natuur staat centraal, maar ook wordt uitgelegd dat de levensstijl op de boerderij heel goed past. Verder wordt het mensen leren respectvol met elkaar om te gaan benoemd, maar wat nu echt de grootste drijfveer is, wordt niet expliciet uitgelegd. Ook bij B2R2 is het lastig om de diepere drijfveren te ontdekken. Er wordt wel aangegeven dat de zorgboerderij begonnen is vanuit het idee van de heilzame werking van de natuur, wat in de essentie terug te vinden is. Ook was er een verlangen naar het boerenleven, wat redelijk op één lijn zit met B2R1.

Bij B3R1 worden er meerdere dingen genoemd en is het niet helemaal duidelijk wat de belangrijkste drijfveren zijn. Wanneer er gevraagd wordt wat de aantrekkingskracht van het werken op een zorgboerderij is, wordt verteld dat het zorgen voor mensen wel trekt, de vrijheid van keuzes maken en als zelfstandige iets doen. Het wordt gezien als een soort levenswijze. Later in het interview wordt als reactie op een stelling genoemd dat persoonlijke aandacht en zorg wel op nummer één staan, want daar doe je het voor. Ook bij B3R2 is het niet helemaal duidelijk wat nu echt de drijfveer is. Als er allereerst gevraagd wordt naar de drijfveren, wordt het werk beschreven als een roeping, en ook het samen doen is de grote drijfveer. Het altijd hebben van mensen op de boerderij wordt gezien als een geweldig voorrecht. Later in het interview wordt echter de ontwikkeling van de deelnemers besproken en uitgelegd dat dat misschien wel het allerbelangrijkste is, misschien wel de enige drijfveer. Het is moeilijk om vast te stellen wat nu echt de grootste drijfveer is en de essentie heeft geen overheersende rol in het uiten.

Zowel B4R1 en B4R2 benoemen de roeping van God, de mogelijkheid van de zorgboerderij kwam als een antwoord die ze op dat moment nodig hadden. B4R1 vertelt ook dat God B4R1 hart heeft gegeven voor de kinderen en de boerderij, en B4R1 wil dan ook heel graag van betekenis zijn voor de medemens. Voor B4R2 sprak het boerenleven ook enorm aan, wat in eerste instantie niet gold voor B4R1, maar vooral de essentie heeft voor beiden een grote rol gespeeld in het starten van de zorgboerderij.

B5R1 benoemt regelmatig dat iedereen goed is zoals diegene is en dat iedereen in zijn kracht gezet moet worden. De ideologieën van Böhm en Feuerstein worden besproken, die uitgaan van de krachten van iemand. De autonomie en ontwikkeling van de deelnemer lijkt dan ook centraal te staan voor B5R1. B5R2 vindt de combinatie van zorg en landbouw fantastisch, maar welke zaken daaruit het meest voor de aantrekkingskracht zorgen is niet overduidelijk. Wel benoemt B5R2 net als B5R1 het belang van het begeleiden in het ontwikkelingsproces van de deelnemers, om daaraan bij te kunnen dragen geeft voldoening. De essentie wordt nauwelijks genoemd door beide boeren. B5R1 noemt eenmalig dankbaarheid, en er lijkt wel iets van de spirituele waarde te zijn van er zijn voor de medemens en de voldoening die dit kan geven, maar dit wordt niet zo expliciet beschreven als bij andere boeren en dus kan er niet met zekerheid van uit gegaan worden of dit zo ervaren wordt.

B6R1 spreekt veel over de verbondenheid tussen mens en aarde, iets wat van groot belang is. De relatie van mensen met de aarde is iets wat nog een wederopstanding moet krijgen. Landbouw en zorg wordt als een geweldige combinatie omschreven, waarbij er weer wordt verwezen naar de verbinding tussen mensen en de aarde. B6R2 spreekt in eerste instantie over de combinatie van zorg en landbouw als er gevraagd wordt naar de drijfveren, maar het is lastig uitleggen waarom. Later komt toch naar boven dat de verbondenheid tussen mens en aarde en dit willen overbrengen op anderen heel belangrijk is. Op boerderij zes lijkt de essentie dan ook een grote invloed te hebben.

Het lijkt op boerderij 1, 4, 5 en 6 het makkelijkst om de drijfveren te onderscheiden, waarbij op drie boerderijen hiervan de drijfveren inderdaad in de essentie lijken te liggen. Boerderij 5 geeft hier minder duidelijke aandacht aan. Er lijkt wel iets van de spirituele kant van de naaste en de voldoening van het helpen te zijn, maar het komt niet zo expliciet naar boven als bij de andere boeren en dus valt het niet met zekerheid te concluderen. Op boerderij 2 en 3 is het redelijk lastig om de drijfveren van de waarden te onderscheiden. Het wordt niet helemaal duidelijk wat nu echt het belangrijkste is wat de boeren drijft. Op boerderij 2 komt de verbondenheid tussen mens en aarde wel naar boven, wat binnen de essentie valt, maar of dat hetgeen is wat de boeren drijft of dat de levensstijl belangrijker wordt gevonden kan niet met zekerheid vastgesteld worden. Op boerderij 3 worden diverse dingen genoemd, maar er wordt niet expliciet uitgelegd wat de diepere drijfveren zijn. De essentie wordt wel aangehaald, maar lijkt geen hele grote rol te spelen.

Conclusie

De opdrachtaanvragers gaven aan dat ze regelmatig waarden en drijfveren ontdekken bij zorgboeren en dat er soms heel bewust mee om wordt gegaan, maar dat het ook als lastig ervaren kan worden om waarden en drijfveren te vertalen naar de praktijk. Om hier meer inzicht in te krijgen is er onderzoek gedaan naar de waarden en diepere drijfveren onder zorgboeren en de link met de praktijk, om aan de hand daarvan het gesprek over diepere drijfveren op gang te kunnen krijgen. Gebleken is dat er soms heel expliciete links tussen waarden en drijfveren en de praktijk gegeven worden, maar ook zijn er wel eens moeilijkheden om de juiste woorden te vinden om waarden en drijfveren te omschrijven en kunnen er door de onderzoeker niet altijd links met de praktijk gevonden worden. Opvallend is dat de ene boer heel duidelijk de waarden en drijfveren uit, terwijl het bij de andere boer niet helemaal naar voren komt wat nu echt het belangrijkste is. In de interviews worden aan het begin al vragen gesteld over wat de waarden en drijfveren zijn, maar in sommige van de interviews komen pas verderop in het interview, naar aanleiding van bijvoorbeeld stellingen, waarden en drijfveren naar boven die worden omschreven als misschien wel het belangrijkste op de boerderij. Dit lijkt er op te wijzen dat niet alle boeren zich helemaal bewust zijn van wat nu echt hun waarden en diepere drijfveren zijn. Ook worden er wel eens praktijkvoorbeelden gegeven die lijken te duiden op bepaalde waarden en drijfveren die niet zijn benoemd door de boer als waarden en drijfveren. Er lijkt zeker ruimte te zijn voor groei in de bewustwording van de waarden en diepere drijfveren en het vertalen naar de bedrijfsvoering. Wel worden er ook genoeg voorbeelden van vertalingen naar de praktijk gegeven die gebruikt kunnen worden om het gesprek over de waarden en diepere drijfveren en de link met de praktijk op gang te kunnen helpen.

Verondersteld werd dat de essentie ten grondslag ligt van de ander/de omgeving, de levensstijl en de uitdaging, en dat de drijfveren zich in de essentie bevinden. De essentie zou deze drie categorieën beïnvloeden en onderling tussen de drie categorieën zouden er ook verbanden kunnen bestaan. Dit

komt overeen met de onderlinge verbanden tussen waarden en drijfveren die door de zorgboeren gegeven zijn. Als er vervolgens gekeken wordt of de diepere drijfveren ook daadwerkelijk in de essentie liggen, is dit niet helemaal zeker. Opvallend is dat bij de boeren die het meest expliciet zijn in het uiten van de diepere drijfveren, de essentie veel naar voren komt. Dit zou de vermoedens kunnen bevestigen dat de drijfveren in de essentie liggen. Bij sommige boeren komt de essentie echter niet of nauwelijks naar voren, maar bij hen is het ook onduidelijk wat dan wel de diepere drijfveren zijn. Soms lijkt er wel een aanwezigheid van de essentie te kunnen zijn die niet expliciet benoemd wordt. In het analyseren is de grens soms lastig vast te stellen tussen het verantwoordingsgevoel om te zorgen voor de ander (binnen de ander/omgeving) en de spirituele kant van het van betekenis willen zijn voor de medemens en de voldoening die hier uit gehaald wordt (binnen essentie). Wellicht zien meer boeren dit als iets van de essentie van het leven, maar is het niet expliciet geuit of niet zo geïnterpreteerd in de analyse, en is het willen zorgen als iets geïnterpreteerd dat binnen de ander/de omgeving in plaats van de essentie valt. Wat verder opvallend is, is dat de boeren die het meest expliciet zijn in het uiten van de diepere drijfveren, een christelijke of antroposofische inslag hebben. Dit roept de vraag op of zorgboeren met deze achtergrond het wellicht meer gewend zijn om zich uit te drukken en te praten over levensbeschouwelijke onderwerpen.

Discussie

In het analyseren van de interviews zijn diverse punten naar boven gekomen die de resultaten beïnvloed kunnen hebben. Als de interviews op een andere manier waren gehouden, waren er wellicht andere resultaten uit gekomen. In de interviews zijn er vijf rondes gehouden waarin de boeren zes kaartjes voorgelegd kregen met stellingen er op, waarvan ze de belangrijkste moesten kiezen en toelichten. Zo was er één stelling die het contact met de boer en begeleiding in verband bracht met een gevoel van veiligheid en vertrouwen, waardoor veel boeren links gelegd hebben tussen de waarden van persoonlijke aandacht of de leiderschapsrol met een veilig en vertrouwd gevoel. Wellicht waren er andere resultaten of minder links gevonden met andere stellingen. Wel hebben veel boeren uit zichzelf links gelegd die niet in de stellingen naar voren kwamen en zijn er veel stellingen goed toegelicht door de boeren. De stellingen waren vooral een manier om het gesprek op gang te brengen. Als boeren moeite hadden met het uitdrukken van waarden en drijfveren, kwamen er bij de stellingen toch ineens punten naar boven die eigenlijk wel heel belangrijk bleken te zijn en dus leken de stellingen een effectieve manier om het nadenken over de waarden en drijfveren te stimuleren.

Af en toe was het duidelijk dat er moeite was bij de boeren om verbanden te leggen tussen de waarden en drijfveren en de praktijk, als er bijvoorbeeld werd doorgevraagd hoe iets in de praktijk gebracht werd en er aangegeven werd dat dit niet lukte. Andere keren zijn er bepaalde waarden en drijfveren geuit en is er niet heel specifiek doorgevraagd naar hoe die dan in de praktijk gebracht worden, waardoor de mogelijkheid bestaat dat het wel in de praktijk gebracht wordt, maar dit niet is verteld in het interview.

Het interpreteren van de interviews bracht enige moeilijkheden met zich mee omdat het regelmatig vaag gehouden is of iets als een belangrijke waarde gezien wordt of niet of wat voor waarde er aan iets gekoppeld kan worden. Dit kwam bijvoorbeeld op de volgende manier tot uitdrukking: *“Maar ik denk dat dit wel, dat als je een productiebedrijf hebt dat er iets wezenlijks anders gebeurt dan dat je een mooie plek hebt in het groen, hoe leuk dat ook is hè, en hoeveel waarde dat ook heeft hè, maar*

hier gebeurt dat nog net wat anders.” Gaat het hier dan bijvoorbeeld alleen om de aanwezigheid van dieren, gaat het om het zinvol werk kunnen doen of gaat het om het bewust worden van levensprocessen? In dit soort gevallen is er wellicht interessante informatie achterwege gelaten vanwege de moeilijkheid van het interpreteren. In dit soort gevallen had het een mooie gelegenheid geweest om nog extra door te vragen in het interview, wat niet mogelijk is geweest aangezien het hier gaat om het analyseren van andermans interviews.

Het onderscheiden van de benoemde waarden van de diepere drijfveren is soms lastig geweest voor de onderzoeker. Als een boer een bepaald onderwerp vaak heeft aangesneden uit zichzelf werd dit meestal geïnterpreteerd als heel belangrijk, maar als er vervolgens iets anders als heel belangrijk wordt uitgelegd, is het niet altijd duidelijk wat nu echt het meeste van belang is. Het is lastig om het verschil in belangrijkheid voor de boer vast te stellen. Echter, het doel was om de resultaten te gebruiken om meer inzicht te krijgen en vervolgens het gesprek onder zorgboeren op gang te brengen. De boeren hebben veel bijgedragen aan het vormen van een beeld van de waarden en diepere drijfveren onder zorgboeren en hoe deze wel of niet in de praktijk gebracht worden. Deze inzichten kunnen gebruikt worden om zorgboeren te laten nadenken over of ze resultaten uit het onderzoek wel of niet herkennen en hoe ze dit graag zelf invullen om het bewustzijn van hun eigen waarden en diepere drijfveren en de vertaling naar de praktijk te stimuleren.

Onderscheid maken tussen het verantwoordingsgevoel om te zorgen voor de ander (binnen de ander/omgeving) en de spirituele kant van het van betekenis willen zijn voor de medemens en de voldoening die hier uit gehaald wordt (binnen essentie) was soms lastig voor de onderzoeker. Als de voldoening van het helpen van de medemens niet expliciet genoeg was benoemd, is dit gecodeerd als het zorgen voor de ander (binnen de ander/omgeving). Wellicht werd dit wel gezien door de boer als de meer spirituele kant van het van betekenis willen zijn voor de medemens en de voldoening die hier uit gehaald wordt (binnen essentie), maar is dit niet zo geïnterpreteerd door de onderzoeker omdat dit onderscheid te vaag was. Hierdoor is het bij sommige boeren niet duidelijk of de drijfveren nu wel of niet in de essentie liggen. Verder is er in de interviews geen hele specifieke aandacht gegeven in de vraagstelling aan het onderscheiden van de essentie. Als hier meer de focus op had gelegen en er op bepaalde momenten doorgevraagd was, is het mogelijk dat er meer verhelderende antwoorden uit waren gekomen. Om hier toch nog meer inzicht in te krijgen kan er eventueel aandacht aan besteed worden op de gespreksdag. Bij binnenkomst is het de bedoeling dat de boeren één tot drie waarden op hun borst plakken, waarbij twee posters met waarden en drijfveren als eventueel hulpmiddel dienen. Op de posters wordt al onderscheid gemaakt tussen de vier categorieën en ook in de presentatie kan hier aandacht aan gegeven worden. De groepsgesprekken met de zorgboeren kunnen zo geleid worden dat alle categorieën in ieder geval aan bod komen om te inventariseren in hoeverre de essentie een rol speelt voor de aanwezige zorgboeren, of er kan om een reactie gevraagd worden op de resultaten wat betreft de verschillende categorieën en de herkenning hiervan.

Literatuur

- Buil, C. & J. Hurk (2014). *Vier uitdagingen bij zorgtaken*. Geraadpleegd op 11 november 2018, van <https://www.gemeente.nu/sociaal/transitie/vier-uitdagingen-bij-zorgtaken/>
- Elings, M. & J. Hassink (2008). Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society. *Therapeutic communities*, 29(3), pp. 310 – 322
- Ernst & Young Advisory (2012). *De zin van zorglandbouw: Maatschappelijke businesscase dagbesteding door zorgboerderijen*. Geraadpleegd op 8 november 2018, van http://watwerktstudio.nl/websites/wwiw_studio/files/De%20zin%20van%20zorglandbouw.pdf
- Hassink, J., A. van Dijk & D. Klein Bramel (2011). *Waarden van landbouw en zorg*. Wageningen: Plant Research International, rapport nr. 369
- Hassink, J., C. Zwarbol, H. Agricola, M. Elings & J. Thissen (2007). Current status and potential of care farms in the Netherlands. *NJAS – Wageningen Journal of Life Sciences*, 55(1), pp. 21-36
- Hassink, J., S. de Bruin, H. Verbeek & Y. Buist (2018). *Factsheet Betekenis van zorgboerderijen voor verschillende doelgroepen*. Geraadpleegd op 13 november 2018, van <http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/538559>
- Hassink, J. & J. Grin. (2012). Multifunctional agriculture meets health care: Applying the multi-level transition sciences perspective to care farming in The Netherlands. *Sociologia Ruralis: Journal of the European Society for Rural Sociology*, 53(2), pp. 223-245
- Hassink, J. (2009). *Zorgboerderijen dragen bij aan empowerment en eigen kracht van deelnemers*. Wageningen: Plant Research International. Rapport nr. 299
- Hoefnagel, E., L. Visser & B. de Vos (2004). *Drijfveren van vissers en duurzaam visserijbeheer: Een verkenning*. Den Haag: LEI. Rapport 7.04.01
- Horlings, L.G. (2015). Values in place; A value-oriented approach toward sustainable place-shaping. *Regional Studies, Regional Science*, 2(1), pp. 257–274
- Lamers, M., R. Van der Duim & G. Spaargaren. The relevance of practice theories for tourism research. *Annals of Tourism Research*, 62, pp. 54-63
- Loyens, K. (2013). Over motieven voor het melden van misstanden: Een kwalitatief onderzoek binnen het Belgische federale politiekorps. *Justitiële Verkenningen*, 39(7), pp. 72-89
- Mertens, F. & H. Blommestijn (2005). *Boer in hart en ziel. Zoektocht naar de diepere drijfveren van agrariërs*. Wageningen: Stichting Vrienden van het Platteland
- Nowak, S., C. Molema, C. Baan & S. Oosting (2015). Decentralisation of long-term care in the Netherlands: The case of day care at green care farms for people with dementia. *Ageing & Society*, 35(4), pp. 704-724
- Overbeeke, S. (2012). *Diepere drijfveren: Verborgene motieven doorgronden met entelische intelligentie*. Amsterdam: Pearson Benelux
- Raijmakers, L. (2015). Motieven voor decentralisatie: Schipperen tussen normativiteit en pragmatiek. *Justitiële Verkenningen*, 41(2), pp. 9-23

Roothaan, A. (2005). *Terugkeer naar de natuur. De betekenis van natuurervaring voor een nieuwe ethiek*. Kampen: Klement

Simon, C. & A. Steenbekkers (2006). De boer als maatschappelijk ondernemer. *In: SCP. Investeren in vermogen, Sociaal en Cultureel Rapport*, pp. 215-253

Van Alebeek, F., B. Smit, O. van der Valk & D. de Jong (2014). *Workshop Werken met Waarden. Wat zijn de kernwaarden van mijn bedrijf en hoe passen die bij mijn verdienmodel? Beknopt verslag van de workshop op 21 november 2014 te Woudenberg*. Wageningen UR, LEI & PPO-AGV

Vermeulen, H. & B. Tiemens (2012). Implementatie van EBP: drijfveren. *Nederlands Tijdschrift voor Evidence Based Practice*, 10(4), pp. 16 – 19

Bijlagen

1. Vooraf opgesteld codeboek

De Essentie	Gerichtheid op God, het spirituele Essentie van het leven Delen wat je hebt (gekregen) Rentmeesterschap Dankbaarheid Vertrouwen hebben/ kunnen loslaten Omgang met leven en dood Werk als roeping of levensdoel Medemens, je naaste Grotere gehelen en samenhang Essentie overig
De Ander/De Omgeving	Verantwoordelijkheid/ respect voor natuur en milieu Verantwoordelijkheid/ respect voor dieren Openheid naar de maatschappij Zorg voor mensen · Meeleven, empathie, persoonlijke betrokkenheid · Bijdragen aan herstel/ welzijn Gelijkwaardigheid, respect · Oog voor individuele kwaliteiten · Autonomie deelnemer · Wederkerigheid Vormen van een gemeenschap · Veiligheid · Inclusiviteit · Menselijke maat, kleinschaligheid · Gemeenschap als familie Verantwoordelijkheid voor personeel Ander/ Omgeving Overig
De Levensstijl	Boer als identiteit · Boerenverstand · Produceren van voedsel · Boerengemeenschap Zelfvoorzienendheid Autonomie Gezin/ familie · Overdracht bedrijf naar volgende generatie · Het samen doen als gezin Veel mensen om je heen/ sociale contacten Het boerenleven Intensief contact met de natuur Intensief contact met dieren Levensstijl Overig

De Uitdaging	Een rendabel bedrijf · Inkomen, zekerheid, veiligheid · Bedrijfscontinuïteit Kwaliteit leveren · Een goed agrarisch product · Goede zorg Een goed imago, erkenning en waardering voor het bedrijf Goed leiderschap en beheer Uitdaging in het werk Zelfontplooiing Ondernemerschap, pionieren Aanpassing, dynamiek, innovatie Uitdaging overig
V	Verband tussen drijfveren/waarden
B	Botsing tussen drijfveren/waarden
P	Praktijk/doen
K1	Relatie gelegd door respondent
K2	Relatie gelegd door onderzoeker in analyse
A	Analyse/reflectie door respondent
O	Overig

2. Aangepast codeboek

De Essentie	Gerichtheid op God, het spirituele Rentmeesterschap Dankbaarheid Omgang met leven en dood Werk als roeping of levensdoel, levenservaringen inzetten om iets te betekenen Medemens, je naaste, voldoening van medemens helpen Grotere gehelen en samenhang Verbondenheid tussen mens en aarde
De Ander/De Omgeving	Verantwoordelijkheid/respect voor natuur en milieu Verantwoordelijkheid/respect voor dieren Openheid naar de maatschappij Zorg voor mensen · Meeleven, empathie, persoonlijke betrokkenheid · Bijdragen aan herstel/welzijn · Autonomie, ontwikkeling deelnemer · Zingeving bieden Gelijkwaardigheid, respect Wederkerigheid Vormen van een gemeenschap · Inclusiviteit · Menselijke maat, kleinschaligheid · Gemeenschap als familie Veiligheid en vertrouwen Ruimte en rust bieden Gevoel van vrijheid Mens en natuur bij elkaar brengen, bewust maken van omgeving Verantwoordelijkheid voor personeel
De Levensstijl	Boer als identiteit, van huis uit vertrouwde omgeving · Produceren van voedsel · Het boerenleven Zelfvoorzienendheid Autonomie, gevoel van vrijheid Het samen doen als gezin Veel mensen om je heen/sociale contacten Boerengemeenschap Intensief contact met de natuur Intensief contact met dieren
De Uitdaging	Een rendabel bedrijf · Inkomen, zekerheid, veiligheid · Bedrijfscontinuïteit Kwaliteit leveren · Een goed agrarisch product · Goede zorg

	Erkenning en waardering voor de zorgboerderij/zorglandbouw Goed leiderschap en beheer, discipline/structuur Uitdaging in het werk Zelfontplooiing Ondernemerschap, pionieren Aanpassing, dynamiek, innovatie
V	Verband tussen drijfveren/waarden
B	Botsing tussen drijfveren/waarden
K1	Relatie gelegd door respondent
K2	Relatie gelegd door onderzoeker in analyse
K3	Praktijk zonder link met waarden en drijfveren
K4	Waarden en drijfveren zonder link met praktijk
A	Analyse/reflectie door respondent
Praktijk	• Helpen vanuit gevoel of ervaring • Bereikbaar zijn, benaderbaar zijn • Persoonlijke aandacht geven, persoonlijke problemen verwerken • Omgaan met ongewenst gedrag of gebrek aan een klik met deelnemer • Deelnemers sturen/stimuleren om te werken • Elkaar accepteren, begrip tonen • Rol als leider/begeleider/ouder • Omgaan met kaders, regels en wetten van buitenaf • Zelf ontwikkelen/leren • Het bedrijf draaiende houden/ontwikkelen • Educatie over natuur/dieren/levenscyclussen • Personeelsbeleid, voorwaarden stellen • Natuur/dieren als hulpmiddel voor herstel/ontwikkeling • Persoonlijke ruimte, grenzen stellen • Zelfstandigheid/ontwikkeling deelnemers stimuleren • Onderhouden van de zorgboerderij • Vertrouwen geven, positief zijn • Betrekken van omgeving, transparantie naar buiten • Structuur bieden, ruimte en rust geven • Samen doen met gezin/familie • Aanpassen aan individuele voorkeuren en behoeften deelnemer • Samen zijn, gemeenschap/familie vormen • Samenwerken, van elkaar leren • Begeleiden van personeel/vrijwilligers, een team vormen • Overzicht houden, deelnemers in de gaten houden • Samenwerken met ouders/instanties • Spiritualiteit, symboliek, verbinding met natuur

3. Waarden en drijfveren en de praktijk per boer

In het onderstaande worden de waarden en drijfveren, de onderlinge relaties en de link met de praktijk weergegeven per boer. Ter verduidelijking zijn de waarden en drijfveren dikgedrukt, die teruggevonden kunnen worden in het codeboek in bijlage 2.

B1R1: Boerderij 1, boer 1

De waarden en drijfveren

B1R1 voelt zich **geroepen** door **God**, maar de boer benadrukt ook dat omdat hij zelf zoveel meegemaakt heeft en weet hoe moeilijk het kan zijn, hij zich daardoor geroepen voelt om mensen met gelijksoortige problemen te helpen. B1R1 heeft zelf ernstige psychische problemen gehad, totdat B1R1 een man ontmoette die de juiste therapie aanreikte. Dit heeft zo'n grote indruk gemaakt dat B1R1 besloot om hier iets mee te doen. De wil om anderen met vergelijkbare problemen te helpen komt steeds terug vanwege de eigen ervaringen: *“Als je dan zelf merkt dat je toch weer licht gaat zien, en dat je beter mag worden, dat doet je natuurlijk zoveel, mij tenminste. En het is natuurlijk bij al die mensen, dan ga je al doen wat je kan om ook je medemens te helpen die in de problemen zitten. En steeds, dat is iets, dat stopt nooit meer, dat is enorm.”* De **levenservaringen en de roeping** zijn de basis geweest voor het starten van het bedrijf. Ook **pionieren** was van belang, omdat dit werk volgens B1R1 nog niet gedaan werd, maar wel gedaan moest worden: *“Want niemand kent dit en niemand die doet dit en ja, in de psychiatrie is het allemaal een beetje taboe, want ze weten het allemaal nogal goed, en dat greep mij erg aan. Ik wou dat graag doen.”*

De **zorg voor mensen** is belangrijker dan het bedrijf zelf; er wordt veel benadrukt dat het puur om de mensen draait. Ook wordt er bijgedragen aan het **herstel en welzijn van deelnemers**. Genoemd wordt dat voor de deelnemer het verwerken van de oorzaak van het probleem het belangrijkste is. Het **zorgen voor je naaste** wordt als iets essentieels gezien, en wordt gerelateerd aan de Bijbel. Het ‘mogen’ bijdragen aan herstel van deze mensen wordt ook als iets enorm bijzonders ervaren, waaruit dankbaarheid en de voldoening van de medemens helpen naar voren komt: *“En als je ziet wat je mag doen nu en wat je met mensen mag bereiken. (...) Als je dan ziet hoe dankbaar dat is, dat is gewoon ongelooflijk.”*

Andere waarden hebben veelal te maken met de deelnemers zelf. **Gelijkwaardigheid en respect, vrijheid, vertrouwen en veiligheid** en het **familiegevoel** worden benoemd. **Wederkerigheid** wordt genoemd omdat het energie steken in een deelnemer wel nut moeten hebben. Als de boer iets doet voor de deelnemer, moet daar ook wat voor terug gedaan worden. Verder is zelfontplooiing een belangrijke waarde, omdat er altijd bijgeleerd kan blijven worden. Ook wordt de **leiderschapsrol** belangrijk gevonden.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Een gevoel van vrijheid wordt door deze boer gerelateerd aan autonomie, aan jezelf kunnen zijn en geen druk opgelegd krijgen. Zingeving bieden wordt in verband gebracht met ontwikkeling. Het bezig zijn en bezig zijn met dieren kan het ontplooiën stimuleren, maar er wordt wel weer benadrukt dat het verwerken van de oorzaak het belangrijkste is: *“als je dat niet doet dan kun je heel veel leuke dingen doen, maar dat zal niet meevallen”.*

Het contact met de boer en begeleiding wordt in relatie gebracht met het geven van een vertrouwd en veilig gevoel. Het is van belang dat er een **leidsman** is die stuurt om **veiligheid en vertrouwen** te

bieden. Als de boer niet voor vertrouwen zorgt, zal het volgens B1R1 niet goed komen. De deelnemers hebben al zoveel meegemaakt en zijn al zoveel onderuit gehaald, waardoor vertrouwen erg belangrijk is op de boerderij. Dit zijn voorwaarden om aan **het herstel van de deelnemer** te kunnen werken.

In eerste instantie botsten het **inzetten van levenservaringen om iets te betekenen** en **pionieren** met het leveren van **goede zorg**. B1R1 wilde het werk aan de ene andere kant wel graag doen om iets voor de ander te betekenen, maar werd tegengehouden omdat het werken met mensen een enorme verantwoordelijkheid is en het leveren van goede zorg te uitdagend leek: *“Indertijd heb ik altijd de mensen, die man die mij geholpen heeft, mensen daar naar toegestuurd. Hij is te oud geworden, die kon het op een gegeven moment niet meer en ik wilde dat graag overnemen wat hij deed en dat voortzetten, want niemand kent dit en niemand die doet dit. En ja, in de psychiatrie is het allemaal een beetje taboe, want ze weten het allemaal nogal goed, en dat greep mij erg aan. Ik wou dat graag doen, maar ik zag dat aan de andere kant ook niet zitten. Het is natuurlijk wel heel wat, je bent niet met een machine bezig waar je een onderdeelje aan sleutelt, je bent met mensen bezig. Dat is toch wel heel anders.”* Uiteindelijk heeft het gevoel van **geroepen zijn** de doorslag gegeven om hier toch aan te beginnen: *“Maar dat zie ik zo, en ik voel ook dat ik gestuurd ben om dit werk te gaan doen, dat heb ik zelf gevoeld terwijl ik dat ook niet wilde.”*

Waarden en drijfveren in de praktijk

B1R1 ziet het als zijn **levenswerk** om vanuit eigen ervaringen mensen in soortgelijke situaties te helpen. Dit uit zich in de praktijk in de vorm van helpen vanuit gevoel of ervaring: *“Ik heb geen papier voor me liggen als ik met iemand in gesprek ga die psychisch enorm ziek is. Ik heb geen papier of een richtlijn, niks, maar als die persoon gaat praten dan weet ik precies wat ik moet doen. Maar dat is je ervaring, dat is ook wat je zelf hebt ervaren natuurlijk indertijd, daar kun je natuurlijk niet alles mee vergelijken, maar het komt allemaal wel heel veel met elkaar overeen.”* B1R1 weet wat er gedaan moet worden, gaat met de deelnemers in gesprek en geeft ze huiswerk mee. Problemen verwerken is het belangrijkste voor het herstel en B1R1 reikt daarom handvaten aan hoe deelnemers dit kunnen doen.

Respect wordt van groot belang geacht, omdat er met de deelnemers in de maatschappij op allerlei plekken niet serieus omgegaan wordt, en om iets te bereiken met ze moet dit gevoel van respect wel aanwezig zijn. In de praktijk lijkt het daarom belangrijk om elkaar te benaderen zonder een oordeel te vormen. Er wordt uitgelegd dat wanneer er nare dingen gebeurd zijn en er moeilijke situaties ontstaan, respect toch centraal moet blijven staan in de omgang met elkaar.

B1R1 vindt dat het helpen van mensen wel nut moet hebben (**wederkerigheid**), en vraagt dan ook of deelnemers geholpen willen worden om de keuze bij hen te laten. Deelnemers mogen ook weleens een keer *‘steigeren, of springen’*, maar de manier waarop deelnemers omgaan met wat ze aangereikt wordt is beslissend. Wanneer er energie in iemand gestoken wordt en er alleen maar problemen worden veroorzaakt, wordt er uiteindelijk besloten om niet met deze persoon door te gaan.

Ook wanneer iemand voor onrust binnen de groep zorgt en iedereen op zijn tenen moet gaan lopen, wordt besloten om hier niet mee verder te gaan. Enerzijds lijkt de reden hiervoor te liggen in het willen vormen van een **familie**, het vormen van een eenheid wordt genoemd. Anderzijds lijkt **autonomie van de deelnemer** en het **gevoel van vrijheid** dat daarmee in verband wordt gebracht door B1R1 een reden te zijn: *“Dat ze der wel vrij voelen. Het moet niet zijn dat op een of andere manier door de omgeving, of door wat er om hen heen speelt, of door wat ik net al zei door zo’n*

andere jongen die hier eigenlijk niet goed past, dat ze een bepaalde druk opgelegd krijgen, dat ze der eigen niet thuis voelen.”

Het omgaan met kaders, regels en wetten van buitenaf wordt niet al te strikt gedaan. De boer legt uit een vrijbouter te zijn die tegen regels en protocollen is. De boer houdt zich naar eigen zeggen niet aan de regels, omdat hij van mening is dat het doel dan niet bereikt wordt. In de praktijk handelt de boer naar eigen zin (**autonomie**) en ziet wel hoe het loopt. Dit lijkt te maken te hebben met de enorme wil die er is om **bij te dragen aan het herstel en welzijn**: *“Het gaat bij mij om mensen die in nood zijn (...), daar gaat het om. Om die uit de modder te trekken, en hoe dat moet, zo moet het, maar niet met wetjes en regeltjes, want dan komen we er niet.”*

B1R1 vindt het belangrijk om nog steeds bij te leren (**zelfontplooiing**) en geeft aan dat je met mensen omgaan altijd blijft leren. B1R1 legt uit in de praktijk de afgelopen jaren zelf veel geleerd te hebben. Vermoedelijk verwijst dit naar de opgedane ervaring in het omgaan met mensen, maar of dit inderdaad in deze vorm wordt bedoeld is niet expliciet verwoord.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

B1R1 is in de praktijk 24/7 bereikbaar om door een deelnemer gebeld te kunnen worden en biedt mensen hulp aan door persoonlijk naar ze te luisteren en ze vragen te stellen om ze hun problemen te helpen te verwerken. Het lijkt alsof B1R1 voor **mensen probeert te zorgen** door ze **persoonlijke aandacht** te geven. In het uiten van de waarden en drijfveren wordt **persoonlijke aandacht** echter niet expliciet genoemd.

Ook wordt er in de praktijk aandacht gegeven aan het aanpassen aan de deelnemer. *“Een mens natuurlijk inzetten naar zijn kennis en kunde”* en opletten wat bij de mensen past en bij wie ze geplaatst kunnen worden. Deelnemers moeten ook dingen doen die ze niet per se leuk vinden, zodat ze daar van kunnen leren. Verder reikt B1R1 handvaten aan om deelnemers te leren zelf hun problemen te verwerken om aan het herstel te werken. Er lijken verwijzingen te zijn naar de **autonomie en ontwikkeling van deelnemers**, maar dit komt weinig terug in de genoemde waarden en drijfveren.

B1R1 vindt het belangrijk dat de deelnemers zich thuis voelen en dat de boerderij een vertrouwde plek gaat worden. Ook moet er **vertrouwen** zijn in de boer en begeleiding. Hoe hier precies invulling aan gegeven wordt blijft achterwege.

B1R2: Boerderij 1, boer 2

De waarden en drijfveren

B1R2 heeft naar eigen zeggen een zakelijkere instelling dan B1R1, wat ook naar boven komt in het verdere interview. B1R2 vindt natuur en dieren erg belangrijk en vindt het samendoen van enorm belang. Ook wordt er meer over de zakelijke dingen gesproken, over financiële zaken en het ontwikkelen van het bedrijf. De belangrijkste waarden en drijfveren zijn minder makkelijk te onderscheiden dan bij B1R1. Wat wel duidelijk naar voren komt is dat net als bij B1R1 het werk als **roeping of levensdoel** wordt gezien, waarbij het door B1R2 meer als levensdoel in plaats van roeping benoemd is. B1R2 ziet de zorgboerderij als levenswerk, iets heel bijzonders wat ze opgebouwd hebben. **Iets betekenen voor de medemens** speelt een grote rol, wat samenhangt met de **dankbaarheid** die er is om zelf weer gezond te zijn. De **levenservaringen** van B1R1 lijken wel vooral de drijfveer te zijn: *“Je weet dat initiatiefnemer B1R1 ziek is geweest en alles, en hij had de wens om*

een beetje wat op te gaan zetten, en dan thuis je boterham te gaan verdienen". Wat dan ook misschien wel het belangrijkste voor B1R2 is, is het **samen doen** met B1R1. Dat wordt genoemd als een absolute voorwaarde om door te gaan.

Waar B1R1 duidelijk minder waarde **aan natuur en dieren** hecht dan aan de mensen, hecht B1R2 hier wel veel waarde aan, zowel aan **de verantwoordelijkheid** ervoor als aan **het anderen bewust maken van de omgeving**. Het duurzaam omgaan met de natuur, maar ook met spullen is belangrijk. Verder wordt ook de mogelijkheid van de levensstijl om **intensief contact te hebben met de natuur en dieren** erg op prijs gesteld. Over het **zorgen voor mensen** wordt regelmatig gesproken. Wat van betekenis geacht wordt voor de deelnemer is het geven van een **vertrouwd gevoel**, het bieden van **ruimte en rust** en het bieden van **zinnvolle dagbesteding**. Opvallend is dat er niet wordt gepraat over **het bijdragen aan herstel en welzijn** maar wel over **persoonlijke betrokkenheid**, wat juist tegenovergesteld is aan B1R1.

De **eigen autonomie** wordt sterk genoemd, omdat afhankelijkheid van anderen niet gewenst is: *"Je kunt wel met allemaal mensen in zee gaan, maar waar het om gaat is dat hun straks de macht hebben en wij staan aan de kant. Ik heb gezegd dat doen we niet, we hebben het hier samen opgebouwd, we blijven samen de baas"*. Het zakelijke komt verder naar voren als er over het beleid voor vergoedingen en regelgevingen wordt gepraat. Noodzakelijk is het om voor het eigen **inkomen** te zorgen, om dan ook niet afhankelijk te hoeven zijn van anderen.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Veiligheid en vertrouwen en **persoonlijke aandacht** worden aan elkaar gekoppeld: *"B1R1 die geeft dan meer begeleiding, dat heb je misschien wel gemerkt, dat geeft ook wel een gevoel van veiligheid, dat merk ik hier ook wel hoor aan de mensen."* **Persoonlijke aandacht** staat hoog voor B1R2, maar heeft wel zijn grenzen: *"Aan de andere kant moet je ook wel weer je eigen afscheiden, je kunt niet altijd zeggen, ik sta voor die mensen klaar, ik ben zeven dagen beschikbaar, dat kan niet, dat houdt geen mens vol. Nee. Maar goed als er iets is dat ze dan naar je toe komen en kunnen overleggen, als ze hun verhaaltje kwijt kunnen als ze iets meegemaakt hebben, dat vind ik wel heel belangrijk"*. Deze waarde heeft dus zijn grenzen, maar het is niet helemaal duidelijk of dit ook in botsing is met een van de andere waarden en drijfveren. Het lijkt gerelateerd te kunnen worden aan de **eigen autonomie** en **een gevoel van vrijheid**, maar hier wordt niet specifiek naar gerefereerd.

Waarden en drijfveren in de praktijk

Over het **inzetten van levenservaringen om iets te betekenen** voor anderen wordt zowel over de eigen ervaringen als de ervaringen van B1R1 gesproken, hoewel de ervaringen van B1R1 de grootste reden lijkt geweest voor het starten van de zorgboerderij. In de praktijk trekt B1R1 dan ook meer de zorg dan B1R2, omdat B1R1 zelf zo ziek is geweest.

Over het **meeleven** met de deelnemers legt B1R2 uit zich zorgen te maken over de deelnemers en hun kinderen en hoe dat later verder zal gaan. B1R2 kiest er dan ook voor om ruimte te geven om de problemen kwijt te kunnen van zowel de deelnemers zelf als van hun kinderen. Er wordt een luisterend oor gegeven, zodat ze hun ei kwijt kunnen. De specifiekere nadruk op **persoonlijke aandacht** wordt in de praktijk vormgegeven door deelnemers te bellen om te vragen hoe het gaat als ze ziek zijn of door een kaartje te sturen bij ziekte en verjaardagen.

Vanwege het **verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur en dieren** wordt er goed in de gaten gehouden of de deelnemers hun werk doen en worden er regelmatig aanwijzingen gegeven voor de

verzorging. Voor B1R2 speelt de natuur en het **mensen bewust maken van de natuur** ook een grote rol. B1R2 vindt het teleurstellend dat de jeugd tegenwoordig steeds minder met natuur bezig is, en probeert dit daarom te stimuleren op de boerderij. Zo is er een speurtocht uitgezet met betrekking tot de natuur en worden er uitgebreide rondleidingen geven door de vlindertuin en de rupsenkwekerij. B1R2 vindt natuur heel rustgevend en geniet ook echt van de rust die de boerderij daarmee kan bieden. B1R2 wil graag anderen bij de natuur brengen en dit lijkt dan ook een rol te spelen in de dagelijkse praktijk: *“De rust hè die er uit gaat. Ja, vaak merk je toch dat als ze rustig bezig in de natuur zijn dat ze dan anders worden. Ja, dat denk ik wel ja. Gewoon rustig planten verpotten of rupsjes er af halen of zo wat, en dan komen die verhalen van andere mensen vanzelf wel.”*

Er wordt veel waarde gehecht aan **autonomie**, het zelfstandig zijn als ondernemers. Om van niemand afhankelijk te zijn is het ook belangrijk om genoeg **inkomen** te hebben. Daarom is er gekozen voor bedrijfsuitbreiding door het toerisme in te gaan. Er is ook met personeel gewerkt, maar vanwege deze waarden is er uiteindelijk gekozen om daar mee te stoppen, omdat personeel voor te veel kosten zorgt.

Over **gelijkwaardigheid en respect** wordt uitgelegd dat achtergronden van deelnemers en vrijwilligers niet belangrijk zijn, de mensen moeten gewoon geaccepteerd worden zoals ze zijn. In de praktijk wordt er daarom gefocust op het niet roddelen over anderen en niet teveel de neus in andermans zaken stoppen. Er worden geen telefoonnummers van elkaar uitgewisseld en er wordt niet op bezoek gegaan bij de deelnemers, tenzij er een sterfgeval of iets dergelijks zou zijn. Ook wordt het voorbeeld van hun burens gebruikt, die er voor ze zijn als er wat is, maar het contact wordt redelijk oppervlakkig gehouden. Er wordt gezwaaid en af en toe eens een paar woorden gewisseld, maar dan gaat B1R2 weer weg.

Persoonlijke aandacht moet aanwezig zijn voor de deelnemers, maar heeft zeker zijn grenzen. B1R2 vindt een balans belangrijk, altijd klaar staan is niet mogelijk. In tegenstelling tot B1R1 geeft B1R2 daarom vaak aan de deelnemer aan dat ze eerst iets anders moeten doen en dan gaan ze daarna praten. Verder luistert B1R2 wel en geeft ook antwoord, maar zegt soms niet teveel omdat de deelnemers anders *“van het ene naar het andere gat blijven gaan”*. Vermoedelijk wordt hiermee bedoeld dat als het ene probleem opgelost wordt, er direct weer met het volgende probleem aangeklopt wordt bij B1R2.

De grootste voorwaarde om door te gaan met de boerderij is het **samen doen** met B1R1. B1R1 trekt de begeleiding meer en weet alles over vlinders, waar B1R2 zelf dan weer meer over de rupsen weet te vertellen, wat elkaar aanvult. Opvallend is dat B1R2 veel verteld over wat B1R1 doet. In de praktijk wordt er altijd overlegd met B1R1 als het bijvoorbeeld om personeelszaken gaat.

B2R1: Boerderij 2, boer 1

De waarden en drijfveren

Het verschil vaststellen bij B2R1 tussen de waarden en de drijfveren is lastig voor de onderzoeker. Er worden veel dingen benadrukt als belangrijk, maar het is niet overduidelijk wat de belangrijkste drijfveren zijn. Wat naar voren komt uit de essentie is **de verbondenheid tussen mens en aarde**. *“Door in de natuur te zijn, kunnen mensen weer in contact komen met hun eigen natuur.”* Het terug komen bij de eigen natuur staat voorop, zodat je gewoon bij jezelf bent en het niet meer nodig vindt om bijvoorbeeld ruzie te maken. Ook wordt de levensstijl omschreven als iets belangrijks. Omdat de

levensstijl past, kan B2R1 zichzelf zijn en B2R1 vindt het prettig om zelf en anderen te kunnen laten doen wat ze willen en de eigen verantwoordelijkheid te nemen. B2R1 gaat heel erg uit van het goede in de mens en de mens laten terugkeren bij dit goede. Over de levensstijl wordt de combinatie van **het boerenleven** met het **samen zijn met andere mensen** en het **contact met dieren** genoemd. Naast de **eigen autonomie** staat de **autonomie van de ander** centraal. Hierbij speelt **respect** voor een ieder ook een grote rol: *“Ik geloof in respect voor jezelf en voor de anderen. Ik denk dat dat fout is in de maatschappij, daar kunnen wij niets aan veranderen, maar we kunnen wel proberen hier in het klein mensen leren respectvol met elkaar te laten samenleven. Dat is denk ik een belangrijke motivatie.”*

Er is een **verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur, milieu en dieren**. De **zorg voor mensen** in het algemeen wordt genoemd, maar de aandacht ligt toch vooral bij de **autonomie van de deelnemer** en bij **persoonlijke betrokkenheid**. De juiste omgeving om de deelnemer terug laten komen bij de eigen natuur komt op meerdere manieren terug: het bieden van **veiligheid en een vertrouwd gevoel, ruimte en rust, een gevoel van vrijheid** en het **gevoel van familie** op basis van **kleinschaligheid**.

Dankbaarheid en de **medemens/voldoening van mensen helpen** komt in enige mate terug. Contact met zorgboeren uit de **boerengemeenschap** wordt als inspirerend gezien en daarnaast is zowel het **samen doen met het gezin** als met het **personeel** van belang. Bij het samen doen met het gezin en personeel is het belangrijk dat iedereen zijn eigen ding kan doen, om in hun kracht te komen: *“Dan voel je jezelf het beste, maar dan je ook het meeste betekenen voor je omgeving.”* Uitdagingen zijn **goede zorg** bieden op basis van intuïtie en gezond verstand en **goed leiderschap en discipline** bieden, waarbij de leiderschapsrol en structuur bieden veel genoemd worden.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Kleinschaligheid en een **veilig gevoel** bieden worden met elkaar in verband gebracht. Voor mensen met psychiatrische problemen is een kleiner team beter: *“Hoe groter het team is, hoe groter de kans op slechte overdracht. Dat kan voor hun heel onveilig voelen.”* Ook hangt dit samen met de **autonomie van de deelnemer**: wanneer er teveel mensen op een kleine plek zijn, is het mogelijk dat een aantal zichzelf niet kunnen zijn. Verder wordt **structuur** in verband gebracht met **veiligheid**, wat een voorwaarde is voor **deelnemers om zich vrij te kunnen voelen**: *“Toch de structuur die hier is, de natuurlijke structuur door middel van pauzes en maaltijden en gewoontes, biedt ook veiligheid.”* Veiligheid wordt ook in verband gebracht met de specifieke leidersrol. Die positie moet ingenomen worden door B2R1 om mensen een veilig gevoel te geven.

Veder wordt contact met de boer en begeleiding als **persoonlijke aandacht** geïnterpreteerd door de onderzoeker. Dit wordt als voorwaarde gesteld om deelnemers **een vertrouwd en veilig gevoel** te geven. Hierbij wordt zelfs gesteld dat dit misschien een basisvoorwaarde is voor het kunnen zijn op een zorgboerderij.

Er zijn niet alleen positieve relaties tussen waarden en drijfveren aangegeven, maar er zijn ook veel botsingen genoemd. B2R1 benadrukt een botsing tussen het bieden van **vrijheid** en **structuur**: *“Ik vind vrijheid wel goed, maar ik vind ook structuur toch wel belangrijk.”* Het voelt voor B2R1 wel dubbel omdat structuur aan de ene kant keuzevrijheid vermindert, maar aan de andere kant toch ook wel belangrijk is voor de deelnemers om zich vrij te kunnen voelen: *“En ik denk dat die structuur toch ook een voorwaarde is voor veel mensen om zich prettig of vrij te kunnen voelen. Dus dat is een beetje dubbel voor mij.”* Deze botsing wordt regelmatig benadrukt door B2R1. Geen grenzen op de wereld en volledige vrijheid zou het ideale plaatje zijn, maar er zijn structuren nodig waarbinnen mensen zich veilig blijven voelen. De ene keer komt het echter als een botsing over, de andere keer

meer als voorwaarden voor elkaar: *“Het voelt ook veilig als er structuur is en zonder een gevoel van veiligheid voel je je ook niet vrij. Dus het is een beetje proberen om de balans te vinden.”* Verder is er ook een botsing tussen **vrijheid** en **respect**, er zitten grenzen aan de vrijheid: *“Nah vrijheid, het is niet zo dat alles maar kan en mag hier. Je dient je wel respectvol te gedragen op de boerderij. Het is niet zo dat je maar van alles kunt zeggen waarbij je een ander misschien kwetst.”* B2R1 vindt het ook belangrijk dat iedereen gehoord kan worden, waarin de **autonomie van de deelnemer** naar voren komt, maar daartegenover staat wel dat er een bepaalde **structuur** moet zijn en er afspraken worden gemaakt.

De **zorg voor mensen** en **zorg voor de dieren en het land** is heel belangrijk, wat de verantwoordelijkheid van de boer is, maar er moet wel opgepast worden dat er niet teveel verantwoordelijkheid bij de deelnemers weggehaald wordt, want de **autonomie van de deelnemer** staat ook centraal. Er moet zeker niet teveel gezorgd worden door de boer, hier moet een juiste balans in zijn. Teveel zorgen botst ook met **gelijkwaardigheid en respect**: *“Het is toch afschuwelijk als er veel te veel gezorgd wordt, dan doe je net alsof die mensen niet volwaardig zijn, als je dingen gaat doen die ze zelf wel kunnen.”*

Aan het geven van **persoonlijke aandacht** zitten grenzen. Grenzen moeten gerespecteerd worden. Er moet dan ook wel aangegeven worden dat de boer niet altijd beschikbaar is, het is niet goed om altijd beschikbaar te zijn: *“Dan denken ze dat alles kan, en dat is ook voor hun niet goed, en voor mij zeker niet. Dus je moet wat dat betreft ook een goed voorbeeld geven en ook wel eens even zeggen ‘nu niet’.”*

B2R1 vindt de combinatie van **het boerenleven** en de **sociale contacten** op de zorgboerderij erg prettig. B2R1 moet echter veel aandacht besteden aan kantoorzaken zoals indicaties en zorgplannen, waardoor er weinig tijd overblijft voor de dingen die B2R1 leuk vindt. Het belang van **goed leiderschap en beheer** lijkt hier daarom te botsen met de levensstijl van **het boerenleven** en de **sociale contacten**.

Waarden en drijfveren in de praktijk

De uitdaging van het verlenen van **goede zorg** wordt in de praktijk gebracht door het volgen van intuïtie en gebruiken van het gezonde verstand. Het eigen gevoel erkennen staat voorop om goede zorg te kunnen verlenen. In de praktijk wordt er dan ook niet gefocust op protocollen met uitzondering van de hoognodige. Terugvallen op regels is mogelijk, maar in principe wordt er met de presentiebenadering gewerkt, wat inhoudt dat je op het moment dat er iets gebeurt, kijkt hoe er precies gehandeld moet worden. Als er echt iets aan de hand is wordt er in een teamvergadering wel eens een protocol bekeken om de houding ten opzichte van dit protocol te bespreken, maar over het algemeen wordt er vooral gehandeld vanuit gevoel en verstand.

Contact met de boer en begeleiding, dat geïnterpreteerd wordt als **persoonlijke aandacht**, geeft vertrouwen en een gevoel van veiligheid en wordt genoemd als misschien wel een basisvoorwaarde voor het kunnen zijn op een zorgboerderij. Bereikbaar zijn is dan ook van belang, maar er hoeft niet altijd meteen gereageerd te worden als er iets is. Als deelnemers wat willen bespreken moeten ze naar de begeleiding gaan om direct iets te bespreken of om een afspraak te maken. Als iemand het op het moment duidelijk lijkt nodig te hebben, zoals een voorbeeld genoemd wordt van een vrouw die aan het huilen was, dan wordt er naar hoe toe gegaan, gevraagd wat er aan de hand is en vooral geluisterd. Ook als dit op de vrije dag van B2R1 is, wordt er aandacht aan geschonken, het deelnemers belang wordt dan voorop gesteld. Verder wordt er ruimte gegeven aan het kwijt kunnen van problemen door middel van een lastkorf waar deelnemers hun problemen symbolisch kunnen

achterlaten en daardoor andere deelnemers niet lastig gaan vallen met hun problemen. Dit wordt in verband gebracht met de waarde die gehecht wordt aan het bieden van **ruimte en rust**: *“Voor de bewoners is het niet de bedoeling, je mag wel met elkaar praten, maar het is niet de bedoeling dat ze hun zorgen of hun ergernissen bij elkaar neerleggen. Die ruimte moet gewoon prettig zijn, er moet een goede sfeer zijn.”* In de praktijk wordt dan ook aangegeven dat het niet de bedoeling is om andere bewoners op hun vingers te tikken. Er wordt ze geleerd om dit terug te koppelen aan iemand van de begeleiding, die er verder mee zal gaan.

In het **samen doen met het gezin** en in de **verantwoordelijkheid voor het personeel** wordt het van belang geacht dat iedereen zijn eigen ding kan doen, om zo in zijn kracht te staan. In de omgang met deelnemers wordt er dan ook gezocht naar de beste combinatie tussen deelnemers en personeel. Wanneer er geen klik is, wordt er gekeken wie dan de beste klik heeft. Het samenwerken komt ook naar voren in het overleggen met het gezin wat ieders dromen en verlangens zijn.

De waarde van **respect** tonen wordt vele malen genoemd. Hier wordt aandacht aan gegeven door wanneer mensen onenigheid hebben te luisteren naar beiden verhalen en daarmee begrip tonen voor elkaars standpunt te stimuleren. Begrip kweken is een belangrijke stap. Persoonlijke grenzen moeten ook gerespecteerd worden en B2R1 geeft wel eens aan even niet bereikbaar te zijn, maar geeft over het algemeen naar eigen zeggen nog geen goed voorbeeld van grenzen stellen. Het lukt niet altijd, maar geeft soms wel eens aan dat deelnemers met iemand anders moeten praten omdat B2R1 zelf niet aan het werk is.

Er wordt beperkt aandacht geschonken in de waarden aan **ondernemerschap**, wat ook naar voren komt in de praktijk. Het is niet geheel onbelangrijk, maar wordt maar een enkele keer genoemd. Wanneer er wordt ondernomen, wordt dit dan ook in kleine stapjes gedaan, heel voorzichtig, en als het goed voelt wordt er pas meer ondernomen.

Het **intensieve contact met dieren** wordt als prettig ervaren. B2R1 wil het contact met dieren en in de natuur zijn ook graag stimuleren bij anderen vanwege het idee dat mensen in de natuur weer bij hun eigen natuur kunnen komen. Deze overtuiging van de **verbondenheid tussen mens en aarde** wordt in de praktijk gebracht door deelnemers de ruimte te geven om weer rustig te worden door buiten te zijn en met dieren bezig te zijn. B2R1 probeert ze hierbij te helpen, door ze bewust te maken van de voordelen van het buiten zijn.

De **autonomie van de deelnemer** staat hoog in de waarden. Niet teveel zorgen en niet teveel verantwoordelijkheid weghalen bij de deelnemer speelt hierbij een rol. In de praktijk probeert B2R1 dit dan ook te beperken door bewust niet te helpen bij dingen die de deelnemers zelf kunnen doen en als ze ergens zelf heen kunnen gaan, worden ze daar niet naar toe gebracht.

B2R2: Boerderij 2, boer 2

De waarden en drijfveren

Het is lastig om te ontdekken wat B2R2 nu echt drijft, er wordt niet echt onderscheid gemaakt tussen waarden en drijfveren. Op de vraag waarom de zorgboerderij is begonnen wordt gesproken over de heilzame werking van de natuur en het werken met dieren en landbouw, de **verbondenheid tussen mens en aarde**. Ook wordt er bij de motivatie uitgelegd dat er een verlangen was naar **het boerenleven**. Alleen maar het hele leven werken in de zorg was niet genoeg, er werd verlangd naar het buiten zijn, het boerenleven, dus werd er gezocht naar een combinatie in het werk.

B2R2 voelt zich **verantwoordelijk voor natuur en milieu en dieren**, maar ook voor het **personeel**. **Openheid naar de maatschappij** wordt gezien als meerwaarde om van de kleine wereld waar de mensen in zitten toch een link te hebben met de maatschappij, door mensen van buitenaf naar de winkel te laten komen et cetera. Er wordt veel gesproken over **respect** en het bieden van **veiligheid**. De boerderij wordt gezien als een plek om **ruimte en rust** te kunnen bieden. **Zorg voor mensen, persoonlijke aandacht** en **autonomie** worden wel genoemd als belangrijk, maar worden weinig aangehaald. Het is opvallend dat er een stuk minder over autonomie gesproken wordt dan door B2R1. Ook geven veel boeren het belang van een gemeenschap vormen aan, maar B2R1 benoemt dit niet en benadrukt juist dat mensen in het algemeen erg individualistisch zijn.

B2R2 is **dankbaar** voor het werk en specifiek dankbaar om **iets voor de medemens te betekenen**. De **boerengemeenschap** was altijd belangrijk, maar helaas is de binding minder geworden. Verder is B2R2 meer bezig met **inkomen** en **bedrijfscontinuïteit** dan B2R1. Een andere uitdaging is om elke dag weer **goede zorg** te leveren, er moet altijd de best gedaan blijven worden.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Vrijheid wordt gekoppeld aan **veiligheid**. Doordat er veiligheid is, is er de ruimte voor deelnemers om te doen wat ze willen doen. Hoewel de mogelijkheden beperkt zijn, wordt de vrijheid wel gestimuleerd en wordt er zo min mogelijk gefocust op wat er niet kan. Contact met de boer of begeleiding wordt door de onderzoeker geïnterpreteerd als **persoonlijke aandacht** en is een voorwaarde voor een gevoel van **veiligheid**. Het is van belang om een bepaalde klik te hebben en een veilige relatie om een gevoel van veiligheid te bieden.

Veiligheid botst wel eens met de wil om te **zorgen voor mensen**. Aan de ene kant is zorg voor mensen belangrijk, maar niet iedereen past op de boerderij. Als er geen klik is met de begeleiding of de groep, kan iemand voor stress zorgen, waardoor de groep zich niet meer veilig voelt en kan er dus voor die ene persoon niet meer gezorgd worden. Naast dat zorgen belangrijk is, is voor B2R2 inkomen ook belangrijk, belangrijker dan voor B2R1 en de rest van de begeleiding. B2R2 stelt soms het **inkomen** boven **veiligheid**, door in de eerste instantie zo iemand toch nog de kans te geven vanwege de inkomsten. Dit botst met de rest van de begeleiding, en ook B2R2 kan er uiteindelijk niet meer onderuit dat de veiligheid van de groep belangrijker is. Wat dan wel merkwaardig is, is dat de boer later aangeeft dat de stelling 'Als ik niet genoeg inkomen heb, dan stop ik' absoluut niet van toepassing is en dus beperkt met inkomen bezig is, maar inkomen soms wel boven veiligheid laat gaan.

Waarden en drijfveren in de praktijk

In de uitdaging om **goede zorg** te leveren wordt gesproken over dat de boer en begeleiding altijd hun best moeten blijven doen, elke dag weer, en als er problemen zijn, moeten die opgelost worden. B2R2 denkt dat protocollen gemaakt moeten worden om jezelf te kunnen indekken en vindt het goed dat je jezelf in moet dekken, maar geeft ook het belang aan van intuïtie en gezond verstand op de zorgboerderij en het niet teveel zitten op protocollen. Omdat B2R2 dit werk al jaren doet weet B2R2 hoe er gehandeld moet worden en gaat op het moment dat er iets gebeurd niet eerst een protocol zitten lezen om te besluiten hoe er gehandeld moet worden. Op het moment zelf wordt er direct gehandeld, als er iets ernstigs gebeurd moet je direct reageren.

Als er geen klik is met iemand wordt er uiteindelijk niet meer doorgedaan met diegene om de **veiligheid** van de groep te behouden. Wel botst dit nogal eens met het belang van **inkomen** voor

B2R2, maar ook B2R2 kiest er uiteindelijk voor om er mee te stoppen als het echt niet lukt. Om de **veiligheid** verder te waarborgen en ook om de deelnemers te leren in **respect** met elkaar samen te leven, wordt er op tijd ingespeeld als iemand problemen heeft met iemand anders. Er wordt niet gewacht totdat het uit de hand loopt, maar er wordt op tijd aandacht aan gegeven door te vragen waar ze moeite mee hebben en wat ze er zelf aan kunnen doen.

Het leren om **respect** te hebben staat centraal, **voor natuur, de omgeving, dieren, elkaar en jezelf**. Respect hebben moeten de deelnemers leren en dit wordt voornamelijk gedaan door het goede voorbeeld te geven. Veel gedrag wordt gekopieerd, dus respect tonen voor elkaar moet allereerst uit de begeleiding komen in plaats van door het stellen van regels. B2R2 wil ook dat er respect getoond wordt voor het feit dat niet iedereen overal even goed in is, maar dat iedereen zijn eigen talent heeft. In de praktijk wordt er dan ook gefocust op positiviteit door het benadrukken van wat er goed gaat in plaats van wat er fout gaat. Ook wordt er voor gezorgd dat het makkelijker wordt om dingen goed te doen door dingen aan te passen: *“Toen wij begonnen, begonnen we met een hele grote tuin, wel een halve hectare moestuin of zo, maar dat was veel te groot, want die jongens die konden wel schoppen, maar die schoppen ook de plantjes om. Dus toen dachten we nee, dat is toch niet zo handig, dus je kan beter boompjes poten, want dat valt op”*.

B2R2 vindt het leuk aan mensen die een PGB hebben dat ze zelf keuzes kunnen maken, waarin de waarde **autonomie van de deelnemer** herkend kan worden. Er wordt ook zoveel mogelijk aan deze behoeften van de deelnemer aangepast: *“Als er eentje is die denkt: ik ben dol op cavia’s, dan regelen we dat, dan regelen we 10 cavia’s en die gaan in een hokje, dus je past je ook aan.”*

Er wordt voor een **veilige** relatie gezorgd met de boer of iemand anders van de begeleiding door te kijken welke begeleider het beste bij welke deelnemer past. Er wordt geprobeerd om de juiste klik te vinden, door bijvoorbeeld een ouder iemand ook in te delen bij een ouder iemand, en als het niet werkt wordt er een andere combinatie gezocht.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

In de praktijk kijkt B2R2 meer naar de financiële kant dan B2R1 en de rest van het personeel. B2R1 geeft aan het toch nog wel eens te willen proberen met iemand die niet zo goed past in de groep vanwege de financiële kant. Als er wordt gekeken naar de waarden en drijfveren, geeft B2R2 echter aan dat inkomen helemaal niet belangrijk is. Het zou niet eens op komen in het hoofd van B2R2 om te stoppen met het werk als er niet genoeg inkomen is. Dit lijkt niet overeen te komen met de praktijk.

Verder blijft achter hoe de natuur in de praktijk gebruikt wordt. De **verbondenheid tussen mens en aarde** lijkt een grote rol te spelen op de boerderij vanwege de heilzame werking van de natuur en van het werken met dieren, maar er wordt weinig op ingegaan hoe dit gebruikt of gestimuleerd wordt bij de deelnemers.

B3R1: Boerderij 3, boer 1

De waarden en drijfveren

Bij B3R1 worden er meerdere dingen genoemd en is het niet helemaal duidelijk wat de belangrijkste drijfveren zijn. Op de vraag wat de aantrekkingskracht voor het starten van een zorgboerderij was, komt de combinatie van de **zorg** en het **ondernemerschap** en **autonomie** naar boven: *“Voor mensen zorgen sowieso, dat was wel iets wat me trok. Ik heb natuurlijk niet voor niets die studie gedaan en*

ben activiteitenbegeleidster geweest op een instelling. Daarnaast trok me eigenlijk ook wel een beetje de vrijheid van zelf keuzes maken, zelf werken, mijn eigen visie erop loslaten, die verder te ontwikkelen, iets op te bouwen. Ik was wel getriggerd om als zelfstandige iets te kunnen gaan doen, dus er waren eigenlijk meer dingen die mij trokken.” Verder wordt bij de motivatie om het werk te doen genoemd dat het eigenlijk een soort levenswijze is. Het met elkaar zijn en het familie idee, veel **mensen om zich heen hebben voor de sociale contacten** is een belangrijke factor. Later in het interview wordt pas in een reactie op een stelling genoemd dat **zorg voor mensen** en **persoonlijke aandacht** centraal lijken te staan: *“De persoonlijke aandacht en zorg voor mensen is belangrijk. Ja, dat staat toch eigenlijk ook wel op nummer één, want daar maak je het mee, daar doe je het voor.”*

Er is een **verantwoordingsgevoel voor dieren**, maar ook voor het personeel. Voor de deelnemers wordt het van grote waarde geschat om een **verbondenheid met de samenleving** te hebben, een **gemeenschap** en **familie** te vormen en een **vertrouwd en veilig gevoel** en **vrijheid** te bieden. Andere belangrijke waarden zijn **respect, inclusiviteit, ruimte en rust, zingeving bieden** en **mens en natuur bij elkaar brengen**.

De **boerengemeenschap** is belangrijk om van elkaar te kunnen leren. **Inkomen** is van belang, maar is niet de reden waar het om draait. **Bedrijfscontinuïteit** is gewenst om de boerderij in stand te houden. Meer van de uitdaging ligt in het leveren van **goede zorg** en het bieden van **goed leiderschap en structuur**.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Zingeving bieden en **structuur** hangen hier nauw samen, door het bieden van dagbesteding wordt er een waardevolle dagstructuur gecreëerd. **Structuur** wordt ook geboden doordat deelnemers B2R2 iedere morgen zien, waarvan aangegeven wordt dat dit ook **veiligheid** biedt.

Het netjes houden van de zorgboerderij wordt belangrijk gevonden. **Beheer** hangt samen met **veiligheid**: *“Als het netjes is, is het ook een stukje veiliger. Dat vind ik altijd heel belangrijk. Als alles maar rondslingerd, dan is het ook niet veilig. We proberen echt wel een beetje te letten op een veilig gevoel, dat mensen ook een beetje een veilig gevoel hebben.”* Ook de **ruimte** die de boerderij biedt wordt gerelateerd aan **veiligheid**. *“De ruimte die cliënten hier hebben zal ik maar zeggen geeft hun ook een stukje meer kwaliteit van leven, dan heb je het over ontspanning, maar ook een stukje veiligheid. Kijk, we hebben hier een jongeman en die gaat op een skelter hier rond en met een step. In de stad is hij niet verkeersveilig.”* Het gevoel van **vrijheid** wordt ook in verband gebracht met veiligheid, zowel fysiek als sociaal: *“En de boerderij biedt een plek van vrijheid. Voor sommigen is het zowel letterlijk als figuurlijk vrijheid. Hè, wat ik bedoel over die verkeersveiligheid, ik kan nu op mijn skelter stappen en ik kan gewoon fietsen. En ik kan hier een keer hard schreeuwen en niemand die naar me kijkt.”*

Persoonlijke aandacht en **autonomie** hebben met elkaar te maken. Het anticiperen en kunnen veranderen in het bieden van zorg per individu is van belang voor de ontwikkeling. *“Het feit dat ze in hun levensjaren zal ik maar zeggen kunnen groeien en ontwikkelen en dat wij daarin meedenken. Ik noem dan iemand die ouder wordt, maar er zijn ook genoeg jongere mensen van 18+ die op een andere manier wat meer aandacht krijgen om te ontwikkelen. Maar dat is eigenlijk heel divers, dat ligt een beetje aan de cliënten vooral.”*

Het leveren van **goede zorg** en **ondernemerschap** worden genoemd als tegenpolen. *“Zorg is vooral geven, maar ondernemerschap moet je ook nemen.”* Voor het ondernemerschap moet je best stevig in je schoenen staan, maar in de zorg ben je veel zorgzamer. Toch kan het een ook niet zonder het

ander op de zorgboerderij. Om te kunnen zorgen, moet het ondernemerschap goed lopen, zodat er geïnvesteerd kan blijven worden. Anderzijds moet er goede zorg geleverd worden, zodat er goede naamsbekendheid gecreëerd kan worden om het ondernemerschap succesvol te laten kunnen verlopen.

Waarden en drijfveren in de praktijk

Als belangrijkste voor de zorg van de deelnemers wordt **structuur** genoemd, met name dat de deelnemers de boer iedere morgen zien. In de praktijk is B3R1 daarom altijd bereikbaar, ook als er in de nacht iets is. Het personeel heeft redelijk vaste dagen en als er iemand van het personeel niet kan, is B3R1 er altijd om de dienst over te nemen, om zo structuur en een veilig gevoel te bieden. **Goed leiderschap en structuur** houdt verder naast het altijd aanwezig zijn in dat de regels gecontroleerd worden om **veiligheid** te bieden. **Structuur** wordt ook geboden door middel van het scheppen van structuur binnen de werkzaamheden van de dagbesteding. Iedere dag zijn er weer dezelfde activiteiten die gedaan moeten worden die de hoofdlijnen bieden en daarnaast heeft iedereen nog zijn aangepaste individuele structuren.

Persoonlijke aandacht bieden wordt bij iedere deelnemer anders ingevuld, de een vindt het fijn om in bad gedaan te worden, de ander wil graag praten over zijn lievelingspaard. Deelnemers ontvangen persoonlijke aandacht, of ze het nu moeilijk hebben of dat het goed gaat.

Respect voor elkaar is een regel van de boerderij en uit zich door elkaar te accepteren en open te staan voor elkaar. Zo wordt er aangegeven dat wanneer deelnemers een bepaalde geloofsovertuiging hebben, daar goed mee omgegaan wordt, maar er wordt nergens op aangestuurd, iedereen is vrij om zichzelf te uiten en mag zijn wie ze zijn.

De uitdaging van het **ondernemerschap** uit zich in het ontwikkelen van het bedrijf door inventief te blijven en dingen te ondernemen op verschillende gebieden. Zo zijn er excursies, een paardenmelkerij, huifkartochten, verhuur van de accommodatie et cetera. De combinatie van alles wordt als iets heel moois gezien en bovendien als een goede manier om de inkomsten te spreiden en het bedrijf draaiende te houden.

Er wordt aangegeven dat **inkomen** wel belangrijk is, maar dat er niet gestopt wordt met het bieden van zorg wanneer er niet genoeg inkomen is. **Zorg** is dan toch de hoofdzaak, wat ook gebleken is met een deelnemer waar al een half jaar geen geld aan wordt verdiend, maar die toch nog steeds geholpen wordt. Er wordt wel bezwaar ingediend om ervoor te zorgen dat de man alsnog financiële vergoeding kan ontvangen om de zorg te betalen, maar het belang van de deelnemer wordt boven de financiële kant gesteld.

De bedoeling is om voor **verbondenheid met de samenleving** te zorgen en ook toegankelijk te zijn voor de buitenwereld. De boerderij is hier behoorlijk actief in. Zo is er een klusgroepje om bij het sportpark de kantine en kleedkamers te poetsen en het veld te onderhouden, maar ook kijken ze voetbal en wonen de derde helft bij. Op de boerderij komen verschillende verenigingen, zoals de ponyclub, de voetbalclub en de carnavalsclub. De excursies op het bedrijf worden ondersteund door deelnemers. Zo wordt er een verbondenheid met de samenleving gecreëerd, maar ook het gevoel voor de deelnemers dat het ook hun bedrijf is, dat ze ergens bij horen (**inclusiviteit**) en er een gemeenschap gevormd wordt. Ook wordt geprobeerd het **familiegevoel** te creëren: *“Weet je wat het is, het is eigenlijk een soort levenswijze zeg ik altijd. We zitten hier met 30 man aan tafel en ik zit met mijn dochter en mijn man er gewoon bij, en mijn schoonouders ook, en na het eten is iedereen weer lekker aan de beurt om af te wassen, om lekker zijn ding te doen. En 's morgens ben ik er ook altijd,*

elke morgen, of het nou weekend is of doordeweeks, of ik nou in mijn pyjama rondloop of in een galajurk maakt eigenlijk niet uit. Dus het is weer echt een familie-idee”.

De boerderij biedt mogelijkheden voor deelnemers om zich te ontplooiën. De **ontwikkeling van de deelnemer** is belangrijk en hierbij speelt **persoonlijke aandacht** een rol om gepaste mogelijkheden te kunnen bieden voor iedere deelnemer apart. Er wordt voor ieder gekeken wat het beste past. Zo zijn er deelnemers die specifiek voor het werken met paarden komen, anderen helpen bij poetsen, klussen et cetera.

Voor het leveren van **goede zorg** wil B3R1 zich aan veel regels houden om garantie te bieden voor kwaliteit, maar wat voor B3R1 nog het meest relevante kwaliteitssysteem is, is wat de deelnemers en hun vertegenwoordigers vertellen over hoe er verandering is gekomen bij de deelnemers. In het bedrijf wordt er dan ook over het algemeen rekening gehouden met regels en protocollen, maar soms wordt er wel eens in een grijs gebied gezeten om voordelen te halen voor de deelnemers om wie het tenslotte draait.

B3R2: Boerderij 3, boer 2

De waarden en drijfveren

B3R2 lijkt zich niet helemaal bewust te zijn van wat de belangrijkste drijfveren te zijn, omdat er tegenstrijdig over wordt gesproken. Op de vraag wat de drijfveer is, wordt er direct gesproken over dat het een **roeping** is, gevolgd door de uitleg dat het hebben van **mensen om zich heen** een belangrijke drijfveer is: *“Dat je samen iets moet doen. Samen, dat is ook gebleken, kun je ook heel veel, en ik denk wel dat dat de grote drijfveer is. Wij zijn nooit alleen. Sommige mensen vinden dat een nadeel, wij vinden het een geweldig voorrecht, hier is het nooit stil.”* Vervolgens wordt later in het interview besproken dat de **ontwikkeling van de deelnemer** misschien wel de enige drijfveer is, terwijl er eerder over andere drijfveren is gesproken: *“Ik vind dat cliënten groeien op het moment dat ze hier komen. En niet in de breedte of in de lengte, maar echt in hun vermogen, in hun manier van leven. Dat is misschien wel het allerbelangrijkste, dat is misschien ook de enige drijfveer. Wij proberen onze cliënten een zo aangenaam mogelijk leven te verschaffen en dat is eigenlijk ook een beetje de doelstelling”.*

Naar aanleiding van de stelling wordt aangegeven dat **zorg** en **persoonlijke betrokkenheid** wel belangrijk is, maar er wordt beperkt over gepraat. Aan **samen zijn** wordt veel waarde gehecht en meerdere malen wordt het **familiegevoel** en het thuis voelen benoemd, waarbij **gelijkwaardigheid** ook een rol lijkt te spelen. De deelnemers praten dan ook over *“ons materiaal”*. Het belang van **ruimte en rust** en **zingeving bieden** wordt meerdere malen benadrukt. Ook moeten de deelnemers zich **vrij kunnen voelen** en wordt er aandacht gegeven aan het **samenbrengen van mens en natuur**. B3R2 ziet het **personeel** als een verlengstuk, en ook andersom. Een team vormen is belangrijk, maar ook de verantwoording tegenover hen om het bedrijf draaiende te houden.

Het geeft **voldoening om de medemens te helpen** en de voortuitgang te zien. De **boerengemeenschap** wordt als iets interessants benoemd, omdat het de mogelijkheid geeft om van elkaar te leren (**zelfontplooiing**). Het belang van het houden van een gezond, **rendabel bedrijf** wordt besproken, omdat het *‘een must’* is. De uitdaging van **goed leiderschap, beheer en discipline/structuur** komt zowel naar voren op het punt van structuur en duidelijkheid bieden en een eenheid vormen als team voor de leidende rol, als op het gebied van het beheer, door de sterke aandacht voor het onderhouden van de paarden en de vruchtbare bodem.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Het bieden van **zingeving** wordt in verband gebracht met de **ontwikkeling van de deelnemer**: *“Het gevoel hebben dat ze iets nuttigs doen hè, dat geeft sowieso al een boost aan elke mens. Dus ja, ik denk dat dat bij dat ontplooiën hoort.”*

Goed leiderschap kan zorgen voor een **veilig** gevoel bij deelnemers. Om daar voor te kunnen zorgen, moet de begeleiding als één team functioneren. Het personeel moet vertalen wat de zorgboeren denken, zodat er geen verschillende dingen geroepen worden. Zo wordt er een veilig gevoel gecreëerd.

Het gevoel van **vrijheid** hangt van meerdere dingen af: *“Dat hangt net zo goed aan dat team en die begeleiding, maar dat heeft ook te maken met uitstraling, buiten, alles op de hele boerderij. Ja, je moet inderdaad het gevoel hebben dat je inderdaad vrij bent. Maar dat is ook een beetje het zien van dingen, uitstraling van het totale geheel. Ja.”* Meerdere factoren spelen een rol, maar het wordt niet helemaal duidelijk hoe het team en de uitstraling dan bijdragen aan het gevoel van vrijheid.

Waarden en drijfveren in de praktijk

B3R2 checkt zelf nieuwe deelnemers om te kijken of ze in het concept passen, de deelnemers moeten wel om de boerderij en de paarden geven. De bedoeling is namelijk dat deelnemers het gevoel krijgen dat ze thuishoren op de boerderij en erbij horen, de boerderij is van iedereen. Het gevoel van een **gemeenschap** en een **familie** wordt graag gegeven aan de deelnemers. Eten wordt dan ook altijd samen gedaan met de deelnemers, ook met de kinderen en kleinkinderen van B3R2, en iedereen kan hetzelfde eten pakken. Hiermee wordt er geprobeerd voor **gelijkwaardigheid** te zorgen: *“Het is een keuze die je maakt, en ik denk dat die keuze, ook voor de mensen hier toch een bepaald gevoel geeft. Kijk, als wij ander eten pakken dan onze cliënten, of onze medewerkers, ja dan hoeft er niks verkeerd achter te zitten hè, maar ik denk dat er dan toch een bepaald verschil ontstaat”.*

Discipline moet er zijn op de boerderij, zonder heel streng te zijn maar wel door duidelijk te zijn en overzicht te houden: *“Wij hebben ook wel eens dat er iemand teveel stennis maakt en dan weet je wat het is, pak je bordje maar en ga daar maar zitten. En zo duidelijk moet het zijn. En als je het dan zegt, dan gebeurt het ook hè. Dan zeg ik niet dat wij streng zijn, maar dan zeg ik dat we duidelijk zijn.”* Zo worden de pauzes ook strak gehouden om structuur te bieden, er gaat een bel wanneer iedereen weer aan het werk moet. Verder wordt er overzicht gehouden om de deelnemers in de gaten te houden door ze hun sleutel overdag in te laten leveren: *“Als ze op de kamer kunnen, ja dan kunnen ze gewoon de halve dag op de kamer gaan zitten, want of er nou 20 lopen of 19 of 24 of 25, dat kun je niet zien he?”*

Het wordt als een groot voordeel gezien om de **omgeving te kunnen betrekken** bij de boerderij. Zo is er sociale controle voor deelnemers die bijvoorbeeld mogen fietsen omdat iedereen hen dan kent en voor de deelnemers wordt de link met de samenleving ook als iets waardevols gezien. Daarom rijdt de ponyclub op de paarden van de boerderij en gaat er een groep deelnemers wekelijks kleedkamers en kantines schoonmaken en sportvelden bijhouden op het sportpark.

Ruimte en rust bieden voor de deelnemers uit zich enerzijds in de fysieke ruimte bieden zodat niemand elkaar in de weg loopt tijdens het werken en anderzijds door zorgen weg te nemen. Zo is er de mogelijkheid gekomen voor wonen op de boerderij, omdat er regelmatig taxi's te laat kwamen waar de deelnemers onrust van kregen.

Ontplooiën wordt beschreven als misschien wel de enige drijfveer, en **zingeving** bieden wordt als onderdeel van deze ontwikkeling gezien. De zingeving heeft te maken met de verantwoording voor de dieren, het voeren en het schoonmaken, en de resultaten die het geeft: *“Ze maken mee dat wij van jonge paarden, die gaan we inspinnen die we aanrijden. Kijk, dat zien cliënten ook hè, en dat is natuurlijk prachtig, dat is van nature een wild paardje hè? En ja, wat voor resultaten hier dan uitkomen, ja, dat geeft dan een enorme voldoening en daar zie je dus ook ontplooiing in”*.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Er wordt vergeleken met andere boeren minder over **zorg** en **persoonlijke betrokkenheid** gesproken. Toch wordt het wel een enkele keer als belangrijk benoemd in een reactie op een stelling. Hoe dit tot uiting komt in de praktijk komt niet helemaal naar voren, er wordt voornamelijk over het samen zijn en discipline gepraat.

B4R1: Boerderij 4, boer 1

De waarden en drijfveren

Er is een zeer duidelijke verband tussen **God** en het gevoel van **geroepen zijn**. De zorgboerderij is als een antwoord op het bidden gekomen en B4R2 legt uit dat je dan gewoon merkt dat God je klaar maakt voor een taak. Ook komt de **medemens** hierin naar voren: *“Ik zie het zo dat God mij hart heeft gegeven voor kinderen, en ook voor de boerderij, en ook voor alles, want het is soms wel heel zwaar en heel veel, maar ik wil heel graag van betekenis zijn voor mensen dat is eigenlijk mijn belangrijkste ding hier.”*

Persoonlijke aandacht en **zorg voor mensen** zijn een deel van de missie en worden uitvoerig besproken. **Gelijkwaardigheid en respect** worden vertaald in de wens om iedereen te laten weten dat hij er mag zijn en mag zijn wie hij wil zijn. De **autonomie en ontwikkeling van de deelnemer** verschilt in mate per doelgroep, maar iedereen moet zich kunnen ontwikkelen waar mogelijk en daarnaast moet ieder mens maximaal in balans kunnen zijn. Deel kunnen uitmaken van een groep is belangrijk (**gemeenschap vormen**), wat nauw samenhangt met **inclusiviteit**. Op de boerderij wordt ook het **familiegevoel** gegeven. **Veiligheid, kleinschaligheid, ruimte en rust, vrijheid** en de **verbondenheid tussen mens en aarde** zijn ook van belang. Er is een groot **verantwoordelijkheidsgevoel voor het personeel**. Wat betreft de levensstijl geeft B4R1 veel om de **zelfvoorzienendheid** en het **intensieve contact met natuur en dieren**.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Om het **veilig** te houden wordt er voor gezorgd dat de zorgboerderij niet te groot wordt wat betreft het aantal deelnemers (**kleinschaligheid**). Het bieden van **veiligheid** biedt bovendien de mogelijkheid om **deelnemers zich te laten ontwikkelen**, daar is een veilige plek een voorwaarde voor.

Het gevoel van **vertrouwen en veiligheid** hangt met diverse factoren samen: *“Ja ik denk dat wij uitstralen, die gastvrijheid en dat je er mag zijn, dat je mag zijn wie je bent. Geaccepteerd worden zoals je bent. Je hoeft je niet anders voor te doen, je mag gewoon lekker jezelf zijn, open en eerlijk. Ja en de rust en ruimte, de dieren en gewoon dit hele bedrijf denk ik geven dat, dus niet alleen het contact met de boeren begeleiding, maar gewoon het hele hier zijn geeft een gevoel van vertrouwen en een gevoel van veiligheid. Ja positieve benadering van mensen altijd, relatie.”*

Het nadeel van het werk is dat het lastig is om een balans te zoeken tussen privé en werk, omdat je altijd beschikbaar moet zijn en B4R1 ook altijd alles in de gaten blijft houden. Dit wordt niet expliciet gekoppeld aan waarden, maar kan duiden op een botsing tussen het hebben van **veel mensen om je heen** en de **eigen autonomie**.

Waarden en drijfveren in de praktijk

Op de boerderij moet er sociale **veiligheid** zijn, je moet kunnen zijn wie je wil zijn en openheid en eerlijkheid wordt gewaardeerd. Ook staat **persoonlijke aandacht** centraal. In de praktijk kunnen deelnemers dan ook altijd terecht als ze ergens mee zitten en wordt er geprobeerd om heel benaderbaar en laagdrempelig te zijn door duidelijk te maken dat ook B4R1 zelf problemen heeft, iedereen heeft wel eens zijn problemen: *“Ik begeleid dan momenteel een meisje van 17 met autisme onder andere, en ik durf ook kwetsbaar te zijn weet je wel. Dus dan zeg ik ook joh toen ik 17 was, nou dan weet ik ook nog wel...”*

B4R1 wil er heel graag voor de **medemens** zijn en van betekenis zijn op een laagdrempelige manier. Zelf houdt B4R1 erg van het **intensieve contact met natuur en dieren** op de boerderij en gelooft dat het buiten werken fantastische dingen met de mens kan doen. De **verbondenheid tussen mens en aarde** wordt als iets moois gezien en voor het bespreekbaar maken van problemen worden dieren als hulpmiddel gezien, omdat dieren je accepteren zoals je bent en het daarom heel toegankelijk is. Zo gaan deelnemers wel eens zelf praten wanneer ze met dieren bezig zijn: *“en dan zegt dat kind met wie jij hier aan het voeren bent: dat ben ik, dat varken, want ik word ook gepest”*. Maar B4R1 gebruikt het zelf ook wel eens om over dingen te praten: *“En wij die koeien verzorgen en we hadden brokjes en hooi. En toen hadden we een mooi gesprek over rangen en standen, wat je natuurlijk bij dieren hebt: de pikorde, en bij koeien ook, bij paarden heb je eentje die de leider is. En bij koeien, deze koe zal misschien wel een van de laagste in rang zijn, die heeft een stoot gehad en bloed aan de kop. Maar dat betekent niet dat zij minder belangrijk is. Weet je, alle koeien zijn net als mensen, we zijn allemaal even belangrijk”*.

Zingeving bieden door middel van dagbesteding wordt gedaan zodat deelnemers voldoening en waardering kunnen voelen, terwijl ze dat in de maatschappij vaak niet kunnen krijgen omdat ze als diegene met die beperking gezien worden en geen baan hebben, waar ze betekenis uit zouden kunnen halen. Op de boerderij worden ze dan ook gestimuleerd om te werken: *“En hier activeren ze toch weer, ook door de anderen, maar dat komt ook doordat we wat aanbieden, van nou wie gaat er mee wandelen, en wie gaat er dieren voeren, wie vindt dat leuk? Dus ja mensen, en voor de kinderen geldt dat idem dito, terwijl die natuurlijk wel veel spelen hier, maar spelenderwijs allerlei doelen waar je aan werkt, dus vriendjes maken, vriendjes houden.”*

Persoonlijke aandacht en het positief benaderen van mensen is belangrijk, evenals de **ontwikkeling van deelnemers**. Om bij te kunnen dragen gaat B4R1 eerst de mensen leren kennen om te kijken wat iemand nodig heeft en ook is er een begeleidingsplan. Hierin geven deelnemers ook zelf aan wat ze willen bereiken en als een doel te groot lijkt worden er eerst kleinere stappen gemaakt, zodat er eerder een feestje gevierd kan worden om het ontwikkelen positief te benaderen. Er wordt op de boerderij niet benadrukt wat mensen niet kunnen, maar er wordt persoonlijk gekeken naar welke mogelijkheden en kwaliteiten zij bezitten om gepaste dingen te kunnen doen.

Verder wordt er vorm gegeven aan **persoonlijke aandacht** door altijd dezelfde begeleiding op dezelfde tijden in het weekend te hebben, om zo een relatie met de deelnemers op te kunnen bouwen. Ook wordt er aandacht gegeven aan de familie van de deelnemers door onder andere alle namen te kennen om hen erbij te betrekken. Iedereen hoort erbij. Er wordt ook benadrukt dat een

van de doelen is om de mantelzorgers te ontlasten (**zorg voor mensen**). Er worden regelmatig gesprekken gevoerd met de mantelzorgers.

Er is een sterk **verantwoordelijkheidsgevoel voor het personeel**, B4R1 wil hen graag ondersteunen in hun werk. Er is dan ook regelmatig even contact om te vragen hoe het gaat, hoe alles loopt en tegen welke moeilijke dingen ze aan lopen.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Er moet een veilige omgeving zijn om een omgeving te bieden waarin ontwikkeling kan plaats vinden voor de jongere leeftijdsgroepen, maar ook voor de ouderen wil B4R1 een veilig gevoel houden. B4R1 is daarom continu bezig met kijken hoe het veilig voelt en wat de behoeften van de deelnemers zijn. Zo is er wel eens een wat angstaanjagende jongen geweest die een onveilig gevoel gaf bij andere deelnemers die uiteindelijk is weggegaan. De uitleg hoe er dan precies naar de behoeften van deelnemers gekeken wordt blijft wel beperkt.

Geloof lijkt van belang voor B4R1, het werk wordt gezien als iets waar God B4R1 voor klaar heeft gemaakt. Het lijkt een redelijk belangrijke rol te spelen, maar het komt niet naar voren of dit verder in de praktijk op de boerderij naar voren wordt gebracht.

B4R2: Boerderij 4, boer 2

De waarden en drijfveren

B4R2 geeft een nadrukkelijke uitleg over de drijfveren: *“Dit is gewoon geroepen worden. Dus een drijfveer is: dit moet jij gewoon gaan doen. Dat is enerzijds, het was echt een opdracht van God aan ons om dit te gaan starten. Ja, daarachter zit natuurlijk heel duidelijk wel gewoon een verlangen om te boeren, de landbouw, gezonde voeding, kinderen in de knel. Ik heb zelf ook van alles meegemaakt en dan juist ook voor kinderen in de te knel iets kunnen betekenen hier op zo’n plek dat ze weer een volwaardige plek in de samenleving kunnen hebben ja.”* Drijfveren die hier naar boven komen zijn de roeping en de **gerichtheid op God**, welke nauw samenhangen. Toen ze er biddende mee bezig waren, kwam de mogelijkheid om als zorgboerderij te beginnen als antwoord. Er lijkt ook een relatie te zijn met rentmeesterschap en dankbaarheid: *“God heeft gezegd tegen ons, ik vertrouw dit jullie nu op dit moment van je leven toe he dus ja dit is gewoon absoluut een hele mooie (verwijst naar stelling: Ik voel me als boer geroepen om zorg te dragen voor hetgeen mij toevertrouwd). Ja, en daar voel ik me ook echt toe geroepen. Zorg dragen zit er in en dat iets toevertrouwd wordt, daar zit dankbaarheid in, dat vind ik ook wel heel mooi. Dus dit is, dit zou eens een lijfspreuk voor mij zijn dit, ja.”*

Ook het **boerenleven** en de **zorg voor mensen** zijn drijfveren, met name het zorgen voor mensen die niet makkelijk in de samenleving passen of als kostenpost gezien worden, zoals ouderen en kinderen met autisme. B4R2 is erg gemotiveerd om deze kwetsbare mensen op te laten bloeien. De **ontwikkeling van deelnemers** is onderdeel van de missie en een van de belangrijkste dingen is dan ook om te kijken wat de deelnemers nodig hebben om zich te ontplooien.

Naar aanleiding van een preek die B4R2 had gehoord, is op basis van een Bijbelverhaal de wens gekomen om een plek van **ruimte en rust** te bieden en een **gevoel van vrijheid** te geven: *“Dus toen noemde hij die plek: Rehoboth. En Rehoboth staat iets voor vrijheid, voor ruimte. En eigenlijk mijn, onze droom was: wat zou het toch eigenlijk mooi zijn als wij op de boerderij een bron van ruimte, van rust, van vrijheid kunnen creëren voor mensen met beperkingen, voor kinderen met problemen”.*

In het zorgdragen voor mensen wordt het van waarde geschat om **persoonlijke aandacht** te geven, **zingeving te bieden** en een stukje samenleving te creëren op de boerderij (**gemeenschap vormen**), waarbij ook het **familiegevoel** op de boerderij genoemd wordt en het **samen doen met het gezin**.

Het leven op een boerderij staat dichtbij de **omgang met leven en dood** en de **samenhang met het grotere geheel**. Zo is er een afhankelijkheid van wat God geeft, van het weer, van dieren die niet ziek worden et cetera, waarbij het woord *“bezinning”* gebruikt wordt en het besef van dit principe als iets moois wordt ervaren.

In vergelijking met de andere boeren is er meer aandacht voor de bedrijfseconomische kant van de boerderij. B4R2 is iemand van verdienen en resultaat, maar wel in balans met andere waarden: *“Voor mij is die financiële waarde gelijkwaardig aan zeg maar sociale waarden en ecologische waarden”*. Een **rendabel bedrijf**, maar ook **bedrijfscontinuïteit** is van belang, omdat B4R2 het bedrijf belangrijk vindt en vindt dat het bedrijf door moet gaan als B4R2 er niet meer is. Verder noemt B4R2 zichzelf een echte **pionier**, B4R2 wil altijd nieuwe dingen doen. Het **ondernemerschap** staat centraal en er is altijd een prikkel om weer iets nieuws te zoeken om geld aan te verdienen (**innovatie**).

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

De genoemde waarden van de essentie hangen nauw samen, waarbij de **gerichtheid op God** eigenlijk centraal lijkt te staan. Wanneer de preek over Rehoboth wordt besproken, lijken **rust en ruimte** en **vrijheid** met elkaar samen te hangen. Dat de begeleiding altijd hetzelfde is, geeft ook rust. Er wordt niet duidelijk uitgelegd wat de reden daarvoor is, maar het lijkt alsof het hier gaat om de **persoonlijke relatie** die opgebouwd kan worden, omdat de stelling die wordt besproken specifiek over het contact met de boer gaat. De **persoonlijke relatie** met de boer en het gevoel geven dat je de deelnemer begrijpt, wordt ook in verband gebracht met een gevoel van **veiligheid en vertrouwen**.

Het bieden van **zingeving** faciliteert het tot recht komen van de deelnemer, **de autonomie en ontwikkeling**, en het gevoel van **vrijheid**. In het bieden van zingeving wordt wel de waarde van de productie uitgelegd, omdat het werk daadwerkelijk zin moet hebben en deelnemers niet het gevoel moeten hebben dat ze bezig gehouden worden en het doel zijn op de boerderij, maar juist het gevoel krijgen dat ze het middel zijn op de boerderij. Dat is een voorwaarde om de deelnemers tot hun recht te laten komen en wat hen ook een gevoel van vrijheid kan bieden: *“Doordat we dit doen zijn de mensen vrij, doordat we ons hier zo focussen op een concreet resultaat voelen ze zich heel vrij in hun doen en laten en functioneren ja. Op het moment dat dit er niet meer zou zijn, zou die vrijheid er ook niet meer zijn, want dan voelen ze zich veel meer object van studie en van behandeling, en van therapie en zorg hè, waarvoor betaald moet worden”*.

Het gevoel van **vrijheid** is mooi om te bieden, maar er moeten wel grenzen zijn. *“Als je niet duidelijk laat weten aan mensen waar ze niet mogen komen, dan voelen ze zich waarschijnlijk heel vrij, maar ze voelen zich ook uitermate ongelukkig, mensen hebben ook duidelijkheid nodig”*. Mensen moeten dus wel begrenst worden in hun vrijheid en een balans tussen **vrijheid** en het bieden van duidelijkheid en **goed leiderschap** moet gevonden worden.

Waarden en drijfveren in de praktijk

Het **persoonlijke contact** met de boer en begeleiding is belangrijk om een **veilig en vertrouwd gevoel** te geven. Daarom wordt er voor gezorgd dat er in het weekend altijd dezelfde begeleiding aanwezig is, en B4R2 is vrijwel altijd daar. B4R2 doet geen begeleiding meer en probeert het persoonlijke

contact een beetje af te houden, maar komt toch wel even langs om koffie te drinken bij de oudjes omdat ze dat waarderen.

Het bieden van **zingeving** en het gevoel van nodig zijn is voorwaardelijk voor het tot recht laten komen van de deelnemer. In de praktijk wordt er dan ook geappelleerd op het verantwoordingsgevoel van mensen, ze worden zonder druk aan het werk gezet omdat de dieren verzorging nodig hebben van de mens en iedereen aanvoelt dat er 's avonds hooi aan de koeien gegeven moet worden. Verder is er de keuze gemaakt om een focus te leggen op het resultaat van de productie om mensen het gevoel te geven dat ze het middel zijn op de boerderij en dus nodig zijn om te helpen bij de productie.

Een onderdeel van de **ontwikkeling van deelnemers** kan voor sommigen zelfs zijn dat ze later vrijwilliger worden op de boerderij, wat B4R2 fantastisch vindt om te zien. Om deze mogelijkheden te kunnen blijven bieden, kiest B4R2 er voor om met een beperkt aantal vaste krachten te werken, zodat de boel frist blijft en er de mogelijkheid is om mensen een baantje te bieden.

Op de boerderij is er een bezinningstuin gecreëerd, die de **dankbaarheid** symboliseert. Er wordt uitgelegd dat er zoveel drijfveer achter de zorgboerderij zit, en de bezinningstuin is een vorm om dit te kunnen symboliseren.

Voor de kinderen die op de boerderij komen wordt niet betaald, wat de situatie op de boerderij lastig maakt en om risicospreiding vraagt. Dit benoemt B4R2 als iets wat ook getypeerd zou kunnen worden als **ondernemen**, het zoeken van nieuwe takken om het bedrijf er door heen te helpen. Dit lijkt een mooie omschrijving van keuzes die gemaakt worden in de balans die B4R2 voor zichzelf ziet in financiële, sociale en ecologische waarden. Hier wordt duidelijk dat het bedrijfseconomische belangrijk is, maar de **zorg voor mensen** eveneens.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Over de reden voor het beginnen van de zorgboerderij wordt er sterk verwezen naar **God**. De essentie lijkt een grote rol te spelen en zodoende is er een bezinningstuin gecreëerd, maar het is niet duidelijk hoe God terugkomt in het dagelijkse leven op de boerderij. Komt dit terug in de communicatie naar de deelnemers?

Opvallend is dat B4R2 aangeeft onderzoek te willen gaan doen naar wat nu het **familiegevoel** maakt. Kinderen zien hen vaak als hun weekend papa en mama en B4R2 vindt het een interessante vraag waarom men het familie noemt. Er wordt niet aangegeven hoe B4R2 hier zelf vorm aan probeert te geven, waar andere boeren bijvoorbeeld wel het belang van samen eten noemen. Wel wordt aangegeven dat het voor B4R2 van belang is om het werk **samen met het gezin en de familie** te doen, waarbij het lijkt dat B4R2 bedoelt dat dit bijdraagt aan het vormen van een familiegevoel op de boerderij.

B5R1: Boerderij 5, boer 1

De waarden en drijfveren

Opvallend is dat de zorg voor mensen vrijwel niet genoemd wordt en het geven van persoonlijke aandacht wordt wel een keer benoemd naar aanleiding van de stelling, maar het wordt verder niet besproken. Wat regelmatig terugkomt is dat iedereen zichzelf mag zijn, je bent goed zoals je bent en een ieder moet in zijn kracht gezet worden. Er wordt hier gewerkt vanuit de ideologieën van Böhm

en Feuerstein, die uitgaan van de krachten van iemand, kijken naar waar iemand goed in is en waar iemand blij van wordt. De **autonomie en ontwikkeling van de deelnemer** lijkt dan ook het belangrijkste. Ook **gelijkwaardigheid en respect** lijken hier nauw mee samen te hangen: *“Ook daarin vinden we dat iedereen goed is. Ik bedoel niet één stroming is beter of slechter of weet ik veel wat dan de ander. Dus dat dragen wij hier ook niet uit. En daarbij kom je ook weer bij: iedereen is goed zoals hij is, je mag zijn wie je bent. En je hoeft niet iets te zijn omdat ik bepaalde opvattingen heb.”*

Veiligheid en vertrouwen worden als een basisbeginsel genoemd om de manier van werken op deze boerderij uit te kunnen voeren. Ook **ruimte en rust** en het bieden van structuur (**leiderschap en discipline**) spelen een rol. Verder wordt **wederkerigheid** genoemd, omdat de intentie er wel moet zijn om mee te werken, want dat hoort net zo in de maatschappij. De **link met de maatschappij** wordt dan ook genoemd.

B5R1 voelt een **verantwoordelijkheid voor natuur en milieu en dieren** en wil dit daarom ook graag bij **anderen overbrengen om hen bewust te maken van de omgeving**. De natuur en dieren worden gebruikt voor de leerprocessen van de jongeren, zowel als voor het overwinnen van bijvoorbeeld angst als voor het bewust worden van levenscyclussen.

De **boerengemeenschap** wordt van waarde geschat om van elkaar te leren en ter inspiratie (zelfontplooiing).

De boerderij moet een gezonde onderneming zijn en dus **rendabel** zijn om te blijven bestaan, maar het werk wordt vanuit passie gedaan. Een bepaalde capaciteit hebben om dingen te kunnen bekostigen is daarvoor van belang, maar een echte drijfveer van ondernemerschap komt niet naar boven. In de uitdaging wordt wel het belang van **goede zorg** genoemd en B5R1 vindt het daarom voor een professionele instantie goed om de identiteit uit te kunnen dragen: *“Want ja, ach fijn, leuk, je gebruikt een boerderij en je gaat gezellig met elkaar om, maar hè wat ik net ook aangaf, willen we wel een professionele zorg verlenende maatschappelijke instantie zijn en dan is het goed als je kunt vertellen waarom je wat doet en waarom je op een bepaalde manier aanstuurt of waarom je überhaupt op een bepaalde manier wilt aansturen.”*

De essentie wordt slechts één keer genoemd in de zin van **dankbaarheid** en lijkt geen echte rol te spelen in de waarden en drijfveren van B5R1.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Het bieden van **vertrouwen en veiligheid** is nodig om vanuit daar de jongeren de gelegenheid te geven om weer te kunnen gaan leren en zich te **ontwikkelen**: *“Maar om het te leren moet je je wel veilig voelen, dus de veiligheid is een van de grondpijlers daarbij. Als ik jou niet vertrouw, dan ga ik van jou geen Russisch leren ook. Hoe goed je het ook kunt of weet ik veel wat of zo, dat heeft ook met veiligheid te maken, dan ga ik dat niet doen.”* Ook **persoonlijke aandacht** wordt genoemd als belangrijk onderdeel in de **ontwikkeling van de deelnemers**: *“En ik denk dat dat ook één van de krachten is waarom ja 80% van de jongeren een diploma halen en weer goed uitstromen of dat de ouders tevreden zijn of de volwassenen en kinderen hier blij zijn. Want als je ergens niet gezien wordt, dan ben je waarschijnlijk veel minder vrolijk als dat je wel gezien wordt. Hè, ik mag er zijn, ik hoor erbij.”*

Aan het gevoel van **vrijheid** worden grenzen gegeven: *“Je hebt rekening te houden met je medemens en met je omgeving waar je in vertoeft en daar met **respect** mee om te gaan. Dus daar stopt die vrijheid ergens zeg maar.”*

Waarden en drijfveren in de praktijk

Er worden opvallend veel verbanden tussen de waarden en drijfveren en de praktijk gelegd door B5R1 zelf, zonder dat er elke keer naar gevraagd moet worden. De autonomie en ontwikkeling van de deelnemer wordt vaak benoemd als belangrijk en dit komt dan ook veel terug in de praktijk.

Persoonlijke aandacht wordt genoemd als hulpmiddel bij het komen van de kracht van iemand, voor de **autonomie en de ontwikkeling van de deelnemer**. Er wordt veel gekeken naar waar iemand blij van wordt en waar iemand goed in is. Er worden activiteiten aangeboden die bij ieders belevingswereld past. Iedereen mag zichzelf zijn, maar veel jongeren die komen zijn dit een beetje kwijtgeraakt en weten niet goed wat bij ze past. In de praktijk wordt hier daarom veel aandacht aan besteed: *“Eer dat je van school uitvalt ben je al heel veel stations gepasseerd. Dus die komen hier van ja, ik kan het niet meer, want ik red het niet op school. Dan hebben wij zoiets van oké, dat horen we allemaal aan, en dan gaan we eens kijken wie je bent, want je bent de draad een beetje kwijt hè? Je bent de weg een beetje kwijt? Gechargeerd, dus eerst gaan de jongeren zich hier weer eens veilig leren voelen, en dan wel binnen kaders hè, want de maatschappij werkt wel met kaders van wat toelaatbaar is qua gedrag en nou goed hè, daar gaan wij ook in mee.”* Door middel van **persoonlijke aandacht** wordt er ook geprobeerd om te laten weten dat de jongeren gezien worden en te laten weten dat ze er niet altijd wat aan kunnen doen, maar hoe er mee om gegaan wordt, is wel belangrijk. Verder wordt het mogen zijn van jezelf benadrukt en worden deelnemers positief benaderd door te bespreken wat er gedaan kan worden om hen in weer hun kracht te zetten, niet hoe ze uit de ziekte gehaald kunnen worden zoals in de GGZ gedaan wordt.

De **link met de maatschappij** is ook van belang, enerzijds voor transparantie naar de samenleving toe om inzicht te bieden in het bedrijf, anderzijds om de deelnemers bij de maatschappij betrokken te houden en te leren wat gepast is in de maatschappij. Zo wordt **wederkerigheid** als een belangrijke waarde gezien, de deelnemers moeten wel meewerken, want zo hoort het ook in de maatschappij. Als ze niet meewerken houdt het op. Er is in de praktijk voor veel dingen begrip en er wordt begrip getoond voor het proces dat nodig is om iets te leren, maar de intentie moet er wel zijn om mee te werken. Zo wordt er ook veel samengewerkt, omdat dit als relevant gezien wordt voor het functioneren in de samenleving. Verder wordt de openheid naar de omgeving op verschillende manieren in de praktijk gezet. Zo is er een brasserie gestart die een verbinding biedt tussen de samenleving en de boerderij en er worden veel dingen gemaakt zoals meubilair voor het ROC. Verder zijn er plantenbakken gemaakt en aangeplant in Roosendaal. B5R1 vindt het belangrijk dat alles ter bevordering van de maatschappij gebruikt wordt. Een andere reden dat de brasserie is gestart, is omdat hier ontzettend veel competenties in te vinden zijn die kunnen bijdragen aan het leerproces. Om verder ook de vorming ten opzichte van de maatschappij te bevorderen, wordt er veel samengewerkt om van elkaar te leren en begrip voor elkaar te creëren en ook de maatschappij erbij te betrekken. Jongeren worden bij ouderen gezet, zodat die van elkaar kunnen leren. Ook worden er mbo en hbo stagiaires zonder bagage bij de jongeren gezet: *“Want als jij een leeftijdsgenootje tegenover je hebt waar het allemaal vlotjes gaat zogenaamd, dan denk je van potverdorie, ik ben net zo oud hè, en daar moet ik iets van aannemen, want die begeleidt mij. Nou, dat is niet zo handig, dat een leeftijdsgenootje mij zegt wat ik moet doen hè. En dat leeftijdsgenootje waar het allemaal ogenschijnlijk vlot gaat, die begeleidt de jongeren met wat meer bagage, en die denkt van tsjeetje zo kan het leven er ook uitzien. Van o, hé, die is van school uitgevallen maar die kan toch nog best wel veel. Nou als ik later aan het werk ben, ben ik misschien eerder bereid om ook op deze manier andere mensen een kans te geven.”*

Het **bij elkaar brengen van mens en natuur en het bewust maken van de omgeving** is belangrijk en wordt gebruikt voor de **ontwikkeling van de deelnemer**. *“Daar lopen in twee lagen daar al die kippen*

rond en daar moet ook handmatig eieren geraapt worden. Nou, dan kom je heel veel mensen tegen die daar gigantische angst voor hebben. En dan gaat het niet om het rapen van de eieren, maar dan gaat het om hoe ga ik hier met mijn angst om, en daar zijn de kippen een geweldig middel voor.” Ook de bewustwording van levensprocessen is belangrijk en dit komt terug in de gesprekken met de jongeren over hun leerprocessen.

B5R1 vindt dat er regels nodig zijn om **structuur** te bieden, maar wel veel minder dan in de reguliere zorg. In de praktijk mogen de medewerkers daarom veel zelf beslissen. Uiteraard wel binnen de missie en visie, maar beslissingen nemen gaat op de zorgboerderij volgens B5R1 veel makkelijker en sneller omdat het makkelijk is om iedereen te bereiken. Bepaalde regels en protocollen zijn wel nodig, omdat er ook gewerkt wordt met een kwaliteitskeurmerk om professionaliteit te kunnen laten zien op het gebied van **goede zorg**. Toch zijn er ook regels waar niet zo krap naar gekeken wordt omwille van het kunnen bieden van **zorg** en **ontwikkeling van de deelnemers**. Officieel mag er niet op een tractor gezeten worden, maar dit wordt toch gedaan omdat B5R1 het zo mooi vindt hoe zoiets ingezet kan worden in het leerproces. De combinatie zorg en onderwijs mag officieel niet, maar er is een weg gevonden om dit toch te kunnen bieden voor de deelnemers. Hier is van alles voor gedaan om de jongeren niet te laten zitten en hun **vertrouwen** te niet te schaden: *“Wij zeggen van jongens we gaan voor jullie, die boodschap geef je mee. We laten je niet vallen, dat is ook onderdeel van onze visie. Als je voor de ander gaat, dan ga je alle bochten kijken wat je kunt doen, want die jongeren kunnen vaak niemand meer vertrouwen door alles wat ze hebben meegemaakt, of durven niemand meer te vertrouwen, en dan laten wij ze hier ook keihard vallen.”* Zo is er ook een situatie geweest waar jongeren bijna hun diploma hadden en er ineens geen vergoeding meer voor de jongeren ontvangen kon worden, maar waar toch mee door is gegaan om het vertrouwen van de jongeren niet te schaden.

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Het bieden van **vertrouwen**, **veiligheid**, **structuur** en **rust** zijn belangrijke pijlers in het creëren van een omgeving waar **ontwikkeling** plaats kan vinden. Hoe hier precies voor gezorgd wordt in de praktijk is niet helemaal duidelijk. Zo is er in een bepaalde situatie wel gekozen om er alles voor te doen om met de jongeren door te gaan en niet hun vertrouwen te schaden, maar hoe dit vertrouwen verder opgebouwd wordt blijft achterwege.

B5R2: Boerderij 5, boer 2

De waarden en drijfveren

B5R2 komt zelf uit de zorg en vindt de combinatie van zorg en landbouw fantastisch. Toen de eerste zorgboerderijen kwamen zag B5R2 het meteen als een passie. Het bieden van **zorg** en de aantrekkingskracht van het **boerenleven** lijken daarom belangrijk, maar het is niet helemaal duidelijk of dit de drijfveren zijn, of dat andere zaken die een zorgboerderij biedt juist de drijfveren zijn. Zo worden de **vrijheid van de levensstijl**, het opbouwen van iets nieuws vanaf het begin af aan (**ondernemen**) en de **dynamiek** van het bedrijf genoemd als uitleg waarom de zorgboerderij zo geweldig is. **Persoonlijke aandacht** wordt genoemd als het toverwoord en het laten groeien van het zelfvertrouwen, **de ontwikkeling van de deelnemer**, wordt als motivatie beschreven. De **verantwoordelijkheid voor natuur en milieu** is van belang, er wordt zoveel mogelijk geprobeerd om biologisch te telen. Om bij te kunnen dragen aan de ontwikkeling is een **veilige** omgeving belangrijk.

Er wordt als reactie op een stelling aangegeven dat er een kleine **gemeenschap** op de boerderij is. Of dit dan ook een belangrijke waarde is, is niet helemaal duidelijk. Ook het **familiegevoel** is lastig onder woorden te brengen, maar lijkt wel van waarde geschat te worden, ook al is het uitleggen hoe dit bedoelt wordt niet makkelijk. **Veiligheid** wordt op zowel fysiek als sociaal vlak belangrijk gevonden zodat de deelnemers zich zo veilig voelen dat ze kunnen gaan groeien. Het is belangrijk dat iedereen een bijdrage kan leveren aan de samenleving. Op de boerderij is de mogelijkheid om zinvol werk te doen, omdat dit volgens B5R2 bijdraagt aan een gevoel van voldoening. Een voorwaarde is dan ook wel om een productietak te hebben, omdat **zingeving bieden** niet als bezigheidstherapie wordt gezien maar als zinvol werk. Wat betreft het **personeel** geeft B5R2 veel om het bieden van een werkplek waar iedereen zich kan ontwikkelen en persoonlijke leerdoelen kan behalen. Het zorgen voor mensen wordt in de brede zin gezien, voornamelijk in de zin van het helpen met reflecteren. Reflecteren staat centraal op de boerderij, voor de deelnemer, het personeel en de boer zelf. **Zelfontplooiing** voor de boer zelf is dan ook van belang.

B5R2 kan ontzettend genieten van het kijken naar deelnemers die aan het genieten zijn. Er worden een aantal voorbeelden gegeven van deelnemers die dingen op de boerderij beleven. Dit lijkt te duiden op de **voldoening van iets betekenen voor de medemens**. Verder wordt de zorgboerderij gezien als iets waarmee B5R2 een bijdrage aan de wereld kan leveren, door er voor de mensen te zijn.

De platte organisatiestructuur wordt erg gewaardeerd, B5R2 kan zo contact houden met mensen. Het is alleen niet helemaal duidelijk of dit dan vanwege het **persoonlijke aandacht** geven is voor het belang voor de ander, of dat de **sociale contacten** door de boer zelf erg op prijs gesteld worden.

De uitdaging speelt een redelijke rol. Naast de **zelfontplooiing**, het **ondernemerschap** en de **dynamiek**, is er een gevoel van trots voor het **goede agrarische product** dat voortgebracht wordt voor de mensheid. Er is een wens om het beeld over zorgboerderijen bij mensen ten positieve te veranderen en een aanzienlijke bijdrage te leveren aan de **erkenning en waardering voor zorglandbouw**. Ook **uitdaging in het werk** wordt genoemd, met name het op een nieuwe manier invullen van de boerderij door het met zorg te combineren.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Veiligheid en vertrouwen worden in verband gebracht met de **ontwikkeling van de deelnemer**: *“Door de veiligheid die je aanbiedt en het vertrouwen hoe je hier met elkaar omgaat, dat iedereen... Dat hij op allerlei vlakken, fysiek maar ook emotioneel en sociaal zo veilig voelt dat mensen ook deels vanzelf gaan groeien. Ja, ik denk dat veiligheid bieden.”* Ook wordt een gevoel van **veiligheid** gerelateerd aan de begeleiding die overal aanwezig is. Het is niet volledig duidelijk aan welke waarde dat gekoppeld wordt, maar het lijkt op **persoonlijke betrokkenheid** of **goed leiderschap** te wijzen.

Er is een groot **verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur en milieu** en de wens is er om de overstap te maken naar biologisch telen. Er wordt uitgelegd dat dit voor fruittelers echter heel lastig is, waardoor het lijkt te botsen met het bieden van een **goed agrarisch product**. De stap is dan ook nog niet gemaakt, maar er wordt wel geprobeerd zoveel mogelijk biologisch te werken.

Zingeving bieden is van belang om iedereen het gevoel te geven dat ze een bijdrage kunnen leveren aan de samenleving. Het wordt echter wel eens door buitenstaanders gezien alsof de deelnemers gebruikt worden, omdat ze er geen salaris voor krijgen. *“Uiteindelijk, tuurlijk er is altijd een spanningsveld dat wij onze mensen, deelnemers gaan gebruiken, hè zo wordt het ook wel eens gezien maar uiteindelijk is het allemaal werken zonder werkdruk en mensen mogen gewoon meelopen, maar*

ze hebben wel het gevoel dat ze echt werk doen. En dan denk ik dat dat echt de kracht is van de zorgboerderij want uiteindelijk heb ik mensen, hoor ik ze wel eens aan de telefoon en dan moeten ze de afspraak van de tandarts verzetten want ja, nee dan kan niet, want dan zit ik op mijn werk en dan denk ik van geweldig hè, in wezen is dat gewoon werk en dat moeten we vooral zo houden. En dan heb ik wel eens evaluatiegesprekken en dan zeggen ze ook wel eens van ja ik heb wel een uitkering, maar voor die uitkering werk ik."

Waarden en drijfveren in de praktijk

Het bieden van **veiligheid en vertrouwen** speelt een belangrijke rol, dat gerelateerd wordt aan het contact met de boer. In de praktijk wordt er daarom voor gezorgd dat de boer benaderbaar is: *"Ga ik weer over op die veiligheid zitten en dat vertrouwen in elkaar en de openheid die we daar in hebben. Dat we steeds blijven zeggen, als er iets is, dan kom je naar ons toe en dan kunnen we er een rol in spelen om het mee te helpen oplossen."* De sociale veiligheid wordt ook in de gaten gehouden door op de groepsprocessen te letten, waar ook heel erg op gehamerd wordt bij de begeleiding. Er wordt geobserveerd hoe het gaat en of mensen zich veilig voelen. Bovendien wordt er in kleine groepen gewerkt met veel begeleiding om een veilige omgeving te creëren.

Er wordt aangesloten bij cliënten en er worden voorwaarden geboden voor **ontwikkeling**. Mediërend leren staat centraal. Iedere deelnemer heeft zijn eigen proces, en in dit proces wordt er begeleid. De deelnemer een spiegel voorhouden en laten reflecteren is belangrijk. In de praktijk wil B5R2 dan ook niet teveel vastzitten in protocollen en regels, er wordt anders naar gekeken dan in de reguliere zorg. Daarom wordt er ook gekozen voor begeleiding met veelal een agrarische achtergrond en met weinig of geen ervaring in instellingen, zodat er niet in vastliggende protocollen gedacht wordt en het personeel juist ruimdenkend is. Dit wordt ook gerelateerd aan de waarde die gehecht wordt aan het bieden van de mogelijkheid voor **personeel** om persoonlijke leerdoelen te stellen, te reflecteren en te groeien. Om het leerproces van de deelnemers te begeleiden worden er veel persoonlijke gesprekken gevoerd en elk half jaar is er een evaluatie waarin de groei van de deelnemers bekeken wordt. Het aansluiten bij de ontwikkeling van deelnemers wordt ook heel praktisch vormgegeven door hen mogelijkheden te bieden die bij hun persoonlijke wensen aansluiten: *"Maar zij geeft bijvoorbeeld aan van goh, ik zou wel willen leren fietsen. Nou, dan gaat mijn man op een grote fiets, gaat hij van die grote zijwielen maken haha, en zo leert zij fietsen."*

Wat nodig is voor het **ontwikkelen** is innerlijke motivatie bij de deelnemers. Om dit op gang te brengen wordt er voornamelijk bij de leerlingen inzichtelijk gemaakt wat de begeleider ziet. Er wordt een spiegel voor gehouden waardoor ze gaan reflecteren. De reflecterende gesprekken komen meerdere malen terug in het interview. In het mediërend leren worden ook dingen voorgedaan: *"Dus door dat één op één contact ga je dingen voordoen en ga je dingen uitleggen en daardoor neem je die andere, die deelnemer, die neem je mee. En daarom sluiten wij heel erg aan bij de ontwikkelingen, dat is ook heel belangrijk, dat je weet hoe ver... En dat je als het ware de ontwikkeling van die persoon snapt en dat je van daar uit werkt."*

B5R2 wil graag dat het beeld over zorgboerderijen binnen de maatschappij verbeterd wordt. Toen de boerderij genomineerd werd voor een prijs, werd er eerst getwijfeld of het wel een goed idee was om naar buiten te treden, maar omdat ze zo graag een bijdrage wilden leveren aan de **waardering en erkenning van de sector** is hier wel voor gekozen.

De kick van het **ondernemerschap** en **innovatie** wordt genoemd. Het steeds meer professionaliseren wordt besproken en er wordt ook steeds verder gekeken. *"Want alles wat je verdient gaat toch weer terug in het bedrijf omdat je daar zoveel plezier uithaalt en omdat je daar de ambitie uithaalt om ja,*

ik heb alweer wel plannen voor die leerlingen om een stukje zelfstandigheidstraining of zo, dat is ook een droom van Initiatiefnemer B5R1 en van mij om dat te gaan realiseren. Ja dus op die manier kun je het zelfvertrouwen laten groeien.”

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Er wordt een voorbeeld gegeven van hoe er in de praktijk bijgedragen wordt aan het werken aan zelfvertrouwen, waarbij het lijkt alsof er ook een verband is met discipline en met wat gewenst is in de samenleving: *“Als een stagiaire steeds maar weer elke keer de telefoon pakt en ja je bent het beu om elke keer de confrontatie aan te gaan dan ga je op andere manieren zorgen, en dat is ook een zorgen voor. Dus we gaan nu met streepjes beginnen, als je 2 streepjes hebt en ik zie elke keer jouw mobiel dan gaat er toch een half uur of een uur van jouw stagetijd af, ik ga niet verder meer met jou in conflict of de confrontatie aan, dan gaan we het op die manier doen. Zo weet je, ja dat is ook zorgen voor, zij zal het niet als zorgen ervaren maar in feite is het wel in haar belang dat zij leert dat zij niet voor elk wisselwasje die mobiel naar voren haalt. Want ze weet wat de afspraak is, vanaf module vier mag je geen... met je mobiel verder, niet laten zien, want je bent aan het werk, je loopt stage.”* Er wordt in de waarden en drijfveren voornamelijk over het reflecteren gesproken, maar in dit praktijkvoorbeeld lijkt ook wat in te zitten van **goed leiderschap en discipline** en **de kaders van de samenleving**, wat niet terugkomt in de waarden en drijfveren van B5R2. Deze waarden worden wel benoemd door B5R1.

Gelijkwaardigheid wordt maar een enkele keer benoemd door B5R2, terwijl dit voor B5R1 juist heel belangrijk is. Toch lijkt het wel een redelijke rol te spelen in het mediërend leren: *“Hè dat wij iets erboven staan maar dat we wel gelijkwaardig zijn en dat noemen ze mediërend leren, en dus doordat één op één contact ga je dingen voordoen en ga je dingen uitleggen en daardoor neem je die andere, die deelnemer neem je mee en daardoor sluiten wij heel erg aan bij de ontwikkelingen dat is ook heel belangrijk, dat je weet hoe ver... En dat je als het ware de ontwikkeling van die persoon snapt en dat je vandaaruit werkt.”* Wellicht is gelijkwaardigheid redelijk belangrijk en wordt dit als een vanzelfsprekend onderdeel gezien van mediërend leren, maar het wordt verder niet expliciet genoemd. Er wordt in het interview vooral heel veel ingegaan op het reflecteren.

B6R1: Boerderij 6, boer 1

De waarden en drijfveren

De **verbondenheid tussen mens en aarde** lijkt een hele belangrijke rol te spelen op de boerderij. Dit komt het meeste terug in het interview. Natuur kan genezend werken en B6R1 voelt zich zelf heel verbonden met de wereld om zich heen tijdens bijvoorbeeld het wieden op het land. De filosofie van Steiner is leiden op de boerderij: *“Dat vind ik belangrijk, dat is een boekje dat gaat eigenlijk over dat van Steiner. Daarin beschrijft hij per week eigenlijk hoe de relatie van de mens op dat moment met de aarde is, en dat verloopt dus eigenlijk door het hele jaar, dus dat is eigenlijk steeds wisselend en dit is voor ons ook wel een inspiratiebron. Hè, zoals nu zitten we tussen negen en 15 juni, dus misschien wel leuk om even wat voor te lezen: Tot zomer hoogte rijst het stralend wezen van de zon. Het neemt mijn menselijk voelen mee in zijn ruimte wijde en roert zich in mijn innerlijk verwachtend voorgevoel dat mij nauw hoorbaar zegt: eens zal je gaan beseffen, nu voel je je een goddelijk wezen.”*

Als antwoord op wat de motivatie is, komt het **sociale** van de zorgboerderij en het **produceren van voedsel** naar boven. *“Nou landbouw en zorg, dat vind ik gewoon een geweldige combinatie hè, dus met mensen in de landbouw werken. Hè, anders wordt landbouw alleen een economisch proces,*

terwijl ik op de Warmonderhof heb begrepen dat landbouw vooral ook een sociaal proces is, daar ben ik in de loop van de tijd toch wel meer van doordrongen geraakt, dat landbouw gewoon het sociale weefsel creëert voor een gemeenschap, je eigen voedsel, je gezonde producten, je activiteiten buiten, je beleving van de natuur en de seizoenen. Dat zijn juist dingen die eigenlijk bij het groeien van onze ego de laatste 30-40 jaar eigenlijk steeds meer in de verdrukking zijn gekomen. Maar die relatie van die mensen met die aarde, die vooral beleefbaar wordt door de seizoenen en het klimaat en dat is iets wat eigenlijk gewoon nog een wederopstanding moet krijgen.” Het zorgen voor mensen komt in het verdere interview vooral naar boven door **het bij elkaar brengen van mens en natuur** en het bieden van **zingeving**.

Het **contact met natuur en dieren** op de boerderij wordt gewaardeerd door B6R1 zelf. Er is veel contact met **collega zorgboeren** die in het biologische en biologisch-dynamische werken om inspiratie op te doen. De boerderij is **zelfvoorzienend** wat redelijk van belang lijkt te zijn voor B6R1, al wordt het meer als een feit gebracht. B6R1 lijkt de **eigen autonomie** ook redelijk belangrijk te vinden. Echter, niet alles wordt even nadrukkelijk benoemd, dus het is soms lastig om inzicht te krijgen in hoeverre dit een rol speelt. Het was wel een wens om een **gezinsbedrijf** te hebben en zonder personeel te werken. B6R1 wil namelijk niet mensen moeten aansturen terwijl er al dingen verduidelijkt zijn, personeel moet dan zelf hun verantwoordelijkheid kunnen nemen. Mensen in loondienst hebben ze wel geprobeerd, maar dat beviel niet.

Om **mensen verbonden te krijgen met de aarde** is er **persoonlijke aandacht** nodig en wordt het op de boerderij **kleinschalig** gehouden. Een gevoel van **vrijheid** is belangrijk in de zin dat deelnemers invloed mogen hebben op de activiteiten die er zijn en dat ze hun grenzen en enthousiasme mogen aangeven.

Er is veel **respect voor natuur en milieu en dieren**. B6R1 vindt het mooi om dichtbij **leven en dood** te handelen, waar je op de boerderij veel mee te maken krijgt. De **roeping** wordt besproken, maar wordt niet overtuigend overgebracht: *“Toen kwam ik toch die landbouw weer tegen waar ik wel uit vandaan kwam en dat sprak me zo aan, dat ik toch eigenlijk gewoon die omscholing weer gedaan heb toen ik 24 was. En dat was zo vanzelfsprekend voor me om dat te doen, dus misschien dat daar toch een soort geroepen zijn... Hahaha, ja.”*

Dankbaarheid wordt gezien als het bewuster willen meebelevan op de boerderij. B6R1 vindt het fantastisch om al 30 jaar op de boerderij te kunnen werken en wil nu nog wat meer naar beleving voor zichzelf toe in plaats van het alsmear vooruit gaan. Er wordt weinig gesproken over de uitdaging, maar wel is een **goed agrarisch product** leveren van belang, waar een trots voor gevoeld wordt als de producten er weer goed uit zien en in de verkoop worden gezet.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

De boerderij wordt **kleinschalig** gehouden omdat er als **gezinsbedrijf** gewerkt wil worden zonder personeel, maar ook om **verbonden te blijven met de aarde**. *“Je kunt allerlei machines instellen, maar zo gauw een benzinemotor of een elektromotor begint te ronken dan ontstaat er al een ander niveau van beleving, hè. Je hoort de vogels niet meer, die rijdt alle wormen plat. Ja je bent met iets heel anders bezig, niet dat dat zo vreselijk is hè, want dat gebeurt gewoon, maar als je met zorg bezig bent dan wil je dat soort dingen wil je eigenlijk niet direct zo gaan doen, met zorg, maar voor alles wil je verzorgen.”* Om **mens en natuur bij elkaar te brengen** is er **persoonlijke aandacht** nodig: *“Ik probeer wel mijn trukendoos, om mensen dan eigenlijk proberen verbonden te krijgen met die aarde als die stekkerdoos. Ja, dan heb je persoonlijke aandacht nodig om mensen zover te krijgen. Je geeft aandacht hè, veel mensen komen ook met een vraag bij jou hè, als je uitgaat van de zorgboerderij,*

maar dat geldt eigenlijk ook in de winkel ook voor de klanten die komen. Hè, die zijn ook vaak nieuwsgierig en willen vaak ook meer weten van het product of van gezondheid of zo. En door die persoonlijke aandacht kan daar ook weer een moment van ontmoeting ontstaan.”

Het meedoen in het bedrijf wordt gezien als voorwaarde voor ontwikkeling. De onderzoeker concludeert hier uit dat het bieden van **zingeving** bijdraagt aan de **ontwikkeling van de deelnemer**.

De mogelijkheid van het werken op de boerderij wordt geboden aan deelnemers zodat er **zingeving** geboden wordt. B6R1 wil echter ook graag **een goed agrarisch product** opleveren, wat wel eens kan botsen. *“Terwijl ze er wel heel veel aan beleven hoor, dat is echt onwijs. Ze praten er maar over, en ze praten er maar over en allemaal ideeën, het heeft niet zozeer met de praktische uitvoering en het eindresultaat van doen, maar ze beleven er wel heel veel aan. Dus dat is ook zinnig, maar dan moet je daarnaast ook weer heel veel geduld hebben en dat moet je natuurlijk ook weer gegeven zijn. Waar je natuurlijk ook je drift hebt van productie en klaarkomen met je werk wat er is.”*

Aan de ene kant voelt B6R1 zich **vrij** op de boerderij, maar tegelijkertijd is er ook een gevoel van gebondenheid. B6R1 wil dat alles goed verzorgd wordt op de boerderij om **een goed product** te kunnen bieden. Daarom is B6R1 continu bezig met waarnemen, wat de vrijheid enigszins beperkt. *“Op dat moment ben ik eigenlijk vrij, maar ik rol wel door mijn waarneming en door de vraag van het één in het ander. Ja, hoe vrij is dat? Dat weet ik ook niet, maar als je niet vrij bent ik kan steeds wel ingaan op wat er op mij afkomt, en dat vind ik ook wel een bijzondere manier van vrijheid.”*

Waarden en drijfveren in de praktijk

Zingeving bieden is belangrijk omdat werk een gevoel van voldoening kan geven volgens B6R1. Dit gaat echter vaak niet vanzelf bij de doelgroep, dus worden ze gestimuleerd: *“Daar moet je met deze groep vaak gewoon op aansturen. Dat is gewoon een hele puzzel in dat sociale, om iemand te motiveren, te activeren tot die activiteit en dat je dan achteraf kan zeggen van kijk eens wat we gedaan hebben, als je achterom kijkt. En daarmee ook eigenlijk een soort kick proberen te realiseren. Kijk, je zult wel paar keer met een prikkel gerealiseerd moeten worden. Hè, dat je met een trukendoos, niet met fysiek geweld, maar soms dan moet je wel eens even een duwtje geven van hè, word eens wakker, come on, we zouden toch samen wat gaan doen.”*

B6R1 gelooft in de **verbondenheid tussen mens en aarde** en in de genezende werking van de natuur. Die relatie van mensen met aarde moet een wederopstanding krijgen volgens B6R1, omdat dit de laatste 30-40 jaar erg is weggezakt door het ego van de mens. B6R1 brengt daarom **mensen in contact met natuur op de boerderij**: *“Dus ik breng vaak mensen in die positie, we gaan lekker wieden. En als er dan rust is, dat er gewoon spontaan een ontmoeting plaatsvindt. Dat is leuk en dan denk ik ook dat dat een bijzondere ervaring is voor de ander ook, dus je leidt ze dan eigenlijk in zo'n setting, hè, bijna alsof het toch een soort van inspiratie plaats of hoe noemde ze dat vroeger ook alweer? Zo'n plaats waar je met de waarheid van het leven in contact kan komen. In Griekenland had je van die plaatsen hè, Delphi, wat een Chartres kan zijn, een Lourdes is.”* Verder wordt er gewerkt met de vrije school uit meerdere steden. *“Die komen dan met hun hele klas komen ze een week naar de boerderij toe en dan probeer je kinderen gewoon iets mee te geven van het werken op het land en het functioneren van een boerderij. En daarnaast ook dat ze de middag en avond gewoon kunnen spelen en dan ook optimaal kunnen genieten van zo'n plek in de natuur, hè, waar de beesten zijn, waar jonge beesten zijn, de skelters, het zwembad, het weer, kampvuren maken, hè gewoon helemaal hier zijn, hè dat realiseren.”*

B6R1 voelt een verantwoordelijkheid om **een goed agrarisch product** te leveren en is daarom continu aan het kijken hoe het gaat. *“Ja, je loopt continu loop je eigenlijk met je ogen op steeltjes en je oren op steeltjes om maar op te vangen of het goed gaat, hè ik had vanmiddag had ik nog eventjes wat prei geoogst en wat uitjes, nee dat had ik vanmorgen al gedaan ja, dan kom ik er dus net al achter dat de prei en de wat had ik nog meer... Die stond nog in de zon hier zo. Ik denk shit, weet je ben ik helemaal vergeten omdat ik met de boekhouder bezig ben en die zon, ja die draait zo langzaam naar de zijkant van de boerderij en opeens is het ook weer 22-23 °C. Na dan denk je gewoon de eerste mooie prei, hangt helemaal slap en ja dat is dan jammer. En dan weet ik ook van: die mensen om mij heen die zien dat niet, die zien eigenlijk niet dat die prei daarzo, je ziet het in één oogopslag, op halfzeven ligt. Je zou wensen dat iedereen dat meteen ziet, net als met dieren hebben mensen dat misschien wel makkelijker van dat een dier honger of dorst heeft.”*

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Om mensen te helpen dichterbij de aarde te komen is er **persoonlijke aandacht** nodig. Dit geldt voor zowel op de zorgboerderij als in de winkel. De klanten in de winkel willen vaak meer weten van het product of van gezondheid en vanuit die nieuwsgierigheid kan een moment van ontmoeting ontstaan. Hoe er echter persoonlijke aandacht gegeven wordt aan de deelnemers op de boerderij is niet duidelijk genoemd.

B6R2: Boerderij 6, boer 2

De waarden en drijfveren

Het geheel van de combinatie van zorg en landbouw trekt enorm. B6R2 werkte al op een zorgboerderij voor het werken op de huidige boerderij en wilde hier absoluut in blijven werken, maar geeft wel aan dat het moeilijk is om te verwoorden wat het geheel zo aantrekkelijk maakt. Het belang van het **produceren van voedsel** wordt wel duidelijk genoemd, het is een bewuste keuze om die tak er echt bij te houden. Ook wordt er aangegeven dat de huidige boerderij iets vergelijkbaars had met waar B6R2 vandaan kwam, wat het een plek maakte waar B6R2 zich snel thuis zou kunnen voelen. B6R2 komt ook van **huis uit van een boerenbedrijf** af, wat een rol lijkt te spelen in de interesse in het **boerenleven**. Even later komt de vraag voor keuze van zorg en landbouw nog een keer maar net op een andere manier naar boven. Dan blijkt dat de **verbondenheid tussen mens en aarde en de mens en natuur bij elkaar brengen** om bij te dragen aan het **welzijn van deelnemers** toch wel heel belangrijk lijkt te zijn: *“Ik heb de ervaring van vroeger uit, ook al toen ik als kind of als puber wel eens minder benul had, dat de natuur mij heel erg, dat ik merkte dat ik door... Dat ik nooit... Nu wil ik dus teveel in één keer zeggen... Dat die beleving, die natuurbeleving, dat mij dat altijd heel erg goed deed in mindere periodes, en dat is eigenlijk een leidraad door heel mijn leven. Ik denk dat de natuur heel helend werkt, als je daar een beetje oog voor hebt, daar ben ik van overtuigd. En dat willen overbrengen naar andere mensen die het ook niet zo makkelijk, of moeilijk of... Ja, dat is voor mij echt wel heel erg, daar ben ik van overtuigd. En dan heb je natuurlijk altijd dingen die niet zo heel graag, of er een beetje tegenop ziet of je moe bent maar dan toch de dieren dan gevoerd worden en dan eigenlijk voordat je het weet ben je dat helemaal weer kwijt. (...) Heel erg kan dat me weer uit mijn eigen rompslomp halen en ik denk dat overbrengen, of dat laten beleven door anderen, dat vind ik echt, ik wil dat echt delen.”* Opvallend is dat bij de eerste keer dat er naar de motivatie gevraagd wordt hier niet over gepraat wordt en het bovendien ook lastig lijkt om het precies te benoemen, terwijl het wel een grote rol lijkt te spelen.

Persoonlijke aandacht en **respect** hebben worden als belangrijk genoemd, maar worden beiden maar een enkele keer genoemd. Het vormen van een **gemeenschap** en het **familiegevoel** worden als iets heel bijzonders ervaren. B6R2 is trots dat dit als **gezinsbedrijf** is bereikt en noemt meerdere malen het belang hiervan. Verder vindt B6R2 het **contact met dieren** op de boerderij van waarde.

Bedrijfscontinuïteit wordt genoemd in de zin van een trots gevoel dat de boerderij nog steeds een vergelijkbare functie heeft als 100 jaar geleden en dat het steeds weer lukt om een gemengd en biologisch-dynamisch bedrijf te houden. B6R2 voelt een verantwoordelijkheidsgevoel voor de deelnemers en wil altijd **goede zorg** leveren. **Erkenning en waardering** voor het biologische bedrijf wordt ook genoemd, maar het is lastig om in te schatten hoe belangrijk dat is: *“Nou dat we biologisch zijn dat weten de boeren wel, ze hebben echt naar ons gekeken, ze hebben echt naar ons gekeken ja. (...) De andere boeren ja, ja. Daardoor hebben we wel een stukje waardering gekregen, ja, want kijk 25 jaar geleden en biologisch, dat was natuurlijk toen al heel anders als nu hè, nu zijn er natuurlijk al meerdere gekomen maar we waren ook wel de enigste hierin, in de omgeving, ook qua zorg ook.”* De trots dat het biologische boeren gelukt is, wordt nogmaals benoemd, waarin het belang van **pionieren** naar boven lijkt te komen. Begonnen in de jaren 70, 80, dachten de boeren uit de omgeving namelijk dat dat niet zou lukken. Ook benadrukt B6R2 trots te zijn op het **aanpassingsvermogen** van het bedrijf. De boerderij is op meerdere dingen gefocust, waardoor het minder erg is als het met één gebied even wat minder gaat omdat het andere dan weer uitgebreid wordt.

Onderlinge relaties tussen waarden en drijfveren

Het zorgen voor een **familiegevoel** op de boerderij lijkt volgens B6R2 nauw samen te hangen met het feit dat het een echt **gezinsbedrijf** is. *“Nou ik denk zelf, en dat is wederzijds, we zijn natuurlijk echt een gezinsbedrijf. Onze kinderen zijn hier natuurlijk ook helemaal mee opgegroeid en dat vind ik ook heel waardevol en ik merk dat dus aan weerskanten dat heel veel cliënten ook wel genieten om hier die aspecten van een gezin mee te maken. Dat dan ook wat dingen die ik echt als, dat is ook wel heel waardevol, zowel voor onze kinders als voor de cliënten, dat eigenlijk ook wel een stuk ons hele gezin erbij betrekken, we hebben dat nooit echt gescheiden. Kijk en zo'n zaterdag als er dan 5-6 kinders zijn en dan onze kinders erbij, dan zitten we aan een hele grote tafel in de kantine en daar kan ik echt van genieten dat dat zo door elkaar...”*

Het aanbod van **zorg** en **productie** op de boerderij wordt benoemd als iets wat wel eens voor een spanningsveld kan zorgen. De wens is er om de productie er in te houden en eerder waren er op de boerderij doelgroepen die veel arbeid konden leveren, maar dit is de laatste jaren een stuk minder geworden. *“Maar dat stukje spanningsveld voelen we wel, want nu hebben we dan toch vaak dat we dan 's avonds of weekenden, dat we onze eigen kinders ook een stukje erbij moeten halen ervoor, we moeten toch kijken dat we de pastinaken rond krijgen, want anders dan loopt het in het onkruid, en er zijn percelen die in het onkruid lopen die we niet redden en dat vind ik altijd jammer.”*

Waarden en drijfveren in de praktijk

Als voorbeeld van het geven van **persoonlijke aandacht** wordt verteld dat B6R2 probeert te onthouden wanneer deelnemers bijvoorbeeld in het weekend naar huis geweest zijn, om te vragen hoe dat was. In de praktijk wordt er ook persoonlijke aandacht gegeven aan deelnemers om hen te stimuleren en te helpen in bijvoorbeeld het bedenken van een spel. B6R2 voelt een grote verantwoordelijkheid om **goede zorg** te leveren. Zo wordt er een voorbeeld genoemd om de fantasie van een deelnemer te stimuleren: *“Ja, daar wil hij dan een bus van maken, en dan wil hij de buschauffeur*

zijn, en dan moeten de andere kinders meespelen, en die moeten dan passagiers zijn, dat wil hij dan spelen, dat heeft hij dan in gedachten, hè helemaal in zijn gedachten. En dan zeg je van: hoe wil je dat gaan doen? Ja dan moet daar een stoel staan voor de buschauffeur, dat ben ik dan. En dan de andere kinders die moeten dan daar achter zitten. Dus ik zeg: OK, zet je dan daar stoelen daar achter? hè, ik probeer het dan rond te krijgen met hem. En dan moeten de kinderen, de andere kindertjes op gaan zitten, en dan? Dan weet hij het niet meer. Denk je dat Daniel en Nick, dat die dan gewoon daarachter gaan zitten? En dan... Oh ja. Ja, dus dan staakt het eigenlijk, en dan in zijn fantasie is hij buschauffeur hè, maar, en dan denk ik, hij heeft wat onze kinders vroeger deden met 3-4 jaar, stoelen achter elkaar en dan... Hij heeft dat... hij heeft dus vroeger nooit gespeeld, zijn ouders hebben heel erg zijn hoofd aangesproken.”

Het vormen van een **gemeenschap** en **familie** en **respect** tonen worden als belangrijk benoemd, waarin het er ook om draait hoe je met elkaar omgaat. Er wordt veel waarde gehecht aan de maaltijd, omdat daar diverse dingen aan gekoppeld worden. Er wordt geprobeerd om deelnemers naar elkaar te laten luisteren en ook wordt het als een mooi aanknopingspunt gezien om te praten over het biologische: *“Ze vragen natuurlijk en is dat ook biologisch, waarom? Dus is een uitnodiging om daar dan ook eventjes ... En je ziet ze genieten hè, toch van deze lekkere producten.”* Zowel de eigen kinderen als de deelnemers zitten aan de tafel en de logeerkamers voor de deelnemers zijn in het huis van het gezin zelf, om zo alles verweven te laten zijn en de deelnemers mee te laten leven in de familie.

B6R2 ervaart zelf een helende werking van de natuur, de **verbondenheid tussen mens en aarde**, en wil de **deelnemers daarom ook dichterbij de natuur brengen**. In de praktijk worden ze dan ook gestimuleerd om met de dieren te gaan werken: *“De dieren doen natuurlijk heel erg veel bij deze mensen. Je ziet natuurlijk dat ze daar, nu is het natuurlijk extreem met de hondjes hè, knuffelen en zo. Maar het helpt ook dat ze een soort van, ze weten ook gewoon... Ze hebben 's ochtends gegeten dus de koeien... Deze eenvoudige jongens hè... Heb je lekker gegeten? Nou nu gaan we de koeien voeren, die willen ook. Dus heel eenvoudig is dat hè, die zijn ook te wachten hè, dus daar gaan we mee aan de slag, daar gaan we mee beginnen. Dus het is wel een motivatie die dieren, dat brengt ze veel dichterbij hun zelf ook.”* Er zijn ook veel verschillende dieren op de boerderij, waarvan de opbrengsten in principe onrendabel zijn, maar B6R2 wil de diversiteit graag houden. B6R2 brengt graag over hoe verschillend er met elk dier omgegaan kan worden. Bovendien geniet B6R2 zelf ook erg van **contact met dieren**, wat ook uitgelegd wordt bij de keuze voor de diversiteit. Verder wordt er ook gebruik gemaakt van de ruimte om de deelnemers te laten lopen en zo aan hun **welzijn** te werken: *“Ik laat niet voor niets Client B6R3 helemaal naar de schaapjes lopen, daar bijna bij het zwembad, want het is gewoon goed voor hem om te lopen. En Client B6R5 ook, vroeger had Client B6R5 dat als klus, je moet ze dus... Want ze hebben wel heel erg de neiging, of veel jongens hebben toch wel de neiging om te zitten.”*

Eerder is al gesproken over het spanningsveld tussen de **zorg** en **productie**. Over hoe hiermee om wordt gegaan, wordt het volgende uitgelegd: *“Nou ja, we kijken dan eerst of nog onze eigen kinders kunnen helpen of dat we nog een buurjongens erbij vragen die nog eens een inhaalslag maken. En als dat er niet is, als dat niet kan, dan gaat er echt gewoon een stuk percelen gaan er gewoon om. Dat vinden we natuurlijk altijd wel jammer maar ik denk... Initiatiefnemer B6R1 kan daar beter mee omgaan dan ik, initiatiefnemer B6R1 kan op een gegeven moment echt zeggen van nou, genoeg geweest, terwijl ik toch altijd denk van oh het moet nog even. Ja dat is op het moment wel, meer ook dat we steeds ook ouder worden hè, dat we voelen dat we minder kunnen.”*

De waarden en drijfveren en de praktijk zonder gevonden verband

Er wordt een voorbeeld gegeven dat met **zingeving bieden** te maken lijkt te hebben: *“Ik kan het nog makkelijker motiveren denk ik hè de dieren, nou en de planten, nou dat zie je ook bij Client B6R3 bijvoorbeeld. Als hij iets voor anderen kan doen, dat werkt ook heel goed. Eventjes terug, gisteren was ik met Client B6R4 en kom we gaan komkommers oogsten voor de winkel, dan kunnen mensen mooi komkommers kopen. Nou, dat werkt wel. Er is iets... Nou, we hebben komkommers gepland en verzorgt, dan hangen de eerste komkommers er aan, die gaan we nu oogsten, want die kunnen we in de winkel gaan verkopen. Dat motiveert hun wel, dan vinden ze altijd van o kijk eens hè of dat je iets meegeeft, van dat kun je straks in de groep lekker eventjes een komkommertje eten bij een broodje. Ja, dat werkt ook al heel positief.”* Wat vervolgens tegenstrijdig lijkt, is dat er ook het volgende gezegd wordt in het interview: *“Maar zinvol werk geeft cliënten voldoening en waardering ja dat denk ik, met deze zwakkeren doen we dat niet zo, ja met Client B6R3 trouwens wel, wat heb je eigenlijk gedaan, waar ben je nou tevreden over?”* Er wordt genoemd dat met vroegere doelgroepen zingeving wel belangrijk was, maar nu echt niet meer, maar toch lijkt het wel terug te komen in de praktijk als er naar het voorbeeld van B6R4 gekeken wordt.